

Terhi Tugia

”Jarrut päällä on vaikea rakastaa.”

Sijaisvanhempien kiintymyssuhdekokemukset perhesijoituksessa

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosionomi YAMK

Sosiaalialan koulutusohjelma

Opinnäytetyö

19.04.2015

Tekijä Otsikko Sivumäärä Aika	Terhi Tukia "Jarrut päällä on vaikea rakastaa." Sijaisvanhempien kiintymyssuhdekokemukset perhesijoituksessa 75 sivua + 3 liitettä 19.04.2015
Tutkinto	Sosionomi (YAMK)
Koulutusohjelma	Sosiaaliala
Suuntautumisvaihtoehto	
Ohjaaja	Lehtori Mervi Nyman
<p>Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää sijaisvanhempien kokemuksia kiintymyssuhteen muodostamisesta suhteessa sijoitettuun lapseen sekä kiintymyssuhteeseen vaikuttavia tekijöitä. Tarkastelun kohteena oli myös sijaisvanhempien tuen tarve kiintymyssuhteen rakentamisessa ja sen ylläpitämisessä. Opinnäytetyöni aineisto koostuu kahdeksan sijaisvanhemman haastattelusta ja se on kerätty vertaishaastattelumenetelmää hyödyntäen. Aineiston analysointi toteutettiin sisällönanalyysilla. Helsingin kaupunki on toiminut opinnäytetyön yhteistyökumppanina ja aineisto kerättiin Helsingin perhehoidon alaisuudessa toimivilta sijaisvanhemmilta.</p> <p>Tulosten mukaan sijaisvanhemmilla oli luontainen halu ja tarve muodostaa kiintymyssuhde sijoitettuun lapseen. Sijaisvanhemmat kokivat kiintymisen rakentamisen osittain haasteellisena, mutta tiedostivat sen kuuluvan vahvasti perhesijoitukseen. Mitä suunnitelmallisemmin lapsen sijoitusta ja muuttoa oltiin valmisteltu, sitä luontevampana lapsen asettuminen koettiin sijaisperheessä. Kiintymyksen rakentamiseen vaikuttavina seikkoina pidettiin niin ikään sijaisvanhemman valmiutta kuin lapsen kykyä suhteeseen, lapsen ikää ja taustatilannetta, vanhempien asennetta sijoitusta kohtaan, lapsen mahdollista hoitokontaktia sekä tuen saatavuutta. Kiintymyssuhteeseen liitettiin vahvasti tunteet ja niiden kirjo olikin hyvin laaja sijaisvanhempien kokemuksissa. Lapsen kokemat tunteet koettiin usein myös sijaisvanhempien tunteina. Lapsen läheisverkostolla oli oma vaikutuksensa siihen, kuinka lapsen koettiin kiintyneen sijaisvanhempiin tai kuinka kauan kiintyminen vei aikaa. Parhaimmillaan yhteistyö lapsen vanhempien kanssa oli sujuvaa ja lapselle oli annettu lupa kiintyä uusiin perheenjäseniin. Tuen tarve sijaisvanhemmuudessa koettiin välttämättömänä ja sitä oli saatavilla vaihtelevasti. Merkittävintä ulkopuolista tukea sijaisvanhemmat olivat saaneet työnohjauksesta ja vertaistuesta.</p> <p>Johtopäätöksenä voidaan todeta kiintymyssuhteen rakentamisen sijaisvanhempisuhteessa olevan melko samanlaista kuin tavanomaisessa vanhemmuudessa, lukuun ottamatta perimän ja lapsen läheisverkoston tuomaa erityisyyttä. Lapselle annettu aika ja läsnäolo arjessa ovat yhtä lailla tärkeitä elementtejä sijaisperheessä kuin biologisessa perheessä kiintymyssuhteen näkökulmasta.</p>	
Avainsanat	kiintymyssuhde, sijaisvanhempi, sijaishuolto, kiintymyssuhdeteoria, perhehoito, lapsi ja sijaisvanhemman tuki

Author Title Number of Pages Date	Terhi Tukia Attachment relationship experiences of foster parents in family care 75 pages + 3 appendices 19 April 2015
Degree	Master of Social Services
Degree Programme	Social Services
Specialisation option	
Instructor	Mervi Nyman, Senior Lecturer
<p>The objective of this thesis was to examine the experiences of foster parents in relation to the development of attachment relationships between the parent and the foster child. The factors affecting the attachment relationship were also investigated. Furthermore, this thesis explores how much support foster parents may need to develop and maintain an attachment relationship to the foster child. The data consists of eight foster parent interviews, which were collected by the peer interview method. The data was analyzed by content analysis. This thesis has been written in collaboration with the City of Helsinki and the data was collected from foster parents operating under the auspices of Helsinki foster care.</p> <p>The results revealed that foster parents had a natural urge and need to form an attachment relationship to the foster child. Foster parents felt that the development of the attachment relationship was somewhat challenging but were aware of these challenges being a natural part of family care. If the child's placement and moving in with the foster family had been prepared systematically, it was easier for the foster family to adapt to the situation. Factors affecting the development of attachment were seen as follows: the foster parents' readiness and the foster child's ability to form relationships, the child's age and background, the parents' attitude towards the placement, the possible care contact of the child, and the availability of support. The foster parents recognized emotions as an important part of the attachment relationship and also experienced a wide scale of emotions. It was often the case that the foster parents experienced the same feelings the foster child was experiencing. The child's personal relationships also had an impact on how the child was seen to have attached to the foster parents and how quickly the attachment developed. At best, the collaboration with biological parents was fluent, and the child had a permission to attach to the new family members. The foster parents felt that support was essential, and support was variably available.</p> <p>As a conclusion, it can be stated that the development of attachment relationships in foster parenting is rather similar to the one in ordinary parenting, setting aside the special features of genetic factors and the personal relationships of the child. When the attachment relationships are considered, the time and attention given to a child in everyday life play an important role in foster and biological families likewise.</p>	
Keywords	attachment, foster parent, foster care, attachment theory, family care, child, the support of the foster parent

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Opinnäytetyön tausta ja tavoitteet	3
2.1 Lastensuojelun nykytila	4
2.2 Perhehoito lapsen sijaishuoltopaikkana	7
2.3 Helsingin perhehoito	8
2.4 Kiintymyssuhde tutkimus- ja kehittämiskohteena	10
3 Näkökulmia kiintymyssuhteesta perhehoidossa	11
3.1 Sijoitettava lapsi	11
3.2 Kiintymyssuhdeteoria – teoria vaarasta ja turvallisuuden satamasta	13
3.3 Lapsen kiinnittymisen tarve	16
3.4 Kiintymyssuhteen kehittyminen ja kiintymyssuhdemallit	18
3.5 Kiintymyssuhdehäiriöisen lapsen oireilu	24
4 Terapeuttinen sijaisvanhemmuus	25
4.1 Lapsen tarpeisiin vastaaminen	25
4.2 Onko sijaisvanhemmuus erilaista vanhemmuutta?	27
4.3 Sijaisvanhemman kiintymysmallin merkitys	28
4.4 Kiintymykseen perustuva vanhemmuus	30
4.5 Riittävä tuki sijaisvanhemmuudelle	32
5 Tutkimustehtävä	35
6 Opinnäytetyön toteutus	36
6.1 Vertaishaastattelu	36
6.2 Kohdejoukko ja tutkimusaineisto	38
6.3 Haastattelun toteutus	41
6.4 Aineiston analysointi	42
7 Tutkimustulokset	46
7.1 Kiintymyssuhteen rakentaminen sijaisvanhemmuudessa	47
7.1.1 Lapsentahtinen muutto ja siihen valmistautuminen	47
7.1.2 Kohti kiintymystä	50
7.1.3 Tunteita laidasta laitaan	53
7.1.4 Jaettu vanhemmuus – onko sitä?	56

7.1.5 Tuen tarve sijaisvanhemmuudessa	58
8 Johtopäätökset	62
9 Pohdinta	69
Lähteet	76
Liitteet	
Liite 1. Sähköposti Helsingin perhehoidon työntekijöille	
Liite 2. Tiedote opinnäytetyöstä sijaisvanhemmille	
Liite 3. Vertaishaastattelurunko	

1 Johdanto

Lastensuojelun asiakkuuksien kasvava määrä on ollut jo pitkään julkisen keskustelun kohteena ja huolen aiheena. Monista ohjelmista, valtakunnallisista ja kuntien suunnitelmista sekä kustannuspaineista huolimatta lasten huostaanotot ja sijoitukset kodin ulkopuolelle ovat lisääntyneet Suomessa 1990-luvun lopulta alkaen. Vuonna 2013 kodin ulkopuolelle sijoitetuista reilusta 18 000:sta lapsesta tai nuoresta noin puolet on sijoitettuna perheeseen. Suomen käytäntö on ollut tähän asti poikkeuksellinen ja muita Pohjoismaita jäljessä, kun muun muassa Ruotsissa ja Norjassa jopa 80 % asuu sijaisperheessä. Lastensuojelussa tulisi nykyistä enemmän painottua lasten kehityksellinen näkökulma ja samanaikaisesti pohtia mitkä ovat sijaishoidon mahdollisuudet yrittää korjata massiivisia vaurioita, joita lapsen kehityksen eri osa-alueille on aiheutunut. (Ketola 2008a: 29, Puustinen-Korhonen – Pösö 2010: 8-12, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2013.)

Jokainen lapsi on oikeutettu pysyviin ihmissuhteisiin sekä turvalliseen kasvuun ja kehitykseen. Jos lapsi ei ole saanut syntymäperheeltä tarpeeksi eväitä hyvään kasvuun, hän tarvitsee kehityksessään vahvemmin tukea ja mahdollisuuden rakentaa kiintymyksen häntä hoitavaan aikuiseen. Miten lastensuojelun perhehoito onnistuu tavoitteissaan lapsen ja nuoren kohdalla pysyvien ja turvallisten kasvuolosuhteiden vahvistajana? Voiko lapsi huostaanoton, onnistuneen perhesijoituksen ja yhteistyön myötä eheytyä, saada korjaavia kokemuksia ja kiintyä turvalliseen aikuiseen? (Ketola 2008a: 11.) Pyrin opinnäytetyössäni löytämään vastauksia näihin kysymyksiin haastatteleamalla ja tutkimalla kiintymyssuhteen syntymistä ja siihen vaikuttavia tekijöitä sijaisvanhemman ja lapsen välillä.

Perhehoidon vahvuus on ihmissuhteiden vakaus. Perhehoito ja sitä koskevat lakiuudistukset ovat olleet viime vuosina eri viestimissä näkyvästi puheenaiheena. Vuoden 2012 alussa voimaan tuli uusi lastensuojelulaki (316/2011 § 50), joka muutti perhehoidon ensisijaiseksi sijaishuollon muodoksi. Opinnäytetyöni sijoittuu ajanjaksolle, jossa lakiuudistuksella pyritään parantamaan perhehoidon laatua, määrää ja sijaisvanhemmuuden tukea. Lakiuudistus asettaa perhehoidon työntekijöille, sijaisvanhemmille sekä heidän rekrytoimiseen isoja haasteita. Toisaalta samaan aikaan käydään keskustelua myös siitä, tulisiko sijoituksissa pyrkiä määräaikaaisuuteen? Tämä

nostattaa eriäviä mielipiteitä ja on osaltaan ristiriitainen seikka perhehoidon tarjoamien pysyvien ihmissuhteiden sekä kiintymyssuhteen näkökulman kannalta.

Sijoitetulla lapsella on usein taustalla traumakokemuksia ja monia menetyksiä. Lapselle tarjoutuu sijoituksen myötä mahdollisuus perheeseen ja korjaaviin kokemuksiin, mutta toisaalta muutokset vievät paljon voimavaroja, eikä tilanteen korjaantuminen ole itsestäänselvyys. Huostaan otetun lapsen sosiaaliset ja emotionaaliset ongelmat asettavat erityisiä vaatimuksia ja haasteita sijaisvanhemmuudelle. Lapsen kehityksen kannalta korjaava merkitys voi olla turvallisilla arkirutiineilla, sijaisvanhemman kyvyllä jäsentää lapsen kokemusmaailmaa ja sitä kautta rakentaa kiintymyssuhde sijoitettuun lapseen. (Tuovila 2008: 54-55.)

Opinnäytetyössä perehdytään kiintymyssuhteen ilmenemiseen, sen eri malleihin ja haasteisiin. Tarkoituksena on pureutua erityisesti siihen, mitkä tekijät vaikuttavat kiintymyssuhteen muodostamiseen sijaisvanhemman ja sijoitetun lapsen välillä sekä kuinka kiintymyssuhteen syntymistä voidaan tukea sijaisvanhemmuudessa. Opinnäytetyöni on laadullinen ja aineisto kerätään vertaishaastattelulla. Haastatteluiden avulla on tarkoitus selvittää koko kiintymyssuhdeprosessia ja kiintymyksen rakentamista sijaisvanhemman ja sijoitetun lapsen välillä sekä millaista tukea sijaisvanhemmat kokevat tarvitsevansa tehtävässään. Opinnäytetyöni aineisto on kerätty Helsingin kaupungin alaisuudessa toimivilta sijaisvanhemmilta ja se koostuu kahdeksan sijaisvanhemman kiintymyssuhdekokemuksista.

Viime vuosina esillä ollut kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrän kasvu korostaa opinnäytetyöni ajankohtaisuutta ja on myös yhtenä syynä omaan kiinnostukseeni aihetta kohtaan. Opinnäytetyöni aihe ja tarve sai alkunsa omasta työyhteisöstäni, Helsingin perhehoidosta sekä henkilökohtaisesta kiinnostuksestani tutkia kiintymyssuhteen muodostamiseen vaikuttavia tekijöitä sijaisvanhemmuudessa. Kiintymyssuhteesta löytyy laajasti viimeaikaista tutkimustietoa, mutta sijaisvanhemmuuden näkökulmasta uskon saavani uutta ja merkittävää, myös lapsen sijoituksen onnistumiseen vaikuttavaa tietoa.

Opinnäytetyöni koostuu kolmesta eri osasta. Ensimmäisessä osassa (luvut 2, 3 ja 4) käsittelen opinnäytetyöni viitekehystä ja teoriataustaa. Aluksi esittelen lastensuojelun nykytilaa ja perhehoitoa lapsen sijaishuoltopaikkana, sen jälkeen tutkin kiintymyssuhteen eri näkökulmia ja lopuksi terapeutista sijaisvanhemmuutta. Toisessa

osassa (luvut 5 ja 6) tuon esille opinnäytetyöni tutkimuskysymykset ja työni metodologiset valinnat. Viimeisessä osassa (luvut 7, 8 ja 9) esittelen aineistoni tuottamat tutkimustulokset ja niistä syntyneet johtopäätökset sekä pohdin työni luotettavuutta ja eettisyyttä. Tässä opinnäytetyössä käytän sijaisvanhempia-käsitettä perhehoitaja-käsitteen sijaan. Tämä tuntuu luontevalta työni painotuksen ollessa vahvasti sijaisvanhemmuudessa. Selkeässä asiayhteydessä käytän toisinaan myös pelkästään vanhempia-käsitettä sijaisvanhempaa tarkoittaessani, koska se tuntuu mielekkäältä vaihtelulta lukijankin kannalta. Lapsen omista vanhemmista on perhehoidon yhteydessä käytetty erilaisia termejä, itse käytän työssäni syntymävanhempaa ja pelkkää vanhempaa. Muita työni keskeisiä käsitteitä on kiintymyssuhde, sijaisvanhempia, sijaishuolto, kiintymyssuhdeteoria, perhehoito, lapsi ja sijaisvanhemman tuki.

2 Opinnäytetyön tausta ja tavoitteet

Lastensuojelussa ja sen sijaishuollossa olevien lasten kysymys on yhteiskunnallisesti merkittävä, sillä 1990-luvun puolivälistä lähtien kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on noussut tasaisesti. Myös uusien huostaanottojen määrä on kaksinkertaistunut vuosien 1997 ja 2007 välillä. Huostaanotto on myös ja – ennen kaikkea – merkittävä tapahtuma yksilöllisesti. Se koskettaa sijoitettua lasta sekä hänen läheisiään. Huostaanoton vaikutukset ulottuvat pitkälle aikuisuuteen tai jopa vanhuuteen asti. Toistaiseksi on olemassa hyvin vähän tietoa siitä, millaisia kehityssuuntia huostaanotto on ollut käynnistämässä sekä mahdollistamassa. Olemassa olevat vähäiset tutkimukset viittaavat siihen, että huostaanotto on voinut olla tukemassa tavanomaista nuoruutta ja aikuisuutta, mutta huostaanoton jälkeiseen kehitykseen on voinut kuulua myös monia riskejä sekä ongelmia. Tärkeintä on löytää keinot ja käytännöt, jolla tukea mahdollisimman tasapainoista, riskitöntä ja ongelmatonta kehitystä. Lastensuojelulla ja sijaishuollossa on paljon mahdollisuuksia vaikuttaa lapsen myönteiseen kehitykseen, jos siihen annetaan tilaisuus. (Puustinen-Korhonen – Pösö 2010: 8.)

Lapsi kasvaa ihmissuhteissa. Ihmissuhteiden pysyvyys tulisi huomioida aiempaa vahvemmin lastensuojelun laadun kriteereissä. Sijaishuollon asiakkaana olevan lapsen kannalta kyse on suhteista biologisiin vanhempiin, sijaisperheeseen, laitoksen

henkilökuntaan, kunnan sosiaalityöntekijään, sukulaisiin sekä kavereihin. Perhehoito on tullut vastaamaan pysyvyyteen pyrkimyksensä tarjota lapselle vakaat kodinomaiset olosuhteet, turvallisen kehityksen sekä läheiset ihmissuhteet. (emt: 8.) Eri osapuolten toimivalla yhteistyöllä on suorainen vaikutus lapsen kehitykseen sijaishuollossa. Lapselle täytyy antaa rauha kasvaa ja lupa kiintyä uusiin sijaisvanhempiinsa. Tämä vaatii paljon ponnisteluja lapsen vanhemmilta ja vie monesti kauan aikaa. Mitä pienempänä lapsi tulee sijaishuoltoon, sitä parempi on yleensä ennuste. Mitä enemmän lapsella on turvallisia kokemuksia varhaislapsuudestaan, sitä helpompi on sijaishoidon jatkaa lapsen kehityksen tukemista ja hoitoa. (Ketola 2008b: 32–46.)

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on osallistua lastensuojelun perhehoitoa koskevaan keskusteluun yhteiskunnassa ja viedä eteenpäin sosiaalialan osaamista kiintymyssuhteen ja sijaisvanhemmuuden tutkimuksessa. Opinnäytetyön tavoitteena on myös tuoda esille sijaisvanhempien tietoa ja kokemusta kiintymyssuhteen muodostamisesta sijoitettuun lapseen ja sen tuomista haasteista. Taustalla on ajatus, että jos lapsi voi muodostaa kiintymyssuhteen yhteen turvalliseen aikuiseen, voi hän pärjätä elämässään. Ongelmana on kuitenkin se, että yhä vakavammin oireileville lapsille on haastavaa löytää perhesijoituspaikka. Sijoituksen tulisi ensisijaisesti toimia lapsen kehityksen korjaajana ja mahdollistajana. Näistä tarpeista johtuen olisi tärkeää selvittää, miten perhehoidon sosiaalityön palveluja ja sijaisvanhempien tukimuotoja voisi kehittää paremmin tarpeisiin vastaamaan.

2.1 Lastensuojelun nykytila

Lastensuojelun asiakkuuksien kasvava määrä on ollut jo pitkään julkisen keskustelun kohteena ja huolen aiheena. Monista ohjelmista, valtakunnallisista ja kuntien suunnitelmista sekä kustannuspaineista huolimatta lasten huostaanotot ja sijoitukset kodin ulkopuolelle ovat lisääntyneet Suomessa 1990-luvun lopulta alkaen. Vuonna 1995 oli 0,8 % kaikista alle 18-vuotiaista lapsista sijoitettuna kodin ulkopuolelle, kun taas vuonna 2012 heidän osuutensa oli jo 1,4 %. Kasvu on merkittävä ja myös suurta Pohjoismaihin verrattuna. Yhä useammin lapsi myös tulkitaan lastensuojelun tarpeessa olevaksi. Vuonna 2012 joka toinen lastensuojelun tarpeen selvitys johti uuteen asiakkuuteen. (Lammi-Taskula – Karvonen 2014: 291.)

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen lastensuojelutilasto vuodelta 2013 kertoo, että kodin ulkopuolelle oli vuoden aikana sijoitettuna 18 022 lasta ja nuorta, joista

huostassa oli 10 735 lasta. Lastensuojelun asiakkuuksien kasvun määrä näkyy suoraan lastensuojelun kustannuksissa, jotka ovat kasvaneet rajusti erityisesti sijaishuollon osalta. Kodin ulkopuolelle sijoittamisen kustannukset vuonna 2010 olivat 620 miljoonaa euroa, kun vielä vuonna 2006 kustannukset olivat 430 miljoonaa euroa. Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle on siis hyvin kallis vaihtoehto. Mikäli sijaishuoltoon kuitenkin päädytään, on perhehoito kustannuksiltaan selkeästi edullisin, 22 000 euroa vuodessa, ammatillisen perhekodin ollessa noin 60 000 euroa vuodessa ja laitoshoidon yli 90 000 euroa vuodessa. (Heinonen – Väisänen – Hipp 2012: 7.)

Lastensuojelulain (417/2007) tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasa-painoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lastensuojelulaki tiedostaa useita juridisia perusteita lapsen sijoittamiselle oman kodin ulkopuolelle. Sijoitus voidaan tehdä eri perustein, kuten avohuollon tukitoimena, kiireellisenä sijoituksena, huostaan otettuna tai jälkihuoltana. Käytettyjen sijoitusperusteiden ero lapsen ja vanhemman näkökulmasta liittyy vapaaehtoisuuteen. *Huostaanotolla* tarkoitetaan viranomaisen viime kädessä olevaa päätäntäoikeutta lapsen asumisesta ja muista huolenpitoon liittyvistä seikoista sekä tarvittavista rajoitustoimenpiteistä. Tämä merkitsee myös kunnalle lapsen hoidon järjestämisvastuuta sekä sen tuomaa kustannusvastuuta. *Huostaanottoon* ja *sijaishuoltoon* päädytään, mikäli kodin olosuhteet tai lapsen oma käyttäytyminen uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, avohuollon tukitoimet eivät ole mahdolliset tai riittävät ja huostaanotto arvioidaan lapsen edunmukaiseksi. (Lammi-Taskula – Karvonen 2014: 291.)

Lastensuojelun keskeinen tehtävä on mahdollistaa onnistunut sijaishuollon arki, sitä tarvitseville lapsille. Sijaishuolto tarkoittaa lapsen huolenpidon järjestämistä kodin ulkopuolella. Tätä edeltää huostaanotto, joka rajaa vanhempien huoltajuutta ja siirtää vastuun lapsen arjen järjestämisestä kunnan sosiaalilautakunnalle. (Mikkola 2004: 77.) THL:n julkaiseman *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014* teoksen mukaan lasten ensimmäisen sijoituspaikka on edelleen useimmiten laitos. 38 % lapsista oli vuoden 2013 viimeisimmän tiedon mukaan sijoitettuna laitoksessa. (Lammi-Taskula – Karvonen 2014: 298.) Lastensuojelulain edellyttämänä tulee jo sijoitusvaiheessa selvittää, onko lapsen tai nuoren läheisverkostossa sellaisia läheisiä, jotka voisivat osallistua lapsen arkeen tai ottaa lapsen luokseen asumaan (LsL 32§). (Ketola 2008a: 29.)

Sinkkosen ja Kallandin (2003) tutkimuksen mukaan yleisimmin huostaanoton taustalla on lapsen perheessä ilmenevä kaottinen elämäntyyli, päihde- ja mielenterveysongelmat sekä väkivalta. Huostaan otetuilla lapsilla ja nuorilla esiintyy paljon ongelmia kehityksen eri osa-alueilla. Yksi syy ongelmien taustalla voi olla kiintymyssuhteen häiriö, joka heijastuu myös suhteessa sijaisvanhempiin. Tutkimusten mukaan kiintymyssuhteen muodostuminen vaikuttaa onnistuneesti lapsen sijoituksen ja sen kestoon. Lapsen kehityspsykologinen tietämys ja kiintymyssuhdeteoria antavat välineitä lapsen kuntouttamiseen sijaishuollossa. (emt.) Kalland kuitenkin korostaa, että lapsen sijoittaminen ei ole koskaan tavoite, eikä ongelman ratkaisu, jonka jälkeen lapsen kehitys olisi turvassa. Sijoituspäätöksen tekemisen yhteydessä on otettava kantaa ratkaisun pysyvyyteen sekä turvallisuuteen. Tähän vaikuttaa vahvasti sijoitukseen liittyvä lapselle ja lapsen kasvuympäristölle annettava tuki, joka mahdollistaa sitoutumisen tehtyyn ratkaisuun. (Kalland 2011: 216.)

Vaikka lapsi onkin käytännössä usein pitkäaikaisesti huostassa, sijaishuolto on lähtökohtaisesti Suomen lain mukaan väliaikaista. Lastensuojelun tavoitteena on perheiden jälleenyhdistäminen. (emt.) Kuitenkin huostaanottojen määrä on suuri ja huostassa pidot kestävät vuosia. Erityisesti nuorten, 16-17 vuotiaiden, huostaanottojen määrä on lisääntynyt niin Suomessa kuin muissakin Pohjoismaissa. (Puustinen-Korhonen – Pösö 2010: 8.) Kuitenkin kokonaisuudessaan lastensuojelutilastojen mukaan huostassa olevien lasten määrän kasvu on pysähtynyt ja pysynyt samana 10 735 (59,6 %), vuosina 2012 ja 2013. Kaikkiaan kodin ulkopuolelle oli sijoitettuja lapsia ja nuoria 18 022 vuoden 2013 aikana. Yli puolet vuoden 2013 lopussa huostassa olleista lapsista oli sijoitettu perheisiin, joista sukulais- tai läheisperheiden osuus on noin 12 %. Sijoitettujen lasten osuus väestön 0-17 vuotiaista lapsista koko maassa oli 1 %. Esimerkiksi Helsingissä sijoitettujen lasten määrä oli 1,8 % lapsiväestöstä. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2013.)

Huostaanottojen määrän pysähtyminen on aina positiivinen asia, pitkän kasvusuhdanteen jälkeen. Sen vuoksi yleensäkin sijaishuollon sekä perhehoidon tutkiminen on myös entistä tärkeämpää, varsinkin 2012 lakiuudistuksen myötä painopisteen siirryttyä laitoshoidosta perhehoitoon. Monet asiantuntijat ovat kritisoineet muun muassa sitä, että tiedetäänkö perhehoidosta ja sen järjestämistavoista tarpeeksi. Mielestäni perhehoidon tutkimukseen tulisi löytyä enemmän resursseja ja lasten sekä läheisverkoston kokemuksiin huostaanotosta tulisi perehtyä kaikin puolin syvemmin ja laaja-alaisesti.

2.2 Perhehoito lapsen sijaishuoltoapaikkana

Kun lapsi otetaan huostaan, hän on sijaishuollossa. Oman vanhemman sijasta lapsen huolenpidosta ja arkisesta elämästä huolehtii joku toinen aikuinen (Lastensuojelulaki 49§). Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää kodin ulkopuolella perhehoitona, laitoshuoltona tai muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla (Lastensuojelulaki 88/2010 § 49). 1.8.2011 alkaen lastensuojelulakiin hyväksyttiin muutos (LsL 50§), jonka mukaan sijaishuolto voidaan järjestää laitoshuoltona vain, jos lapsen sijaishuoltoa ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla perhehoidossa. (Heinonen 2011: 1.)

Lastensuojelun perhehoidosta tuli 1.1.2012 alkaen sijaishuollon ensisijainen hoitomuoto. Perhehoitoa käytetään sekä lastensuojelun avohuollon tukitoimena että huostaan otetuille lapsille ja nuorille sijaishuoltona. Perhehoitoon voi kuulua myös nuoren jälkihuolto 21 ikävuoteen saakka. Sijaishuoltona perhehoito voi olla määräaikaista tai toistaiseksi jatkuvaa. Puhutaan myös pitkä- ja lyhytaikaisesta perhehoidosta sekä kriisiperhetoiminnasta. Suomen lastensuojelulain mukaisesti huostaanotto jatkuu toistaiseksi ja samoin huostaan otetun lapsen perhehoito on toistaiseksi jatkuvaa. Perhehoito on toimeksiantosopimusperusteista ja sijaisvanhemmille maksetaan palkkio sekä kulukorvaus toiminnasta. (Perhehoitoliitto ry., Vilén – Seppänen – Tapio – Toivanen 2010: 22.)

Perhehoidolla tarkoitetaan lapsen hoidon, kasvatuksen tai muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen kodin ulkopuolella yksityiskodissa. Perhehoidon tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle lapselle mahdollisuus kodinomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalista kehitystään. (Heinonen 2011: 1.) Uusitun perhehoitajalain (263/2015) myötä perhehoitajaksi ryhtyminen edellyttää tehtävään valmentavan PRIDE-ennakkovalmennuksen läpikäymistä. (Ketola 2008b: 20–22.) PRIDE-valmennus on ollut käytössä vuodesta 1995 alkaen ja ohjelman nimi tulee englanninkielisistä sanoista: P= parents, R= resources, I= information, D= development, E= education. PRIDE-valmennus on prosessi, joka koostuu yhdeksästä teemallisesta ryhmätapaamisesta, niihin liittyvistä kotitehtävistä ja perhekohtaisista tapaamisista. Valmennus antaa tietoa sijaisvanhemmuuden haasteista, rohkaisee perheitä kohtaamaan erilaisuutta sekä näkemään sijoitetun lapsen tarpeet ja hakemaan

tarvittaessa apua sijaisvanhemmuuteen. PRIDE-ohjelman mukaan jokaisella sijaisperhettä tarvitsevalla tulee olla tasavertainen mahdollisuus päästä hyvin valmentautuneeseen perheeseen. (Back-Kiianmaa – Hakkarainen 2008: 121, Helsingin pitkäaikainen perhehoito.)

Nykyisen lastensuojelulain mukaisesti huostaanoton lakkauttamista harkittaessa lapsen ja häntä sijaishuollossa hoitaneiden henkilöiden kiintymyssuhteen laatua tulisi arvioida (47 §). Tämä on iso haaste asiantuntijatyölle sekä perhehoidon sosiaalityölle ottaen huomioon sijoitettujen lasten erilaiset kehitysvaiheet, iän, elämänhistorian ja muut ominaispiirteet sekä erilaiset sosiaaliset ja kulttuuriset taidot ja siteensä sijaishuoltopaikassa, kuten muissakin sosiaalisissa suhteissa. Kiintymyssuhteen arvioinnissa teoreettinen asiantuntemus ja menetelmien hallinta on suurelta osin lastensuojelun ulkopuolella, painottuen lähinnä lastenpsykiatrian ja kehityspsykologian piiriin. Vahva intressi on pääsääntöisesti ollut pienten lasten ja heidän vanhempiansa välisen suhteen arvioinnissa. (Puustinen-Korhonen – Pösö 2010: 13.) Lastensuojelulaki ei kuitenkaan edellytä, että vanhempien ja lasten kiintymyssuhdetta tulisi arvioida huostassa pitoa lopetettaessa. Tässä kohtaa mielestäni laki kaipaisi uudistusta, jotta lapsen etu tulisi huomioitua parhaalla mahdollisella tavalla. Ainoastaan lapsen ja vanhempien välinen kanssakäyminen on huomioitu laissa, tämä tuskin on kuitenkaan riittävää.

Käy ilmi, että Ketolan mukaan vuonna 2008 keskimääräiset kustannukset perhehoidossa yhtä sijoitettua lasta kohta ovat noin 60 euroa vuorokaudessa, laitoshoidon kustannusten ollessa 243 euroa ja ammatillisten perhekotien 171 euroa. Perhehoidon osuuteen sijaishuollossa vaikuttaa siihen suunnattujen resurssien määrä, joka on ollut vähäistä. Yhteiskunnalle perhehoito on edullisinta, mutta yleensä sijaishuoltoon käytettävistä varoista perhehoitoon kohdistuu hyvin pieni osa. Perhehoidon sijoituksia tulisi lisätä ainakin mukaan määrällisesti ja laadullisesti, tämän onnistumiseksi tarvittaisiin ehdottomasti lisäresursseja. Laitoshoidosta säästyneitä varoja voisi kohdistaa perhehoidon kehittämiseen ja esimerkiksi ennaltaehkäisevään lastensuojelutyöhön. (Ketola 2008b: 22–26.)

2.3 Helsingin perhehoito

Opinnäytetyöni aloitusvaiheessa vuonna 2011 Helsingin kaupungin perhehoito- ja lomatoimintaan kuului kolme eri alayksikköä: pitkäaikainen perhehoito, sijoitus- ja

kriisiperhetoiminta sekä tukiperhe- ja lomatoiminta. Opinnäytetyöni sijoittui pitkäaikaisen perhehoidon yksikköön, jossa asiakkaina ovat huostaan otetut sijaisperheisiin sijoitetut lapset sekä nuoret, heidän vanhempansa ja muu verkosto sekä sijaisperheensä. Pitkäkestoisen opinnäytetyöprosessin aikana Helsingin sosiaali- ja terveysviraston yhdistyessä vuonna 2013, koki yksiköt hajautuksen organisaatiouudistuksen myötä. Pitkäaikainen perhehoito liitettiin osaksi sijoituksen aikaista sosiaalityötä, jonka vastuulla on huostaan otettujen laitoshoidossa olevien lasten sosiaalityö sekä vanhempien asiakassuunnitelmat. Sijoituksen sosiaalityön yksiköt ovat perhehoito ja laitoshoido, sekä viimeisempänä vuonna 2015 yksikköön liitetty Asiakasohjaus. Asiakasohjaus työryhmän tehtäväksi tulee perheselvitykset sekä PRIDE-koulutukset. Opinnäytetyöni sijoittuu siis Sijoituksen sosiaalityön alaisuudessa toimivaan Perhehoidon yksikköön.

Vuonna 2013 tilaston mukaan kodin ulkopuolelle oli sijoitettuna perhehoidossa 6626 lasta (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2013). Helsingin sosiaaliviraston sijoittamia lapsia eri puolille Suomea oli vuoden 2014 lopulla tilaston mukaan kaikkiaan 752. Uusia sijoituksia oli 93, joista Helsinkiin sijoitettiin 41 lasta. Viime vuoden sijoituksista läheisverkostosijoituksia oli 28 ja ostopalveluperheisiin sijoitettiin 7 lasta. Sijoitukset painottuivat edelleen pieniin lapsiin sekä nuorisoi-ikäisiin. Alle 3 -vuotiaita lapsia sijoitetuista oli lähes kolmannes, 31 lasta ja seuraavaksi isoin ryhmä oli nuoret, yli 13 -vuotiaat, 21 lasta. Kaiken kaikkiaan käytössä olevia sijaisperheitä oli 484. Katkenneiden sijoitusten määrä Perhehoidossa oli 37 vuonna 2014. (Helsingin Perhehoidon tilastot 2014.)

Helsingin kaupungin toimiville sijaisvanhemmille järjestetään perhevalmennusta, jossa vanhemmille ja lapsille on järjestetty oma ryhmätoiminta. Ensimmäisen sijoitusvuoden valmennuksen teema on: ”Uusi muuttunut perhe”, toisen vuoden teemana: ”Lapsen verkosto ja yhteydenpito”. Kolmas valmennus järjestetään vain sijaisvanhemmille ja sen teema on: ”Sijaisvanhemman jaksaminen, voimavarat ja vahvuudet”. Lasten ryhmissä aiheita työstetään ikätason mukaisesti mm. perhekuvan ja verkostokartan avulla. (Mantila – Mikkonen – Väinölä 2008: 19.) Perhehoidon uusiin sijoituksiin on rakennettu tiivis alkuvaiheen tuen malli Pelastakaa Lapset ry:n (Minun elämäni projektissa v. 2003–2006) porrastetun tuen mallia mukaillen. Mallin tavoitteena on sosiaalityöntekijän ja/tai sosiaaliohjaajan kuusi teemoitettua kotikäyntiä sijaisperheeseen sijoituksen ensimmäisen vuoden aikana. Käytännössä kotikäynnit ovat osittain osoittautuneet toteutuvan 1 – 1 ½ vuoden aikana. Tiiviimmän työskentelyn

tavoitteena on tukea lapsen perheeseen asettumista, kiinnittymisen prosessia ja sijaisvanhemmuuteen kasvamisen prosessia. (emt. 2008: 28–30.) Oman kokemukseni mukaan sijaisvanhemmat jäävät kuitenkin melko yksin uuden tilanteen edessä, eikä työntekijäresurssit ole riittävät sijaisvanhempien tukemiseen. Vaikka jokaiselle sijoitetulle lapselle ja sijaisperheelle on nimetty oma työntekijä ja annettu työntekijän yhteystiedot, kuitenkin kasvotusten tapaamiset on koettu paljon tärkeämpänä ja tarkoituksenmukaisena.

Helsingin Perhehoitoa koskevan Mikkosen (2008) selvityksen mukaan yleisimmät huostaanoton syyt liittyivät vanhempien päihteiden käyttöön, vanhempien sairauksiin sekä perheiden sosiaalisiin ongelmiin. Selvitykset kolmelta eri vuosikymmeneltä (1987, 1997, 2007) kertovat perhehoitoon sijoitettujen lasten taustojen pysyneen samana kaikkina eri vuosikymmeninä. Näiden vuosikymmenten aikana lasten ikä huostaanottohetkellä painottui pieniin lapsiin, yleensä alle kouluikäisiin. Viimeisimmän tutkimuksen (2007) mukaan perhehoitoon sijoitetuista lapsista terveiksi luokiteltiin 44%. (Mikkonen 2008: 6–16.)

2.4 Kiintymyssuhde tutkimus- ja kehittämiskohteena

Tarkastelen opinnäytetyössäni kiintymyssuhteen syntymistä sijaisvanhemman ja lapsen välillä. Tutkimusaiheeni on tärkeä siitäkin syystä, ettei sijaisvanhemmuutta kiintymyssuhteen kontekstissa ole tutkittu aiemmin. Pidän myös sijaisvanhempien näkemysten tutkimista tärkeänä, koska perhe on enemmän kuin erilaisten yksilöiden summa, ja jokaisen yksilön kokemus perhesuhteista on ainutlaatuinen ja merkittävä. Sijaisvanhempien kokemuksia voidaan käyttää paremman sijaishuoltokäytännön kehittämiseen ja parempaan ymmärrykseen sijaisperheistä sekä heillä asuvista sijoitetuista lapsista. Lisäksi sijaisvanhempien kuunteleminen on osoitus heidän arvostamisesta ja kunnioittamisesta. (Whiting 2000: 83.) Työni teoreettiseksi viitekehikseksi nousi kiintymyssuhdeteoria. Olisin voinut valita muitakin mahdollisia lähestymistapoja, kuten sijaisvanhemmuuden tai sijaisperheen perhesuhteet, mutta kiintymyssuhdeteoria tuntui kuitenkin luontevimmilta lähestymistavalta sekä työni aihealueeseen parhaiten sopivalta.

Opinnäytetyöhöni liittyen aikaisempaa tutkimustietoa kiintymyssuhdeteoriasta ja kiintymyssuhteesta on olemassa paljon. Varsinaisesti tutkivaa aineistoa

kiintymyssuhteen rakentamisesta sijaisvanhemman ja sijoitetun lapsen välillä ei ole juurikaan löytynyt. Kun tarkastellaan kiintymyssuhdetta, sen historiaa, ilmenemistä ja kehittymistä, kohdataan monille tunnettuja teoreetikkoja ja heidän elämäntyötään. John Bowlby, Daniel Hughes, Arthur Becker-Weidman, Mary Ainsworth ja Pirjo Tuovila edustavat esimerkkejä, joiden vuosien saatossa toteutuneen tutkimustyön kautta voidaan tänä päivänä tietää enemmän kiintymyssuhteen olemuksesta. Hughesilta ilmestyneet teokset *Kiintymyskeskeinen vanhemmuus* (2011), *Tie traumasta tervehtymiseen* (2008) sekä Becker-Weidmanin teos *Auta lasta kiintymään* (2008) ovat keskeisiä teorian lähteitä tutkimuksessani. Kiintymyssuhteita ja kaltoinkohdeltujen lasten kehitykseen liittyviä riskejä ovat tutkineet myös Mirjam Kalland ja Jari Sinkkonen. Heidän yhteinen uusin teos *Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen* (2011) kokoaa yhteen alan asiantuntijoiden artikkeleita kiintymyssuhteen eri näkökulmista.

Perhehoidosta ja sijaisvanhemmuudesta löytyy myös tietoa hyvin laajasti, muun muassa Perhehoitoliiton julkaisemat Leena Valkosen tutkimus *Sijaisvanhemmat* (2014) sekä Jari Ketolan (toim.) *Menetyksistä mahdollisuuksiin* (2008) sekä *Sijoita perheeseen*, (2008). Sijaisäiti Kirsikka Arkimiehen teos *Terveisiä sijaisperheestä* (2008) tuo myös näkökulmaa sijaisperheen arjesta useiden eri asiantuntijoiden puheenvuoroilla. Lisäksi Perhehoitoliitto ry:n, Pelastakaa Lapset ry:n, Lastensuojelun keskusliitto ry:n sekä Pesäpuu ry:n kautta on tarjolla paljon opinnäytetyöni kannalta hyödynnettävää tietoa.

Viime vuosien saatossa julkinen keskustelu sijaishuollosta on ollut vilkasta ja oletettavasti edistänyt perhehoidon eritasoisia tutkimuksia. Suomessa perhehoitoa on tutkittu esimerkiksi huostaan otettujen lasten institutionaalisen polkujen merkityksiä (Eronen 2013), perhehoitoon sijoitettujen lasten kodille ja perhesuhteille antamasta näkökulmasta (Hämäläinen 2012), vanhempien tukemisen lapsen huostaanotossa (Pitkänen 2011) ja perhesijoituksen onnistumisen (Vähämaa 2008) perspektiivistä.

3 Näkökulmia kiintymyssuhteesta perhehoidossa

3.1 Sijoitettava lapsi

Ne lapset, jotka otetaan myöhemmin huostaan ja sijoitetaan pois kotoa, ovat usein muista poikkeavia jo perinataalisesti. Lapset ovat pienipainoisempia, heidän Apgar-pisteensä ovat matalampia, ja he ovat olleet synnytyssairaalassa kauemmin kuin muut lapset. Lasten äidit ovat muita useammin naimattomia ja nuoria, ja he tupakoivat useammin kuin muiden vastasyntyneiden äidit. Myös raskaudenaikaista alkoholin tai huumeiden käyttöä tai molempien käyttöä on äideillä voinut esiintyä. Näiden äitien verkostot ovat usein heikot, heidän suhteensa sekä omaan kumppaniin että äitiinsä on huono, joten monesti äidit jäävät yksin vauvan kanssa. Vauva voi myös mainituista syistä olla itkuinen, helposti ärtyvä ja valvottaa äitiä. Näin positiivista vuorovaikutuskehää ei pääse syntymään, ja lapsen häiriötön kiintymyskehitys vaarantuu. Juuri tässä vaiheessa annettu riittävän intensiivinen ja pitkäkestoinen tuki ehkäisisi tehokkaimmin lapsen myöhempää huostaanottoa. (Söderholm – Kivitie-Kallio 2012: 270-271.)

Sijoitetulle lapselle on yleensä tehty psykologisia ja psykiatrisia tutkimuksia, arvioita ja hoitosuosituksia. Sekä psyykkisen ja fyysisen tilan ja mahdollisen hoidon tarpeen arviointi olisi tehtävä ennen sijoittamista, sillä tiedosta on välitöntä hyötyä sijoituksen onnistumiselle. Vähintään puolella sijoitettavista lapsista ja nuorista on monimuotoisia mielenterveyden ongelmia, osa niistä hyvinkin vaikeita. Monien lastensuojelun ammattilaisten mukaan oireilu on vaikeutunut ja varsinkin raju aggressiivisuus on lisääntynyt. Huolestuttavasti erään arvion mukaan maassamme peräti puolet näistä lapsista ja nuorista jää ilman tarvitsemaansa apua. Toisaalta vaarana on myös, että esimerkiksi intensiivisen psykoterapian aloittamisessa hätiköidään, jolloin jo muutenkin lujilla olevalla lapsella ei sijoituksen alkuvaiheessa ole riittävästi voimavaroja psykoterapiaan panostamiseksi. Aihetta on antaa aikaa ainakin puoli vuotta tai mieluummin vuosi lapselle sopeutumiseen ja arvioida psykoterapian tarve tilanteen rauhoituttua. Pahoin traumatisoitunut lapsi –esimerkiksi seksuaalisesti hyväksikäytetty – voi kuitenkin tarvita psykoterapiaa nopeasti. (emt.)

Sijoitetulla lapsella on takanaan vähintään yksi kiintymyssuhteen katkos, mikä on jo sellaisenaan poikkeava elämäntapahtuma kenelle tahansa. Harva sijoitukseen tuleva lapsi on saanut varhaislapsuudessaan tyydyttävää ja turvallista vuorovaikutusta. Lapsi tuo turvattomat ja joskus erittäin patologiset kiintymyssuhdemallinsa uusiin olosuhteisiin, mikä asettaa suuria vaatimuksia niille aikuisille, joiden tehtävänä on tarjota korjaavia ja korvaavia vuorovaikutuskokemuksia. Tietämys erilaisten kiintymyssuhteiden luonteesta ja erityispiirteistä on tärkeää kaikille, jotka hoitavat

sijoitettuja lapsia. Erityisasemassa ovat sijaisvanhemmat kahdestakin eri syystä. Ensiksi, heillä ei ole yleensä alan koulutustaustaa eikä säännöllistä ammatillista työnohjausta, kuten lastenkotien tai perhekotien työntekijöillä. Toiseksi, huostaan otettujen lasten perhesijoituksia Suomessa pyritään tuntuvasti nykyisestään lisäämään. Perheessä lapsella on hyvät mahdollisuudet uusien kiintymyssuhteiden muodostamiseen, mutta usein vaikeat psyykkiset oireet uuvuttavat sijaisvanhemmat ja sijoitus saattaa päättyä ennen aikojaan. Näitä hoivasuhteiden katkoksia voitaisiin ehkäistä sijaisvanhempien nykyistä paremmalla ja tehokkaammalla valmennuksella. (emt: 273.)

Perhesijoitusten tutkijat ovat tuoneet esille, että sijoituksen jatkumisen kannalta sijaisvanhempien sitoutuminen on oleellisen tärkeää. Sitoutuminen merkitsee etenemistä lapsen ehdoilla ja hänen edellytystensä mukaan. Hoitoon sitoutunut sijaisvanhempi uskaltaa antaa tilaa lapsen vaikeimmillekin tunteille ja sietää niiden itsessään herättämät avuttomuuden, raivon, häpeän ja nöyryytyksen sävyttämät vastatunteet. Paremmen kiintymyssuhteen syntymisen edellytys on, että lapsi on koetellut riittävästi sijoituspaikan aikuisia ja on voinut todeta, ettei häntä hylätä silloinkaan kun hän ei pysty hillitsemään itseään lainkaan. (emt.)

3.2 Kiintymyssuhdeteoria – teoria vaarasta ja turvallisuuden satamasta

Kiintymyssuhdeteoria perustuu brittiläisen psykiatrin ja psykoanalyytikon John Bowlbyn ajatuksiin ja tutkimuksiin 1960- ja 1970-luvulta. Kiintymyssuhdeteoria on teoria vauvan ja hänen hoitajan välisestä kiinteästä suhteesta ja sen vaikutuksesta lapsen myöhempään elämään. Bowlbyn oppilas, yhdysvaltalainen psykologi Mary Ainsworth (1978) on täydentänyt kiintymyssuhdeteoriaa tutkimuksillaan äidin läsnäolon tai poissaolon vaikutuksista lapsen käyttäytymiseen oudossa ja uudessa tilanteessa. Kiintymyssuhdeteorian avulla voidaan kuvata ja ymmärtää varhaisten ihmissuhteiden vaikutusta myöhempään kehitykseen. Teoria auttaa näkemään, missä olosuhteissa ja millä tavoin ihmiset hakevat toistensa läheisyyttä ja turvaa, kuinka he reagoivat vaaratilanteisiin ja millaisia oletuksia heillä on itsestään, vuorovaikutussuhteistaan sekä toisista ihmisistä. (Sinkkonen – Kalland 2001: 7–8; Tuovila 2008: 30–31, Valkonen 1996: 15.)

Kiintymyssuhdeteorian päällimmäisenä ajatuksena on se, että kiintymyssuhteet voivat kehittyä joko turvallisiksi tai turvattomiksi varhaislapsuuden aikana ja että tällä

kiintymyssuhteen laadulla on merkittävä vaikutus sosiaaliseen, emotionaaliseen ja kognitiiviseen kehitykseen. Empiirisiin havaintoihin perustuen kiintymyssuhdeteoriassa on tultu siihen tulokseen, että hyvän kehityksen perustana on se, että pienellä lapsella tulee olla mahdollisuus muodostaa kiintymyssuhde muutamaankin henkilöön, joista yksi on muita vahvempi ja tärkeämpi. (Rusanen 2011: 57.) Lapsen tarve turvallisuuteen saa hänet kiinnittymään (attachment) toistuvasti häntä hoivaavaan aikuiseen. Kiintymyssuhdeteorian mukaan lapsuuden varhaiset ihmissuhteet toimivat harjoituskenttänä ajattelun ja tunteiden kehittymiselle. Jokaisessa eri kiintymyssuhdemallissa aivot muokkaantuvat hieman eri tavoin. (Becker-Weidman – Shell 2008: 42.)

Varhaisimmat vauvaa ja äitiä toisiinsa sitovat kiinnittymisen elementit ovat sensorisia aistimuksia, kuten tuoksuja, kuulohavaintoja, ihokontakteja, rintaruokintaan liittyviä tuntemuksia jne. (Sinkkonen 2003: 93). Kun lapsen ja äidin välillä on luja side, antaa se lapselle parhaimmat mahdollisuudet kehittyä. Kiintymyssuhde pääsee kehittymään, kun äiti vastaa lapsen tarpeisiin ja kun lapsi oivaltaa, että hän onnistuu omilla yhteydenottoyrityksillään saamaan aikaan tyydyttäviä reaktioita. Ilman tällaista vastaanottavuutta suhde voi vahingoittua. (Welch 1995: 22.) Hughesin (2011: 22.) mukaan ”Turvallinen kiintymys on periaate, jonka avulla on mahdollista jäsentää lapsen ja vanhemman välistä suhdetta” Teoriassaan Bowlby on vakuuttunut siitä, että varhaisella erokokemuksella on yhteys antisosiaaliseen käytökseen ja muihin psyykkisiin ongelmiin. Kiintymyssuhdenäkökulma auttaa ymmärtämään esimerkiksi traumatisoituvia ja toistuvia eroja kokeneiden lasten ongelmia ja oireita, joita sijoitetuilla lapsilla myös monesti on. (Sinkkonen 2001: 92.)

Kiintymyksen perusmalli ja ympäristöä koodaavat työmallit kehittyvät lapsen ensimmäisten elinvuosien aikana. Kiintymyssuhteen muodostumisessa on tunnistettavissa kaksi herkkyyskautta, 7-9 kuukauden ikä ja 1,5-2 vuoden ikä. Kiintymyssuhdemalli muodostuu varsin pysyväksi jo lapsen kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana. (Karling ym. 2008: 158.) Kiintymyskäyttäytymiseksi Bowlby kutsui lapsen ja äidin tunteiden ja käyttäytymisen muodostamaa kokonaisuutta. Kiintymyskäyttäytymisen tehtävä on ylläpitää yhteenkuuluvuuden tunnetta, joka saa äidin huolehtimaan lapsen turvallisesta kehityksestä. Vauvalla itku on tyyppillisin käyttäytymisen muoto. (Psychenet: Mielen tutkimus ja hoito)

”Kiintymyssuhdeteoria ei ole teoria vanhempien rakkaudesta lapseen” (Vilén ym. 2010: 103). Vanhempi voi rakastaa lastaan hyvin paljon, mutta hänellä voi olla vaikeuksia luoda lapselleen luotettavaa ja turvallista kokemusmaailmaa, jonka kautta lapsi hahmottaa maailmaansa ja itseään. Bowlby puhuttelee tätä kokemusmaailmaa ”internal working model”, joka suomalaisessa kirjallisuudessa käännetään usein sisäiseksi työskentelymalliksi tai sisäiseksi oletusmalliksi. Lapsi muodostaa syy-seuraus-oletuksia toistuvien kokemusten perusteella, joita hän saa vanhemmastaan ja itsestään suhteessa heihin, kertoo Bowlby. Oletukset ovat ei-kielellisiä ja tiedostamattomia. Lapsen sisäiset oletusmallit ohjaavat sitä, miten lapsi toimii ja tuntee erilaisissa tilanteissa suhteessa vanhempiinsa. Niiden oletuksien pohjalta syntyy erilaisia kiintymyssuhteita. Kiintymyssuhdeteoriaa voidaan kuvata turvallisuuden teoriaksi tai teoriaksi uhasta. Siinä käsitellään teoriaa, jossa ihminen oppii toisen avulla säätelemään sisäisiä uhkia (kuten omat pelot, tunteet) ja ulkoisia uhkia (kuten vaaratilanteet, toiset ihmiset). (emt.)

Kiintymyssuhdeteorian ja alan tutkimuksen keskeisten vaikuttajien Mary Ainsworthin ja John Bowlbyn mukaan kiintymykseen kuuluu tyypillisesti kuusi osatekijää, joista viisi koskee myös muita läheisiä siteitä. Hughes (2009: 19.) jakaa kiintymyssuhteen seuraaviin osatekijöihin:

1. suhde on pysyvä tai jatkuva, ei ohi menevä
2. kohteena on tietty henkilö
3. suhde on emotionaalisesti tärkeä
4. tavoitteena on yhteyden ylläpitäminen toiseen ihmiseen
5. vastentahtoinen erossa olo aiheuttaa ahdistusta
6. tyypillistä on turvan, hyvänolon ja lohdun etsiminen (Tämän tekijän katsotaan olevan välttämätön kiintymyksen syntymiselle.)

Kiintymyssuhteiden luokittelu turvalliseksi tai turvattomaksi perustuu Ainsworthin tutkijaryhmineen kehittämään vierastilanne -menetelmään (Infant Strange Situation)²². Vierasmenetelmän avulla Ainsworth löysi yhden turvallisen ja kaksi turvatonta, välttelevän ja ristiriitaisen, kiintymyssuhteen laatua kuvaavaa kiintymyssuhdemallia.

²² Ainsworthin vierastilanne -menetelmä koostuu kahdeksasta erilaisesta tilanteesta, joissa lapsen stressiä lisätään vaihe vaiheelta. Vierastilanteen aikana lapsi on koeympäristönä toimivassa leluja sisältävässä huoneessa vaihe vaiheelta joko äitinsä kanssa, äitinsä ja vieraan henkilön kanssa, vain vieraan henkilön kanssa tai yksin. Kaikki vaiheet ovat tarkkaan määritellyjä sekä kestoja että äidin ja vieraan henkilön käyttäytymisen suhteen. Vierastilanne -menetelmän avulla

havainnoidaan sitä, mitä tapahtuu vanhemman poistuessa huoneesta ja lapsen jäädessä yksin tai vieraan henkilön seuraan sekä vanhemman palatessa jälleen huoneeseen. Kiinnostus suuntautuu mm. siihen, miten lapsi ja vanhempi käyttäytyvät ero- ja yhdistymistilanteissa, miten lapsi ilmaisee stressiään ja miten nopeasti yhteys jälleennäkemistilanteissa palaa vanhemman ja lapsen välille. (Ainsworth ym. 1978: 32–44. – Tuovila 2008: 31.)

Kliinisesti vakavinta ilmenemismuotoa disorganisoituneesta kiintymyksestä kutsutaan usein kiintymyshäiriöksi, sanasto on toistaiseksi vielä vakiintumatonta. ICD 10-tautiluokituksessa reaktiivinen kiintymyssuhteiden häiriö edellyttää merkittävästi poikkeavaa hoitoa. Toivottavaa olisi, että tulevaisuudessa luokitusmuutoksissa diagnosoitavissa oleva disorganisaatio luokiteltaisiin omana häiriönään, koska kiintymyssuhteiden disorganisaatio liittyy moniin vakavammista kehityksellisen psykiatrian häiriöistä. Lisäksi se on tila, joka on usein hoidettavissa näyttöön perustuvilla vuorovaikutushoidon menetelmillä. (Söderholm – Kivitiie-Kallio 2012: 266.)

3.3 Lapsen kiinnittymisen tarve

Kiintymyssuhdeteoria perustuu siihen johtoajatukseen, että lapsella on biologinen tarve kiinnittyä ja muodostaa kiintymyssuhde. Vauvoilla on synnyinlahjana kyky ilmaista tunteitaan ja käyttäytyä siten, että tavoitteena on pitää vanhemmat lähellä heti syntymästä alkaen. Selviytyäkseen elämästä vauvan on kiinnityttävä häntä hoitavaan aikuiseen, oli kyseessä hänen biologinen vanhempi tai muu vauvaa säännöllisesti hoitava aikuinen. Lukuisat tutkimukset ovat osoittaneet, että tärkein lapsen turvallisuutta ja varhaisen suhteen kehitystä edistävä tekijä on äidin tunneperäinen läsnäolo (maternal sensitivity). (Brodén 2006: 31.) Bowlbyn mukaan ihmislapsen eloonjääminen ja vähitellen myös turvallisuuden kokemuskin on aina ollut riippuvainen fyysisestä läheisyydestä suojaavaan aikuiseen. Tämän mukaan Bowlby päätteli, että lapsella täytyy olla käyttäytymisjärjestelmä, jonka tehtävänä on edistää riittävää läheisyyttä pääasialliseen hoitajaan ja tehdä sitä kautta vanhemmille lapsen varjelu helpommaksi (Bowlby 1962/1982). Jos lapsi saa oletuksilleen toistuvasti vahvistusta, hänelle muodostuu tietynlainen muistijärjestelmä, kiintymyssuhde. Lapsen kiintymyssuhde vaikuttaa siihen, kuinka hän hahmottaa maailmaa, omia tarpeitaan ja miten hän uskaltaa näyttää itsessään olevaa haavoittuvuuttaan myös aikuisena. Terve ja turvallinen kiintymyssuhde on välttämätön myös jo lapsen älyllisen kehityksen kannalta. (Becker-Weidman – Shell 2008: 43, Vilén ym. 2010: 103.)

Normaalitilanteessa pikkulapsi ei voi olla kiintymättä hoitajaansa, riippumatta siitä kuinka hyvä hoitaja on tehtävässään. Lapsen kiintymys vanhempaan ei siksi kerro mitään hoitajan sopivuudesta, toisin kuin joskus väitetään. Vauvaiässä lapsen fyysinen pahoinpitely saattaa joskus jopa lujittaa kiintymystä, mikä ilmenee lapsen hakeutumisena vanhemman luo (Polan & Hofer 1999). Sen sijaan kiintymyksen laatu ja sen vaikutukset tulevaan kehitykseen vaihtelevat suuresti sen mukaan, kuinka herkkää ja vastavuoroista emotionaalinen vuorovaikutus lapsen ja hänen hoitajansa välillä on. (Broberg – Almqvist – Tjus 2005: 119-120.) Lapsi oppii nopeasti, mitä vanhemmalta voi odottaa, ja hänen käyttäytyminen vuorovaikutuksessa osoittaa, odottaako hän tulevansa ymmärretyksi ja saavansa vastauksia. Tällöin myönteiset kokemukset johtavat siihen, että lapsi kokee kiintymyksensä kohteet ainutkertaisina, turvallisina ja huolehtivina, ja lapsi kohtaa heidät hyvällä mielellä. (Broden 2006: 32.) Lapsi ei edellytä, että hänen kiintymyksensä kohde on biologinen äiti, eikä myöskään edellytä kiintymyksen kohteelta tiettyä sukupuolta. Sen sijaan lapsi edellyttää kohteelta jatkuvuutta, saatavilla oloa ja kykyä huolehtia lapsen tarpeista. Adoptioäiti, sijaisäiti tai isä, joka tulee lapsen ensisijaiseksi hoitajaksi, pystyy yhtä hyvin luomaan turvallisen kiintymyssuhteen edellyttämän tunnesiteen lapseen. (Keltikangas-Järvinen 2012: 38.)

Ensimmäisten päivien ja viikkojen aikana vastasyntynyt käyttää kaikkia aistejaan (näköä, kuuloa, hajua, makua ja tuntoa) ympäristönsä tuntemisen ja siinä jatkuvasti esiintyvien henkilöiden (vanhemmat, sisarukset) opetteluun. Vastasyntyneellä on hyvin suppea käyttäytymisvalikoima ja useimmat hänen kehon liikkeensä ovat refleksinomaisia. Pikkulapsen signaalijärjestelmä koostuu alussa yksinomaan itkusta ja kyvystä kiinnittää katse lyhyeksi ajaksi. Itku saa äidin tai muun hoivaajan lähestymään lasta, jotta itkun aihe poistuisi. Ensimmäisten elinkuukausien aikana, ennen kiintymyssuhteen kunnollista kehittymistä, vanhemman tärkein tehtävä on (perustarpeiden tyydyttämisen ohella) auttaa lasta tunnesäätelyssä. Vauva ei kestä pitkän aikaa voimakkaita kielteisiä tunnetiloja ja hänen oma säätelykykynsä on rajallinen. (Broberg ym. 2005: 121–122.) Vauva harjoittelee jo ensimmäisen vuoden aikana perustunteiden kuten ilon, surun, pelon ja suuttumuksen ilmaisemista ja tunnistamista. Aikuisen reaktiot vaikuttavat siihen, kuinka hän alkaa työstää perustunteita ja kuinka hän sallii niitä itselleen. Lapsi löytää kiintymyssuhteissa käsityksiä itsestään, käsityksiä muista suhteessa itseän ja muita ihmissuhteisiin liittyviä tunteita. (Karling ym. 2008: 157.)

Varhaisessa kiinnittymisessä keskeistä on se, että lapsi voi kokea läheisyyden, eron ja jälleennäkemisen turvallisella tavalla. Vauvalla tämä tarkoittaa normaalisti imettämistä (läheisyys), nukahtamista (ero) ja heräämistä (jälleennäkeminen). (Kalland 2001: 204.) Lapsen ensimmäistä elinvuotta voidaan kutsua tunteiden jakamisen, ilmaisun, havaitsemisen ja säätelyn intensiiviseksi oppijaksoksi. Kehityksen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että lapsen vanhempi on emotionaalisesti läsnä. Parhaimmillaan vanhempi havainnoi tarkasti lapsen viestejä ja on kykenevä eheyttämään omat lapsuuden kokemuksensa vuorovaikutuksen rikastuttamiseksi. Lapsen kiintymyssuhde rakentuu ensimmäisen elinvuoden aikana, jolloin kehitykselle ovat tyypillisiä huokoisuus, vastavuoroisuus ja muovautuvuus. Sen aikana kognitiiviset, emotionaaliset ja sosiaaliset taidot monipuolistuvat ja rikastuvat. Kiintymyssuhdemalli heijastaa sitä, mitä lapsi on kokenut suhteessa vanhempiinsa. (Punamäki 2011: 108–109, Broden 2006: 32.)

3.4 Kiintymyssuhteen kehittyminen ja kiintymyssuhdemallit

Yli puolen vuoden ikäiselle vauvalle muodostuu mielen sisäinen malli tilanteista, joissa tuttu aikuinen on ollut tarvittaessa riittävästi käytettävissä. John Bowlby antoi sisäisille vuorovaikutussuhteiden malleille nimen *kiintymyssuhdemallit*. (Salo 2003: 61.) Puolen vuoden ikäisellä lapsella on havaittu jo varsinaista kiintymyskäyttäytymistä. Tällä käyttäytymisellä lapsi etsii, ylläpitää sekä säätelee läheisyyttä esimerkiksi yrittämällä seurata äitiä tämän lähtiessä. (Rusanen 2011: 57.) Kiintymyssuhdemalli auttaa vauvaa toimimaan koko ajan itsenäisemmin ympäristössään, vauva tuntee olevansa suojassa ja avun olevan saatavilla. Toisaalta vauva alkaa tässä vaiheessa valikoida, keneen turvautua ja alkaa myös vierastaa tuntemattomia. Vierastamisella vauva osoittaa tunnistavansa tutut ihmiset. Lapsille kehittyvät sisäiset mallit turvallisuuden kokemuksesta ja sen saatavuudesta ovat erilaisia. Vanhempien elämäntilanne ja heidän omien kokemustensa pohjalta muotoutuneet yksilölliset suhteessa olemisen tapansa vaikuttavat siihen, miten lapselle turvallisuutta tarjotaan. Näin vauvojenkin keinot saada omilta vanhemmiltaan turvaa ja läheisyyttä vaihtelevat laajasti. *Turvallisen kiintymyssuhdemallin* luoneet vauvat kokevat sisäisten kokemusten ilmaisemisen tarvitsevuuden hetkellä johtavan hoivan saamiseen. (Salo 2003: 61.)

Kiintymyssuhdeteorian (Bowlby 2008) mukaan mielensisäiset työskentelymallit tai skeemat muotoutuvat varhaisissa ihmissuhteissa vastauksiksi elämän

peruskysymyksiin. Näiden avulla lapsi päätelee onko hän rakkauden arvoinen, voiko hän luottaa muihin ihmisiin ja kehen voi turvautua hädän hetkellä. (Punamäki 2011: 111.) Kiinnittymisen mallien vakiinnuttua, ne yleensä säilyvät ja toistuvat kerta toisensa jälkeen. Tällöin rakentuu oma minä, toinen ihminen, maailma ja ihmissuhteet, syntyneen sisäisen mielentilan kautta. Lapsi ikään kuin tarkastelee linssin läpi ihmissuhteita ja käyttäytymistä. Kiinnittymisen malli on alun perin osa ihmissuhdetta, toisen tai kolmannen ikävuoden loppuun mennessä siitä on tullut osa lapsen persoonaa, hänen ominaisuutensa. Sisäiset työmallit lapsella syntyvät toistuvista kokemuksista, joita lapsella on suhteestaan ensisijaiseen hoitajaansa. (Becker-Weidman – Shell 2008: 39.) Kiintymystypeille luonteenomaiset mielenmallit vaikuttavat ajatteluun, tunne-elämään ja ihmissuhteiden laatuun läpi elämän, ja ne aktivoituvat etenkin vaara- ja stressitilanteissa sekä tärkeissä elämän siirtävävaiheissa, kuten vanhemmuudessa. (Punamäki 2011: 111.)

Lapsiryhmätutkimuksien mukaan kiintymismallien ilmeneminen normaaliryhmässä näyttää siltä, että 60 prosentilla lapsista on turvallinen kiintymyssuhde, ja taas 40 prosentilla turvaton kiintymyssuhde. Kun normaaliväestöstä näin monet arvioidaan turvattomasti kiintyneiksi, ei voida nähdä turvattoman kiintymyksen sinänsä aiheuttavan tulevaa ongelmallisuutta. Välttävää kiintymismallia käyttävillä lapsilla on taipumus suunnata ongelmansa sisäänpäin, kun taas lapset, joilla on ristiriitainen kiintymyssuhde, ovat taipuvaisia siirtämään ongelmansa ulkoiseen käyttäytymiseen. On myös muistettava, että lapsella voi olla kiintymyssuhde useisiin henkilöihin, jos nämä ovat lapsen elämässä jatkuvasti läsnä. Lapsella on myös erilaisia kiintymismalleja tärkeisiin lähiympäristössä oleviin henkilöihin. Lapsella voi olla esimerkiksi turvaton kiintymyssuhde äitiin ja turvallinen kiintymyssuhde isään. (Bretherton 1985: 309-315.) Ero turvallisesti ja turvattomasti kiintyneiden lasten välillä näkyy varhain lasten kyvyssä olla yhteistoiminnassa toisten lasten kanssa. (Brodén 2006: 34-35.)

Kiintymismallit on jaettu neljään eri luokkaan: turvallinen kiintymys, välttelevä kiintymys, ristiriitainen kiintymys ja kaoottinen kiintymys. Kolme viimeksi mainittua kuvaavat turvattomaa kiintymystä. (emt: 33.)

Kiintymyssuhdemallit

Turvallinen kiintymyssuhde

Turvallisesti kiintynyt lapsi oppii luottamaan, kun hänet huomioidaan, hänen tarpeensa tunnustetaan ja niihin vastataan oikealla tavalla (Vilén ym. 2010: 102). Lapsen on helppo ottaa kontakti vanhempaan, ja lapsi myös kykenee hakemaan tukea stressitilanteessa hänelle tärkeiltä aikuisilta. Lapsen saatua riittävästi läheisyyttä, hän kykenee jälleen palaamaan leikkeihinsä. Lapsi siis käyttää vanhempansa turvallisuutensa perustana, mikä helpottaa hänen kykyään tutkia ja oppia uusia asioita. Lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus tuottaa molemminpuolista iloa, tunteita ilmaistaan kielellisesti ja ei-kielellisesti. Turvallisesti kiintyneet lapset kykenevät tasapainoisempaan emotionaaliseen ilmaisuun kuin turvattomasti kiintyneet ja tunneskaala on myös paljon laajempi. Lapsilla on myös monipuolisemmat taidot erilaisten konfliktitilanteiden ratkaisemisessa ja heillä esiintyy vähemmän aggressiivisuutta. Turvallinen kiintymys merkitsee myös hyvää sosiaalista kehitystä ja valmiuksia toimia samanikäisten kanssa. (Rusanen 2011: 63.)

Oleennaista turvallisessa kiintymyssuhteessa on, että lapsella on lupa ilmaista erilaisia perustunteita ja häntä tuetaan myös niiden käsittelemisessä. Perustunteita ovat muun muassa suuttumus, pelko, ilo, suru, hämmennys ja nautinto. Turvallisesti kiintyneellä lapsella on lupa olla heikko ja haavoittuva. Hoitava vanhempi on kiinnostunut siitä, mitkä asiat lapsi kokee tärkeiksi ja missä asioissa lapsi tarvitsee apua. Lapsi ilmaisee itseään jo paljon ennen puheen kehitystä ilmein ja toiminnoin, hänellä on tilaa ilmaista itseään, mutta samalla hoitava aikuinen osaa laittaa lapselle turvalliset rajat. Turvallisesti kiintynyt lapsi olettaa, että hoitava aikuinen reagoi hänen hoidon tarpeeseen. Lapsi alkaa hoivan ja huolenpidon ansiosta pitää itseään rakastettavana sekä ympäröivää maailmaa riittävän turvallisena paikkana. Turvallinen kiintymyssuhde auttaa lasta suhtautumaan luottavaisesti omiin ja toisten kykyihin sekä tulevaisuuteen. Turvallisessa kiintymyssuhteessa elänyt kykenee antamaan rakkautta ja vastaanottamaan sitä myös aikuisena. Hän osaa olla tilanteen mukaan auttava ja vahva, mutta uskaltaa olla tarvittaessa myös heikko ja muiden apua tarvitseva. (Vilén ym. 2010: 103.) Kanninen & Sigfrids (2012) ovat kuvanneet turvallisesti kiintyneen lapsen sisäistä maailmaa näin: *”Minä olen rakastettava ja hyvä. Minusta pidetään huolta. Maailma on turvallinen ja hyvä paikka elää.”*

Välittelevä kiintymyssuhde

Välttelevässä kiintymyssuhteessa lapsi oppii, että hoitava aikuinen ei ole saatavilla tai hän ei osaa tai ei muuten reagoi lapsen sisäiseen hätään. Lapsi oppii, että hänen tunteensa tai tarpeensa eivät ole niin merkityksellisiä, koska aikuinen ei vastaa niihin. Lapsi myös kieltää itseltään sekä muilta tarvitsevuutensa osoittamisen, erityisesti vaikeiden tunteiden ilmaisemisessa. Lapsi olettaa, että hänen tulee selviytyä vaikeiden tunteidensa kanssa yksin, koska tunteiden ilmaisusta ei ole hyötyä. Lapsi yrittää säädellä tunnetilojaan itsenäisesti, mutta onnistumatta siinä hän oppii välttelemään tunteiden osoittamista, kokemista ja käsittelemistä. (Vilén ym. 2010: 105.) Lapsi joutuu ikään kuin kehittämään turvallista aikuista kompensoivan itsesäätelysystemin, johon hän joutuu itseään rauhoittaakseen hädän hetkellä turvautumaan. Nämä lapset ilmaisevat pelottavissa tilanteissa (esimerkiksi turvallisen ja läheisen aikuisen poistuessa ja vieraan tullessa tilalle) vähemmän hätää, vaikka heidän on havaittu fysiologisella tasolla reagoivan jopa voimakkaammin ja olevan enemmän hädissään kuin turvallisesti kiintyneet. Välttelevä kiintymyssuhde voi näyttäytyä passiivisena ja hiljaisena lapsen tarpeiden mitätöimisenä tai kontrolloimisen ja aktiivisena puuttumisena silloin, kun lapsi vaatii aikuisen mielestä liikaa tai näyttää vaikeita tunteitaan. (Rusanen 2011: 65; Vilén ym. 2010: 105–106.)

Välttelevässä kiintymyssuhteessa lapsen toimintaa määrittää syy-seuraus-oletus, jonka mukaan aikuisen mahdollisimman vähäisellä häirinnällä tai esimerkiksi kiltisti toimimalla, voi saavuttaa parhaiten aikuisen hyväksynnän. Lapsi hakee aikuisen hyväksyntää esimerkiksi olemalla ahkera, tottelevainen ja kiltti, samalla jättäen omat tunteet ja tarpeet sivuun. Lapsi kokee epäonnistuneensa, jos hän joutuu pyytämään aikuiselta apua ja erittäin ongelmalliseksi välttelevä kiintymyssuhde osoittautuu silloin, kun lapsi huomaa, ettei saa kaipaamansa positiivista palautetta vanhemmiltaan, tekipä hän mitä hyvänsä. Kaikki lapset eivät kuitenkaan kykene loputtomiin kieltämään tunteitaan, varsinkin tilanteissa, joissa lapsi kokee vanhemman vaatimukset häntä kohtaan täysin epäreiluna ja kohtuuttomina. Vaikeiden tunteiden kasaantuessa lapsi voi alkaa oireilla hyvin vahvasti raivoamalla, huutamalla ja uhmaamalla rajoja. Aikuisen silmissä lapsi muuttuu kiltistä vaikeaksi ja aikuisen on usein vaikea käsittää, että tukahdetut tunteet vievät voimia ja kilttinä oleminen vaatii ponnisteluja. (Vilén ym. 2010: 106.)

Tällaisen kiintymysmallin kehittäneistä lapsista huolehtivat aikuiset eivät ole alun perinkään kyenneet rauhoittamaan lasta, mahdollisesti siksi jos he ovat kokeneet tunteiden ilmaisun epämukavaksi. Nämä aikuiset hoivaavat etäältä ja heille lapsen

fyysisesti lähelle ottaminenkin voi olla vaikeaa. Aikuiselle rakkauden vastaanottaminen ja antaminen saattaa olla vaikeaa ja vanhempi saattaa odottaa lapselta samanlaista itsenäisyyttä, kuin häneltä on odotettu. Lapset jäävät ilman tarvitsemaansa katsekontaktia hoivaajaansa ja fyysistä läheisyyttä sekä oppivat välttämään ei-toivottujen tunteiden ilmaisua. (Rusanen 2011: 65.) Kanninen & Sigfrids (2012) ovat kuvanneet välttelevästi kiintyneen lapsen sisäistä maailmaa näin: *”Minä olen riittämätön, ja minun pitäisi olla toisenlainen. Minusta pidetään, kun olen pärjäävä. Maailma on ennakoitavissa, mutta hieman kylmä paikka. Voimakkaat tunteet pelottavat minua.”*

Ristiriitainen kiintymyssuhde

Lapsi kokee ristiriitaisessa kiintymyssuhteessa toistuvasti, että aikuinen on ennustamaton ja epäjohdonmukainen. Lapsen sisäiset oletukset kiintymyksestä kehittyvät ristiriitaisiksi. Lapsen on keskityttävä tarkkailemaan vanhemman mielentiloja löytääkseen optimaalisen hetken saada vanhemman huomiota. Lapsi oppii, ettei tunnesäätelyn luotettavuuteen voi uskoa. (emt: 34.) Aikuisen epäjohdonmukaisuus voi johtua esimerkiksi päihteiden käytöstä, oman terveyden ja elämäntilanteen vaihtelusta, tai siitä ettei aikuinen tiedä miten olla lapsen kanssa. Esimerkiksi aikuisen kokiessa usein lapsen uhmakkuuden osaamatta vastata siihen, saattaa aikuinen olla erittäin välinpitämätön, välillä erittäin ankara ja huutaa lapselle, yrittäen vedota lapsen tunteisiin. Ristiriitaisessa, turvattomassa kiintymyssuhteessa korostuvat vääristyneet ja liioitellut tunteet. Lapsi hakee tarpeilleen vastaavuutta vetoamalla korostuneesti tunteisiin. Hän kiukuttelee, huutaa tai osoittaa positiivisia, liioiteltuja tunteita hoitavaa aikuista kohtaan. Lapselle muodostuu käsitys, että vain vahvoihin tunteisiin ja tarpeiden ilmaisuihin vastataan. Lapsen näkökulmasta ympäröivä maailma on arvaamaton ja ennakoimaton, ja huomiota saadakseen lapsen täytyy vaatia sitä vahvasti. (Vilén ym. 2010: 106–107.)

Ristiriitaisesti kiintynyt lapsi ei pysty rauhoittumaan leikkiin ja ympäristön tutkimiseen, vaan kiintymyssysteemi on jatkuvasti virittäytynyt. Tämä saattaa näkyä puutteellisena käsityksenä omasta itsestään, erilaisina itsesäätelyn ongelmina ja mahdollisesti oppimisvaikeuksina. Lapsella voi olla taipumus huomion hakemiseen häiritsevällä käytöksellä. (Kanninen–Sigfrids 2012: 34.) Ristiriitaisessa kiintymyssuhteessa kasvanut ihminen on aikuisenakin vahvasti tunteisiin vetoava ihminen, hakien hyväksyntää ja pyrkien säilyttämään mielenkiinnon itsessään. Toimintaa hallitsevat enemmän tunteet

kuin järki. (Vilén ym. 2010: 106–108.) Kanninen & Sigfrids (2012) ovat kuvanneet ristiriitaisesti kiintyneen lapsen sisäistä kokemusta näin: ”*En kelpaa. Maailmaa ja muita ihmisiä on vaikea ymmärtää ja ennustaa. Paras tapa saada huomiota on tulla kuulluksi ja nähdyksi vaikkapa hankalastikin käyttäytymällä. En voi oikein luottaa muiden ihmisten sanomisiin.*”

Kaoottinen kiintymyssuhde

On olemassa myös joukko lapsia, joille ei ole syntynyt spesifistä kiintymyssuhdetta kehenkään lukuisten hylkäämiskokemusten ja äärimmäisen deprivaaation vuoksi. Tällöin kiintymyssuhteen turvallisuutta tai turvattomuutta ei voida arvioida ja tilaa kutsutaan reaktiiviseksi kiintymyssuhdehäiriöksi (RAD). Tämä ilmenee kahtena muotona, estynyt ja estoton. Estyneessä muodossa lapsi vetäytyy kontaktien ulottumattomiin ja estottomassa muodossa lapsi suhtautuu valikoimattoman sosiaalisesti tuntemattomiinkin ihmisiin. (Tuovila 2008: 29–76.) Tästä kiintymyssuhteesta käytetään myös nimitystä hajaantunut, organisoitumaton tai jäsentymätön kiintymyssuhde. Kaoottinen kiintymyssuhde syntyy kaoottisessa hoivaympäristössä, jossa kiintymyksen kohde on samaan aikaan pelottava ja turvallinen. Aikuinen ei kykene vähentämään lapsen pelkoa, koska hän on itse pelon lähde. Pelko hoivaavia aikuisia kohtaan voi häiritä sekä emotionaalista että kognitiivista kapasiteettia. Lapsi voi olla hyvin pelokas ja hämmentynyt, eikä hänellä ole mitään johdonmukaista strategiaa. Kaoottisuus voi näkyä joko mielen tasolla tai käyttäytymisessä. (Rusanen 2011: 68.)

Kaoottisessa suhteessa eläneillä lapsilla emotionaalinen häiriö on suurempi kuin muilla turvattomilla, koska nämä eivät ole kyenneet kehittämään lapsuudessaan riittäviä strategioita turvattomuutensa ja pelkojensa hallitsemiseksi. Näillä lapsilla on myös riski kehittää ongelmia käyttäytymisessä. (emt.) Lapsen elämä on toistuvasti traumaattista ja vanhempien arvaamattoman käyttäytymisen lisäksi kaoottiseen kiintymyssuhteeseen liittyy usein lapsen perushoidon laiminlyömistä ja pelkoa. Tunteisiin ja tarpeisiin vastaamattomuus tekee lapsesta haavoittuvan ja lapsi saattaa altistua hyväksikäytölle ja/tai huonolle kohtelulle. (Vilén ym. 2010: 108.)

Kokemuksen myötä lapsi oppii pitämään tunteensa ja ajatuksensa sisällään ja hän pyrkii pärjäämään itsenäisesti. Lapselle ei muodostu oletusmallia siitä, että miten tunteita ja tarpeita kannattaa ilmaista, kuinka toisten kanssa tulisi kommunikoida, tai siitä miten oma käyttäytyminen on vastavuoroisessa suhteessa toisten

käyttäytymiseen. Kaoottisessa kiintymyssuhteessa lapsi kokee ympäröivän maailman pelottavana ja vaarallisena, hän rakentaa itsensä ja maailman väliin muurin. Lapsi pyrki pärjäämään ilman aikuista, eikä hän pysty luottamaan järkeensä eikä tunteisiinsa. Lapsi voi myös hakea lohtua keneltä tahansa vieraaltakin ihmiseltä. (emt.)

3.5 Kiintymyssuhdehäiriöisen lapsen oireilu

Kiintymyssuhdeteorian korostaessa läheisten, turvallisten ja pysyvien kiintymyssuhteiden merkitystä, on sijoitetun lapsen kohdalla jo rikottu tätä peruseriaatetta vastaan: lapsen elämässä on tapahtunut katkos. Varsinkin jos kyseessä on lastensuojelun toimenpide, puuttuu lapselta monesti myös kokemus turvallisista kiintymyssuhteista. Niillä sijoitetuilla lapsilla, jotka ovat kokeneet useita kiintymyssuhteiden katkoksia varhaisvaiheissaan, on todettu olevan huomattavasti muita useammin reaktiivisen kiintymyssuhdehäiriön (RAD) piirteitä. Häiriö voi ilmetä valikoimattomana sosiaalisuutena, äärimmäisenä estyneisyytenä tai joskus myös näiden kahden yhdistelmänä. Valikoimattomasti sosiaalinen lapsi ei näytä vierastavan, vaan hän ottaa kontaktia vieraisiin ihmisiin intymiteettirajoja rikkovalla tavalla: hän pyrkii syliin, tarrautuu ja on valmis lähtemään vieraan mukaan. Hieman vanhempi lapsi saattaa jutella hyvinkin estottomasti ja kiusallisesti perheen sisäisistä asioista. Tällainen valikoimattomuus katsotaan kiinnittymättömyyden merkiksi (disorder of non-attachment), koska pienen lapsen tulisi osata tulkita vieras ihminen hieman uhkaavaksi ja turvautua vanhempaansa. Toinen tapa olla kiinnittymättä on vahva välttely: lapsi ei suostu katsekontaktiin, ei syliin, eikä hae turvaa aikuisesta lainkaan. Muita alkuoireita sijoitetun lapsen kohdalla ovat stereotyyppinen käyttäytyminen, esimerkiksi kehon heijaaminen, rankaiseva ja kontrolloiva käyttäytyminen aikuista kohtaan, itsetuhoinen tai itseä vahingoittava käyttäytyminen, tottelemattomuus ja neuvottelukyvyn puuttuminen, liiallinen valppaus ja aggressiivisuus. (Kalland 2011: 210–211.)

Kiintymyssuhteessaan vaurioitunut lapsi saattaa käyttäytyä täysin välinpitämättömästi siihen, mitä hänelle tapahtuu. Lapsi saattaa myös vaikuttaa aluksi erittäin kiintyneeltä vanhempiinsa, ja alkaa vasta myöhemmin testata heidän välittämistään. Yleensä ongelmia esiintyy lapsen tunne-elämässä, käyttäytymisen säätelmissä erityisesti ryhmässä sekä kognitiivisessa kehityksessä, kuten kielenkehityksessä, abstraktissa ajattelussa ja ajantajussa. Lapsen leikeissä voi olla poikkeavia vivahteita, ne sisältävät usein traumaattisia teemoja, kuten äkillisiä erokokemuksia, väkivaltaa ja kuolemaa.

Erityisiä kehitysriskejä on todettu niillä sijoitetuilla lapsilla, jotka ovat altistuneet raskausaikana päihteille. (Wirth–Worden 1993: 86.)

Kiintymyssuhteessaan traumatisoiduille lapsille aikuisen läheisyys on saattanut olla vaarallista esimerkiksi väkivallan uhan takia. Näille lapsille ero aikuisesta on voinut tarkoittaa jätetyksi tulemista, hylkäämisellä uhkailua tai jälleennäkeminen on ollut epävarmaa, jolloin esimerkiksi lapsi on herännyt yksin, on jätetty yksin tai hylätty. Kiinnittymissuhteessaan traumatisoitunut lapsi on kokenut nimetöntä kauhua, totaalista laiminlyöntiä hoivatilanteessa, jolle ei ehkä myöhemmin löydy sanoja. Traumatisoituneen lapsen käsitys omasta itsestään ja muista on vaurioitunut, jolloin hänen käyttäytymisensä heijastaa hänen omia odotuksiaan torjuvasta, epäluotettavasta tai ei-käytettävissä olevasta aikuisesta. Nämä varhaiset vauriot näkyvät lapsen myöhemmässä käyttäytymisessä ja kehittämisessä. (Kalland 2001: 204.)

Vaikka varhainen vuorovaikutus jättääkin lapseen jäljet, jokainen häiriö tässä varhaisessa vuorovaikutussysteemissä luo myös korjaamisen mahdollisuuden ja uudenlaisen vastavuoroisuuden löytymisen. Kuitenkin tähän uuteen alkuun tarvitaan ulkopuolisia tukimuotoja ja hoitotahoja. Näitä ovat perhe- ja perhesysteemit, toiset äidit ja isät sekä yhteiskunnan tuottamat erilaiset tuki- ja hoitorakenteet. (Siltala 2003: 17–18.) Erityisesti sijoitetun lapsen kohdalla tukimuotoja sijaisperheen, ammatillisen perhekodin tai laitoksen ohella ovat muun muassa perheneuvolat, terapeutit ja lastenpsykiatrian yksiköt.

4 Terapeuttinen sijaisvanhemmuus

4.1 Lapsen tarpeisiin vastaaminen

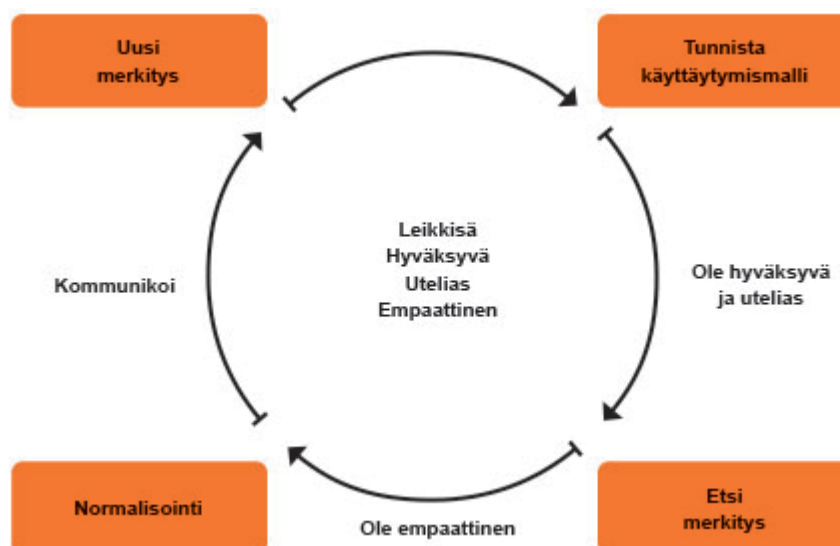
Sijaisvanhemman yksi tärkeä tehtävä on lapsen tarpeiden täyttäminen ja niihin vastaaminen. Aikuisen hoiva ja huolenpito, hyväksyvä katse ja kosketus, arjen rutiinit, vuorovaikutustilanteet ja tunteista puhuminen eheyttävät haavoitettua lasta. Myönteisen tunneyhteyden rakentamisessa on keskeistä sijaisvanhemman herkkyys reagoida lapsen signaaleihin, huomioituna sijoitetun lapsen traumaattiset taustat. Silloinkin, kun lapsen viesti käyttäytymisen taustalla jää epäselväksi, tulisi

sijaisvanhemman pyrkiä vastaamaan lapsen tarpeeseen niin hyvin kuin osaa. Haastavasti käyttäytyvää lasta pitää auttaa löytämään parempia, sanallisia keinoja saadakseen itsensä ymmärretyksi. Sijaisvanhemman tehtävänä onkin usein tarjota lapselle mielikuviaan ja vaihtoehtoja siitä, mistä lapsen käyttäytymisessä voisi olla kyse. Lapsen käyttäytyminen tulisi kääntää ymmärrettäviksi merkityksiksi ja sanoiksi. (Kaskela – Väливаara 2010: 19–20.)

Sijaisvanhemmilta vaaditaan kykyä empaattisuuteen ja tunneyhteyden ylläpitoon, taitoa virittää oma sisäinen tilansa lapsen tunnetilaan ja kannatella lapsen sisäistä tasapainotilaa. Tämänkaltaisen vastavuoroisen kommunikaation kautta lapsen mieli voi alkaa jäsentyä. Tunneyhteyden katketessa tilapäisen ristiriitatilanteiden aikana, on se pyrittävä palauttamaan ennalleen mahdollisimman pian. Ärsyyntymistilanteissa sijaisvanhemmat joutuvat koetukselle ja heidän voi olla vaikea nähdä merkitystä lapsen oireilun ja käyttäytymisen taustalla. Tällöin vanhemman on hyvä oppia kytkemään irti ”sytytyslankansa”, pysähtyä ja siirtää ajatuksensa tunneavolohkosta järjellisyypuolelle. Tämä auttaa sijaisvanhempaa saattamasta lasta massiivisen häpeän tilaan, joka vain vahvistaisi lapsen arvottomuuden tunnetta. (emt: 20.)

Terapeuttisen vanhemmuuden perusajatus on, että vain lapsen kanssa arkea jakava lähivanhempi voi mahdollistaa lapselle tervehdyttävän, aidon välittämisen kokemuksen (Mykkänen 2011: 4). Terapeuttinen vanhemmuus tarkoittaa hoitoa, jota tarjoavalla aikuisella on: 1) kiinnittymisen kannalta vakaa mielentila, 2) kyky omaksua parantava PLACE-asenne vuorovaikutustilanteessa, ja 3) kehittynyt refleктоiva toimintatapa, jonka avulla hänen on mahdollista reagoida terapeuttisesti ongelmaisen lapsen pahimpaankin käyttäytymiseen. Kehittynyt refleктоiva toimintatapa mahdollistaa sen, että aikuinen ja lapsi voivat yhdessä luoda merkityksiä, jolloin aikuisen tehtävänä on heijastaa vuorovaikutuksen tai kokemuksen merkitys takaisin lapseen, niin että lapsi voi oppia tekemään saman itse. (Becker-Weidman – Shell 2008: 386.)

Sijaisvanhemman terapeuttinen asenne koostuu seuraavista piirteistä: leikkisä (playful), rakastava (loving), hyväksyvä (acceptive), utelias (curious) ja empaattinen (empathic), rakentavat lapselle tilaa ja turvaa eheytyä. Kuviossa 1 esitellään hoitavan vuorovaikutuksen kulkua:

Kuvio 1 Vuorovaikutteinen kehitypsykoterapia (Becker-Weidman 2008)

Ensin vanhempi havainnoi ja tunnistaa lapsen käyttäytymismallin. Toiseksi vanhempi pyrkii selvittämään käyttäytymisen merkityksen lapselle itselleen. Tämä tapahtuu uteliasta ja hyväksyvää asennetta hyödyntäen. Kolmanneksi vanhemman tehtävänä on vähentää lapsen häpeän tunnetta suhtautumalla häneen empaattisesti ja ymmärtäväisesti, jolloin lapsi kokee hyväksyntää. Neljänneksi vanhempi ja lapsi tunnistavat käyttäytymisen merkityksen ja ymmärtävät menneisyyden trauman vaikutukset lapsen tämänhetkiseen käytökseen. Oireesta tulee ymmärrettävä ja tilanne normalisoituu. Viidenneksi lapselta tulee viesti vanhemmalle, että hän ymmärtää asian. Kuudenneksi kun lapsen käyttäytymiselle on yhdessä löydetty uusi merkitys, vanhempi voi auttaa lasta liittämään kokemuksen osaksi lapsen elämäntarinaa ja näin auttaa eheyttämään lapsen identiteettiä. (Kaskela – Välivaara 2010: 19–20.)

4.2 Onko sijaisvanhemmuus erilaista vanhemmuutta?

Valkonen on siteerannut artikkelissaan ”Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella?” Sinclairia ym. (2005: 168–169.) määritellesään sijaisvanhemmuuden tehtävän maanläheisesti: sijaisvanhemman tulisi huolehtia lapsesta, rakastaa lasta, kohdella häntä reilusti perheenjäsenenä, kuunnella lasta, asettaa rajoja ja tarjota neuvoja sekä ohjausta. Lisäksi lapselle tulisi sijaisvanhempien tarjota oma huone, lomiamia ja harrastusmahdollisuuksia. Mitään erityistä sijaisvanhemmilta ei juurikaan vaadita, mutta vanhemmuuden painotukset voivat muuttua erityisiksi lapsen kasvun, kehityksen ja tarpeiden myötä. (Valkonen 2008: 105.)

Hakkarainen & Koisti-Auerin (2006: 12.) mukaan sijaisvanhemmat tarvitsevat tehtävässään nimenomaan erityisvalmiuksia, koska lapsen suojelemisen ja hoivaamisen lisäksi sijaisvanhempien tulee osata tukea lapsen kehitystä, huomioiden hänen kehitykselliset viiveensä. Laajat yhteistyöverkostot sekä niiden kanssa toimiminen, kuten sosiaalityöntekijät, terapeutit, opettajat ja muut viranomaiset liitetään myös vahvasti sijaisvanhemmuuteen. Sijaisvanhemmat ovat sosiaaliviranomaisen ohella osittain vastuussa myös lapsen mahdollisten hoitokontaktien toteutumisesta. Sijaisvanhemmillä nähdäänkin olevan merkittävä rooli siinä, millaiseksi ja miten sujuviksi sijoitetun lapsen hoito ja hoitosuhde kehittyvät ja millaisena lapsi hoidon kokee.

Sijaisvanhemmuuden erityisyyden voi sanoa näkyvän sen erityisissä haasteissa. Lapsi tarvitsee vahvempaa tukemista ja rajojen asettamista enemmän kuin biologisessa vanhemmuudessa. Oman lisänsä sijaisvanhemmuuteen tuo lapsen vanhemmat, joihin sijaisvanhemmat joutuvat luomaan myös suhteen sekä ylläpitämään lapsen ja vanhemman suhdetta. Erityisyyttä sijaisvanhemmuuteen tuo myös se, ettei sijaisvanhempi voi päättää sijoitetun lapsen asioista samoin kuin oman lapsen kohdalla. Lapsen tulevaisuus on täynnä epävarmuutta, sillä lapsi saattaa palata vanhempiensa luokse sekä lapsen menneisyydessä on myös palasia, joista sijaisvanhempi ei välttämättä tiedä mitään. (Valkonen 2008: 105–106.)

Sijaisvanhemmuus on vaativa tehtävä, sillä lapsen vanhemmat ovat osa lasta ja heidät täytyy huomioida lapsen hoidossa tavallaan ”kaiken aikaa”. Sijaisvanhemman on tuettava sijoitetun lapsen ja hänen vanhempiensa välistä suhdetta ja samalla tarjottava tukea myös vanhemmille. Lapsen mukanaan tuoma suru ja menetys sekä niiden käsittely on myös iso haaste sijaisvanhemmuudessa. Lapsen vanhempien suru lapsesta luopuessa, lapsen suru joutuessaan vanhemmistaan eroon sekä oma ja muiden perheenjäsenten suru, jos lapsi palaa takaisin vanhempiensa luo, ovat isoja asioita ja kaikkia sijaisperheen jäseniä koskettavia. Sijoitetun lapsen mukana tuoma historia taustoineen, kokemuksineen sekä malli perhekulttuurista tuo muutoksen, joka koskettaa koko sijaisperhettä. (emt: 106–107.)

4.3 Sijaisvanhemman kiintymysmallin merkitys

Tutkimukset (Dozier ym. 2001) ovat osoittaneet sijaisvanhempien omalla kiintymyssuhdemallilla olevan oleellinen lapsen kiintymyssuhdemallia ennustava tekijä. (Kalland 2011: 212.) Yksi kiintymyssuhdetutkimuksen haara onkin keskittynyt luokittelemaan ja tutkimaan vanhempien kiintymyssuhdemalleja. Usein tutkimusten mukaan se, miten äiti muistaa omaa lapsuuttaan, vaikuttaa kiintymyssuhdemalliin. Mainin kehittämä aikuisten kiintymyssuhdehaastattelu (adult attachment interview) tuo esiin, miten vanhempien lapsuudenkokemukset heijastuvat heidän nykyisiin sisäisiin vanhemmuuden työmalleihinsa. Haastattelussa arvioidaan henkilön kykyä kertoa johdonmukaisesti taustastaan sekä hänen kykyä pohtia varhaisia suhdekokemuksiaan. (Main & Goldwyn 1984) Vanhemman haastatteluihin perustuva tutkimus osoittaa, että aikuisen kuvaus omista lapsuudenaikaisista suhdekokemuksistaan voi suuressa määrin ennustaa lapsen kiintymyssuhdemallia. (Broden 2006: 36.)

Aikuisten kiintymyssuhdemallit on jaettavissa myös neljään eri ryhmään. Ensimmäisenä ne, jotka arvioidaan *vapaiksi* eli *autonomisiksi* suhteessa oman lapsuuden kiintymyssuhdekokemuksiin. Ihminen arvioi suhteita, hänellä on kyky nähdä omat suhteensa objektiivisesti ja hän pitää varhaisia kokemuksia merkityksellisinä aikuiselämälleen. Toinen malli kuvaa heitä, jotka *etäistävät kiintymyssuhteen merkityksen*. Tällöin on vaikea muistaa lapsuuttaan, erityisesti suhdekokemuksiaan. Ihminen ajattelee, että nämä eivät vaikuta millään tavalla hänen nykyelämäänsä. (Main & Goldwyn 1984: 203-217, Broden 2006: 37.)

Kolmanteen ryhmään kuuluvat he, jotka ovat liian *uppoutuneita omiin kiintymyssuhdekokemuksiinsa* (jumiutunut kiintymyssuhdemalli). He eivät koe olevansa vapaita suhteessa kasvuunsa ja heidän kertomuksensa omasta lapsuudestaan ovat epäjohdonmukaisia. Näiden aikuisten ajatukset täyttyvät vanhoista ristiriidoista ja he taistelevat omia vanhempiaan koskevien tunteiden kanssa. He ovat myös edelleen liian takertuneita omiin kiintymyssuhdekokemuksiinsa, jotta he voisivat olla turvallinen pohja omille lapsilleen. Neljättä mallia kuvataan disorganisoiduksi, jäsentymättömäksi, ja sen taustalla on usein väkivallan, pahoinpitelyn tai seksuaalisen hyväksikäytön aiheuttamia traumakokemuksia. Omasta lapsuudesta koostuvat kertomukset ovat epäyhtenäisiä, ajat ja paikat sekoittuen toisiinsa. Vanhemman malli on siinä määrin jäsentymätön, että hän ei kykene olemaan pysyvästi tunneperäisesti läsnä lapselleen, eikä vanhempi myöskään osaa auttaa lasta jäsentämään omia kokemuksiaan. (emt.)

Jo pitkään on oletettu suhdemallien siirtyvän sukupolvelta toiselle. Aikuisten suhdemallien tutkimus on osoittanut sen, minkä olemme jo pitkän aikaa olettaneet tietävämme eli ” ihminen hoivaa niin kuin häntä on hoivattu”. Malli siirtyy tiedostamattomasti vanhemmilta lapsille. Tutkimukset tukevat vahvasti sitä oletusta, että vanhempien omat kiintymyskokemukset vaikuttavat heidän tapaansa olla suhteessa omaan lapseensa. Erään tutkimuksen mukaan 82 prosenttia lapsista, joiden äitien oli arvioitu vapaiksi suhteessa lapsuudenkokemuksiinsa, oli turvallisesti kiintyneitä. Kiintymyssuhteen merkitystä etäistävien naisten lapsista 65 prosentilla oli välttelevä kiintymysmalli. (van Ijzendoorn 1991: 387-403, Broden 2006: 38.)

Lapset ja etenkin oirehtivat lapset herättävät vanhemmissa monenlaisia tunteita. Vanhemman täytyy selvittää omasta tunnemyrskystä samalla lasta siinä auttaen. Tilanteeseen vaikuttaa se, millainen vanhemman oma kiintymysmalli lapsuudessa on ollut. Aikuisella on taipumuksena suhtautua saman mallin mukaisesti omiin lapsiin ja sijoitettuihin lapsiin. Ainoastaan se on poikkeavaa, että sijoitetut lapset yleensä koettelevat vanhemman malleja monin kerroin voimakkaammin. (Tuovila 2008: 52.)

4.4 Kiintymykseen perustuva vanhemmuus

Tarkasteltaessa kiintymykseen kohdistuvaa vanhemmuutta, on huomio heti kiinnitettävä turvallisuuteen ja sen keskeiseen rooliin lapsen kehityksessä. Turvallisuus viittaa yleiseen turvallisuuden tunteeseen, eikä pelkästään fyysiseen turvallisuuteen. Turvaton lapsi ja myös hänen vanhempansa pystyvät vain rajoitetusti kehittämään voimavarojaan ja päättämään, kuinka parhaiten reagoida tilanteessa. Vanhemman tulee myös huomioida se, että turvallisuuden tunne täytyy rakentaa aina uudelleen, kun lapsi havaitsee jonkin vaaran uhkaavan häntä. Lapsen varttuessa hän oppii itse ottamaan enemmän vastuuta turvallisuudestaan, mutta myös nuoruusiässä ja aikuisuuteenkin asti kiintymyksen kohteilla on tärkeä rooli turvallisuuden tunteen luomisessa. (Hughes 2011: 28, 31-32, 211.)

Lähivanhemman kanssa lapsi kohtaa erilaiset luottamusta vaativat tilanteet. Kiintymyssuhteessaan vaurioitunut lapsi vastustaa luontaisesti kaikin keinoin aidosti välittämisen kokemusta. Paradoksaalista kyllä, sisäiseen vastarintaansa turvaava lapsi pääsee kiinni omaan henkiseen kasvuunsa vain ja ainoastaan aidon kiintymyksen ja yhteisesti jaetun tunnekokemuksen kautta. (Mykkänen 2011: 4.) Kun kiintymyssuhde on turvallinen, yhteys on ilmiselvää lapsen ja hänen vanhempansa sisäisen elämän

välillä. Yhteyttä auttavat tukemaan neljä osatekijää, jotka tukevat lapsen affektiivisia ja reflektiivisiä taitoja, takaavat turvallisen ympäristön ja mahdollistavat asioiden tutkimisen. Osatekijät ovat leikkisyys, hyväksyntä, uteliaisuus ja empatia (PACE). (Hughes 2011: 28.) Kiintymykseen perustuvassa vanhemman ja lapsen välisessä terapiassa on tavoitteena heidän keskinäisen kiintymyssuhteen rakentaminen ja terapiaan liitetäänkin vahvasti edellä mainittu PACE-asette. (Becker-Weidman – Shell 2008: 283.) Jernberg & Booth (2003: 38-40.) puhuvat myös terveeseen lapsi-vanhempi suhteen jäljittelystä, jossa korostetaan muun muassa leikinomaisuutta sekä empatiaa ja se sisältää paljon hoivaamista, joka tuo rauhallisen ja turvallisen olon lapselle.

Kiintymyskeskeisessä vanhemmuudessa yhtenä keskeisenä tekijänä on erilaiset kommunikaatiomallit, jotka viestivät siitä, että osapuolet ovat kiinnostuneita toistensa sisäisestä maailmasta ja myös ymmärtävät sitä. Keskustelun mallit kehittyvät hyvin luontevasti sitä mukaa kun lapsi kehittyy. Kommunikaatiota voidaan tehostaa ja samalla parantaa lapsen kiintymystä vanhempiinsa seuraavien keinojen avulla; ei-kielellinen kommunikaatio, sanallinen kommunikaatio ja vastavuoroinen kommunikaatio. Kun lapsi osaa kommunikoida vanhempiensa kanssa, hän on turvassa, hän osaa toimia yhteistyössä, hän oppii asioita, tulee ymmärretyksi ja ymmärtää itse muita. (Hughes 2011: 123-124.) Ellei sijaisvanhempi opi ymmärtämään lapsen sisäistä logiikkaa, hän ei voi auttaa lasta. Jos lapsen luontaista valmiutta kehittyä häntä hoivaavien aikuisten huomassa loukataan toistuvasti, lapsi kasvaa luottamuksen sijasta epäluottamukseen. (Mykkänen 2011: 7.)

Turvallisesti kiinnittyneet lapset kehittyvät emotionaalisesti terveemmin kuin turvattomat lapset ja he tunnistavat paremmin erilaisia tunnetiloja, niin omia kuin toistenkin. Lapsi osaa myös säädellä tunteitaan ja puhua niistä. Kun lapsella on jatkuva kokemus turvasta, hän on utelias tutkimaan maailmaa ja lapsi reagoi tunnetasolla hyvin monipuolisesti kaikenlaisiin tapahtumiin. Vanhemmalle tärkeä tehtävä lapsen tunnekyvyn parantamisessa on tunnevirittäytyminen, jonka avulla lapsi oppii säätelämään tunteitaan. Kun lapsen tunteet on selvästi havaittavissa, vanhempi pysyy virittyneenä aina lapsen ilmaiseman tunteen mukaan. Kun lapsi on peloissaan, vanhempi pystyy vastaamaan hänen tunnetilaansa ilman, että alkaisi itse pelätä. Vanhemman on myös tärkeä olla avoin lapsen tunneilmaisuille, tiedostaa herkästi lapsen emotiot ja hänen yleinen tunnetilansa. (Hughes 2011: 143–148.)

4.5 Riittävä tuki sijaisvanhemmuudelle

Sijaisperheiden tukeminen heidän vaativassa tehtävässä edellyttää perhehoidon rakenteiden vakautta, sijoittajien työn riittävää resursointia ja työntekijöiden ammattitaitoa. Hyvin suunniteltu toiminta tuottaa määrällisesti lisää sijaisvanhempia ja tuottaa laadukkaita palveluja lapsille ja nuorille. (Ketola 2008b: 46.) Perhehoidon onnistumisen kannalta oikea-aikainen ja oikeanlainen tuki on ensiarvoisen tärkeää. Erityisesti ensimmäisten sijoitusvuosien aikana tarjottu monipuolinen tuki on koettu hyvin merkitykselliseksi ja ennaltaehkäiseväksi. Sijoituksen alkuvaiheessa luodaan pohjaa tuleville vuosille ja tällöin lapsen oireilu sekä tasapainoilu vanhempien ja sijaisperheen välillä voi näyttäytyä hyvin voimakkaasti lapsen käytöksessä. Tuen ja yhteistyön ollessa riittävää ja sujuvaa, helpottuu samalla sijoituksen arviointi ja seuranta sekä laadun varmistaminen. (Janhunen 2008: 141, Perhehoitoliitto 2012: 27.)

Perhehoidon tukeen sisältyy sijaisvanhemman ja hänen perheensä tukeminen sekä tuki ja yhteistyö perhehoitoon sijoitetun ja hänen läheisten kanssa. Sijaisperheiden tukemisen tulee perustua sekä sijoitettujen lasten että sijaisperheiden yksilöllisten tarpeiden huomioimiseen ja niihin vastaamiseen. Perhehoidon tuen tärkeys korostuu huomattavasti lastensuojelun perhehoidon ensisijaisuuden ja perhehoitajalakiin tehtyjen muutosten myötä. Tarve erilaisten joustavien tukimuotojen kehittämiseen on ilmeinen, vaikka käytännössä sijaisvanhemmat joutuvat usein itse hankkimaan tukea sekä sijoitetulle lapselle että itselleen. Muun muassa erilaisten tutkimusten ja terapiapalvelujen järjestäminen voi olla hyvinkin työläistä, monimutkaista ja aikaa vievää. Sijaisvanhemman tuki määräytyy pitkälle hoidettavan tarpeista käsin, mikä korostaa myös asiakas-, hoito- ja palvelusuunnitelman merkitystä. Hyvin tehdyt suunnitelmat ovat suureksi avuksi sekä tuen järjestämisessä että kirjaamisessa toimeksiantosopimukseen. (Perhehoitoliitto 2012: 27.)

Sijaisperheitä tuetaan pääosin kuntien taholta sekä kolmannen sektorin toimesta. Ketolan (2008b: 46–48.) mukaan vuonna 2008 Pelastakaa Lapset ry. sijoitti vuosittain noin 50 lasta sijaisperheisiin ja kunnat ostivat heiltä myös jonkin verran sijoituksen jälkeistä tukea perheille. Pesäpuu ry. puolestaan tuottaa sijaishuollolle ja erityisesti perhehoidolle täydennyskoulutusta, työvälineitä lasten kanssa työskentelyyn sekä ylläpitää ja kehittää PRIDE-valmennusta sijaisperheille. Sijaisperheiden ja heillä hoidettavien lasten toimintaa tukevana liittona toimii Perhehoitoliitto ry. Liitto tuottaa

muun muassa tietoa ja julkaisuja Perhehoidosta, järjestää koulutuksia, vertaisryhmätoimintaa sekä erilaisia leirejä ja monipuolisia eri tukipalveluja sijaisperhetoiminnalle. Suomessa on yksi yksityinen sijaisperheitä valmentava ja palveluja tuottava yksikkö, Perhehoitokumppanit Oy Tampereella. Muita kunnallisia palveluntuottajia ovat muun esimerkiksi perheneuvolat ja lasten psykiatriset sairaalat. Sijaisperheiden käytössä ovat luonnollisesti myös kaikki muut palvelut, jotka on tarkoitettu perheiden ja perheenjäsenten hyvinvoinnin edistämiseen.

Perhehoidon sosiaalityöntekijä on sijaisperheen ensisijainen yhteistyökumppani, joka arvioi ja järjestää tarpeellista sekä riittävää tukea perheille. Sosiaalityöntekijä tapaa lasta ja sijaisperhettä säännöllisesti, hoitaa lakisääteiset tuet ja käytännön asiat, sijoitetun lapsen ja läheisten tapaamisjärjestelyt sekä järjestää lapsen erityispalvelut. Perhehoidon tuen muodot voidaan jakaa taloudelliseen, tiedolliseen ja emotionaaliseen tukeen sekä käytännön apuun. *Taloudellinen tuki* perustuu hoidon vaativuuteen ja sitovuuteen, riittävä taloudellinen tuki antaa mahdollisuudet sijaisperheelle keskittyä perhehoitotehtävään kokonaisvaltaisesti ja tarjoaa taloudellista turvallisuutta. Yhä useammin sijaisvanhemman edellytetään jäävän myös pois työelämästä sijoitetun lapsen edun perusteella. *Tiedollinen tuki* merkitsee täydennyskoulutusta ja työnohjausta, jotka nähdään sijaisvanhemman oikeutena sekä myös velvollisuutena. Tällä halutaan vahvistaa sijaisvanhemman osaamista ja jaksamista, mikä tukee perhehoidon onnistumista. Monille sijaisvanhemmille muun muassa koulutus traumoja kokeneen lapsen hoitamisesta on hyödyllinen. Sijaisvanhempien osallistumista koulutuksiin ja muihin tukimuotoihin tuetaan järjestämällä lastenhoitoapua tai muuta toimintaa lapsille ja nuorille koulutuksen ajaksi sekä korvaamalla niin matka- kuin muutkin kustannukset. *Emotionaalinen tuki* koetaan sijaisvanhempien keskuudessa parhaana vertaistukimuodossa. Sijaisvanhempien lisäksi toimii vertaisryhmiä muun muassa sijaisisille, sukulaissijaisvanhemmille, isovanhemmille ja lapsille. Sijaisisarusten vertaisryhmätoiminta on maassamme vielä hyvin harvinaista verrattuna moniin muihin maihin. Huostaan otettujen lasten ja nuorten vanhempien vertaistuki nähdään osana vahvaa tukea lapselle ja nuorelle sekä koko sijoitukselle. Suhteellisen uusi tuen muoto on *mentorointi*, jossa kokenut mentorikoulutuksen käynyt sijaisvanhempi antaa vertaisasiantuntija-apua aloittelevalle tai haasteellisessa tilanteessa olevalle sijaisvanhemmalle. (Perhehoitoliitto 2012: 28–30.) Perhehoitoliiton toimesta on alkanut kuluvana vuonna 2015 uutena perhehoidon tukimuotona mentorikoulutus sijaisvanhemmille ja perhehoidon sosiaalityöntekijöille.

Intensiivinen tuki, joka liittyy yleensä sijoituksen alkuvaiheeseen, on myös osa emotionaalista tukea. Intensiivisyydellä pyritään vahvistamaan lapsen ja sijaisvanhemman vuorovaikutusta ja kiintymyssuhteen syntymistä. Tuen avulla mahdollistetaan myös sijaisperheen perhedynamiikassa tapahtuvien muutosten huomioiminen ja tarvittavan tuen tarjoaminen perheenjäsenille. Intensiivinen tuki tarkoittaa tapaamisia sijaisperheen ja lapsen kanssa noin kerran kuukaudessa lakisääteisen kahden tapaamisen sijaan vuodessa. Sijaisvanhemman *vapaan järjestäminen* on myös hyvin tärkeä jaksamista tukeva tekijä ja nykyään myös lakisääteinen. Vapaan tarkoituksena on taata sijaisvanhemmalle mahdollisuus irrottautua sitovasta tehtävästään ja tukea hänen jaksamistaan. Puolisoiden mahdollisuus yhteiseen vapaa-ajan viettoon tukee parisuhdetta, mikä on voimavara sijaisvanhemmuuden tehtävässä. (emt: 22, 30.)

Vuonna 2011 julkaistun Pelastakaa Lapset ry:n raportin ”*Terveisiä täältä kodista!*” ja heidän sijaisvanhemmille teetetyn kyselyn mukaan suurin tuen tarve sijaisvanhemmilla vaikutti olevan lapsen kasvuun ja kehitykseen liittyvissä asioissa, sijaisvanhempana jaksamisen tukemisessa sekä korvauksiin liittyvissä asioissa. Perhehoidon kehittämistarpeita ja sen toimintaedellytyksiä arvioidessaan sijaisvanhemmat toivat eniten esille tarvetta kehittää perhehoidon tukea, sekä lasten että sijaisperheiden osalta. Sijaisvanhemmat toivoivat kyselyssä sosiaalityöhön huomattavasti enemmän resursseja, jotta perhehoidon toteutettavuus kokonaisvaltaisemmin onnistuisi – rekrytoinnista ja valmennuksesta lähtien aina lapsen jälkihuoltoon asti. Perhehoidon tulevaisuuden suhteen perheillä oli kaksi eriävää mielipidettä, toiset toivoivat kehittymistä enemmän ammatilliseen suuntaan ja toiset taas perhehoidon säilyvän mahdollisimman perheenomaisena ja tavallisena vanhemmuutena. (Marjomaa–Laakso 2011: 81, 114.)

Sijaisvanhempien tukemiseen on onneksi kehitetty viime vuosina uusia konkreettisia tukimuotoja, jotka toivottavasti ovat tai tulevat tutuksi sijaishuollonkin kentällä. Esimerkiksi kaksi sijaisäitiä Taina Koponen ja Marja-Riitta Linna ovat Perhehoitoliiton kanssa yhteistyössä kehittäneet Keinun ajattelu- ja toimintamallin sijoituksen tueksi. Keinun on toimintamalli, jossa sijoitetun lapsen koko perheyhteisö saa välineitä tunteiden käsittelyyn ja toimivaan vuorovaikutukseen sijoituksen alkutaipaleella. Keinussa hyödynnetään voimaannuttavia taidemenetelmiä erilaisissa ryhmä- ja leiritoiminnoissa. (Koponen–Linna 2014: 51.) Uskoisin Keinun kaltaisen ryhmätoiminnan herättävän kiinnostusta niin uusien sijaisvanhempien, kuin

perhehoidon työntekijöidenkin keskuudessa. Sen sijaan Pelastakaa Lapset ry, Perhehoitoliitto ry. ja Pesäpuu ry. ovat kehittäneet yhdessä Peppi-hankkeen: Vapaaehtoiset voimavarana sijaisperheiden tukemisessa 2012-2016, jossa vapaaehtoisen keskeisenä tavoitteena on edistää perhehoidossa elävien lasten ja nuorten sekä sijaisperheiden sosiaalista hyvinvointia ja olla tukena perheen arjessa vapaaehtoisen aikuisen voimin. Vapaaehtoisen tuki voi olla sijaisperheelle myös konkreettista tekemistä: leipomista, harrastuksiin kuljettamista tai läksyjen lukuapua. (Perhehoitoliitto ry.) Myös tuore alan teos ”Hoitava kiintymys-terapeuttinen vanhemmuus” (2014) on varmasti hyödyllinen sijaisvanhemmille. Käsikirja kertoo seikkaperäisesti DDP:stä (Dyadic Developmental Psychotherapy) eli vuorovaikutteisen kehityspsykoterapian hyödyntämisestä ryhmämuotoisena toimintana. DDP vastaa suoraan siihen tarpeeseen, mitä kiintymystraumoja hoitavien lasten ja nuorten sijaisvanhemmat kohtaavat. Käsikirjan mukana on harjoitteita sisältävä CD. (Golding 2014: 15.)

5 Tutkimustehtävä

Opinnäytetyöni tehtävänä on tutkia kiintymyssuhdetta ja sen haasteita sijaisvanhemmuudessa. Selvitän miten sijaisvanhempi ja perheeseen sijoitettu lapsi rakentavat kiintymyssuhdetta ja vuorovaikutusta keskenään. Mitä tunteita ensikohtaaminen lapsen kanssa herättää? Miten lapsen läheisverkosto taustalla vaikuttaa kiintymyksen muodostamiseen? Entä millaista tukea sijaisvanhemmille tulisi tarjota?

Opinnäytetyöni kohdejoukkona on Helsingin perhehoidossa toimeksiantosopimuksella toimivat sijaisvanhemmat, joiden perheessä lapsen sijoitus on kestänyt vähintään kolme vuotta. Kiintymyksen muodostaminen ja erityisesti kiintymyssuhteen rakentaminen ovat hyvin merkittäviä asioita sijaisvanhemmuudessa sekä myös edellytys perhehoidossa. Sijaisvanhemmuus itsessään on hyvin haastava tehtävä ja tuen tarjoaminen perheelle on ensiarvoisen tärkeää.

Tahdon tämän opinnäytetyön avulla tuoda sijaisvanhempien kokemustietoa esille kiintymyksen eri vaiheista ja haasteista. Kiintymyssuhteen tutkiminen sijaisvanhemmuuden näkökulmasta on merkityksellistä, sillä tätä tietoa voidaan hyödyntää sijaisvanhempien valmennuksen, koulutuksen sekä tukimuotojen

kehittämisessä ja mahdollisesti ehkäistä sijoituksen katkeamisia. Tavoitteenani on saattaa sijaisvanhempien omat kokemukset kiintymyssuhteen näkökulmasta vuoropuheluun teoreettisen tiedon kanssa.

Opinnäytetyöni tutkimuskysymykset ovat:

1. Millainen prosessi kiintymyssuhteen muodostaminen on?
2. Mitkä tekijät vaikuttavat sijaisvanhemman kokemuksen mukaan kiintymyssuhteen syntymiseen?
3. Mitä tukea sijaisvanhemmat tarvitsevat kiintymyssuhteen muodostamiseen ja ylläpitämiseen?

Opinnäytetyöni keskeisiä käsitteitä ovat: kiintymyssuhde, sijaisvanhempi, perhehoito, kiintymyssuhdeteoria, lapsi, sijaishuolto ja sijaisvanhemman tuki.

6 Opinnäytetyön toteutus

Opinnäytetyöni on aineistolähtöinen kvalitatiivinen tutkimus. Työssäni toimin itse aineistonkerääjänä, jolloin aineistoon liittyvät näkökulmat ja tulkinat kehittyvät tutkimusprosessin aikana. Lähtökohtana kvalitatiivisessa eli laadullisessa tutkimuksessa on kuvata todellista elämää ja tutkimuskohdetta kokonaisvaltaisesti. Pyrkimyksenäni on opinnäytetyössäni Hirsjärven ym. (Hirsjärvi – Remes – Sajavaara 2009: 161.) näkemysten mukaan löytää ja tuoda tosiasioita esille kohdejoukon elämästä. Opinnäytetyöni perustuu vertaisten kesken jaettuihin kokemuksiin ja vapaamuotoiseen keskusteluun haastattelun teemojen pohjalta. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei puhuta otoksesta, vaan harkinnanvaraisesta näytteestä, koska yleistysten sijaan pyritään ymmärtämään jotakin tapahtumaa, saamaan syvällisesti tietoa jostakin ilmiöstä tai etsimään teoreettista näkökulmaa tapahtumiin ja ilmiöihin. Straus & Corbin (1990) kiteyttää laadullisen tutkimuksen tarkoittavan mitä tahansa tutkimusta, joka avulla pyritään löytöihin, ilman tilastollisia menetelmiä tai muita määrällisiä keinoja.

6.1 Vertaishaastattelu

Metsämuurosen (2005: 46.) mukaan aiheeseen perehtyminen, tutkimusongelman

rajaaminen sekä muotoileminen tutkimuskysymykseksi antavat tarkan tiedon tutkijalle siitä, mitä hän haluaa saada selville ja mihin ongelmaan hän haluaa saada vastauksen tai selvyyttä. Opinnäytetyöni aineisto on kerätty vertaishaastattelulla. Vertaishaastattelun valintaa tuki se, että uskoin vertaisten löytävän keskustelussa aiheen kannalta olennaisimmat seikat ja näkökulmat, joihin en itse ulkopuolisena osaisi välttämättä samalla tavalla syventyä. Lisäksi koin vertaissuhteelle pohjautuvan keskustelutyypin nostavan esiin enemmän asioita kuin perinteisempi teemahaastattelu tai keskustelututkimus. (Välimäki – Järvi 2005: 17.) Vertaishaastattelussa painottuu kvalitatiivinen tutkimusote. Tässäkin mielessä on perusteltua, että metodisesti haetaan ratkaisua, jossa tutkittavien mielipiteet näkyvät. (Välimäki 1994: 40–43.) Vertaishaastattelu onkin yksi hyvä keino saada asianosaisten oma ääni kuuluville. Teemojen mukaisen luokittelun nähdään soveltuvan tutkimukseen, jossa tarkastellaan yksilöiden kokemuksia ja toimintaa. Omissa haastatteluissa halusin kuulla tai löytää haastateltavilta tutkimusongelman kannalta tärkeitä vastauksia, tuntemuksia ja sijaisvanhemmuuteen liittyviä kokemuksia, joista voisi olla hyötyä muille sijaisvanhemmille tai haastateltavalle itselleen. Löytämällä ja ymmärtämällä tiettyjä toimintatapoja voi sijaisvanhemman tehtävässä ja Perhehoidon työyhteisössä luoda käytännöllisiä, arkea helpottavia toimintatapoja.

Välimäki & Järven (2005: 17–18.) kehittämässä vertaishaastattelussa lähtökohta on samantyyppinen kuin teemahaastattelussa: keskustelun kohteena olevan asian käsittelyyn tutkija on laatinut käsiteltävät teema-alueet, mutta vastaamisen tyyliin ja pituuteen ei ole puututtu. Vertaishaastattelussa vertaiset käyvät keskenään keskustelua jonkin annetun asian tai näkökulman suhteen antamieni teemojen kehyksessä. Kumpikaan osapuoli ei haastattele toisiaan perinteisessä mielessä. Haastattelu on diskurssiivista keskustelua tutkijan laatiman teemakehikon ohjaamana. Osallistujat keskustelevat kustakin teemasta itselleen mieleisellensä tavalla ja päättävät yhdessä milloin on aika siirtyä aiheesta toiseen. Opinnäytetyössäni keskustelu nauhoitetaan, enkä itse ole haastattelutilanteessa läsnä, mutta tarvittaessa kuitenkin tavoitettavissa. Haastatteluun osallistuvilta kerätään myös taustatiedot ennen haastattelun alkua.

Vertaishaastattelussa keskusteluun osallistujilla on vastuu keskustelun alkamisesta, päättymisestä ja syvyydestä. Haastateltavat joutuvat itse pohtimaan mahdollisia keskustelun myötä syntyviä kysymyksiä. Metodi antaa myös mahdollisuuden haastattelunaikaiseen kommentointiin, arviointiin sekä kritiikkiinkin. (Välimäki 1994: 38.)

Seppänen – Järvelä (2005) korostaa, että vertaismenetelmissä samantyyppisessä tilanteessa olevat ihmiset voivat jakaa kokemuksiaan ja saada sosiaalista tukea ryhmältä. Vertaismenetelmistä nousee tasavertaisuuteen perustuva kumppanuus, vuorovaikutus, oppinen ja vaikuttaminen. Olennaisinta on vertaisuus ja mahdollisuus käydä tasavertaista dialogia yhteisen kokemusmaailman jakavan ihmisen kanssa. Vuoropuhelu tuo myös mahdollisuuden peilata omaa kokemusmaailmaa, saada palautetta ja tuottaa innovaatioita yhdessä. Vertaishaastattelu on enemmän kuin puhdas tiedonkeruun väline. (emt: 11–13.)

Ryhmähaastattelun kaltaisella vertaishaastattelulla voidaan saada yksilöhaastattelua enemmän tietoa muun muassa siksi, että haastateltavat saavat toisistaan vertaistukea. Toisaalta voidaan esittää kysymys, estääkö niin sanottu sosiaalinen ryhmäpaine haastatteluihin osallistuvia sanomasta mielipiteensä yksilönä, jos heidän mielipiteensä on vähemmistössä. Tätä ongelmaa en usko omassa vertaishaastattelussa syntyvän, koska haastattelutilanteessa on läsnä vain kaksi sijaisvanhempaa. Koen myös tärkeänä saada sijaisvanhempien äänen kuuluville vertaisten kesken, ilman ulkopuolisen läsnäoloa. Ryhmähaastatteluiden on todettu toimivan parhaiten, jos osallistujat eivät entuudestaan tunne toisiaan. (emt: 17.) Etuna ryhmähaastattelulle on pidetty myös niiden helpompaa käytännöllistä toteutusta yksilöhaastatteluihin verrattuna sekä niiden tuottamaa rikasta tietoa. Ryhmähaastattelujen haitaksi on havaittu muun muassa luotettavuuden saavuttaminen, jännitteisyys, yksilöllisen ilmaisun vaikeus sekä muita dominoiva henkilö. (Hämäläinen 2012: 59.) Lisäksi tiedostan vertaishaastattelun käytössä yhtenä riskinä sen, että keskustelu voi ajautua aiheen ulkopuolelle, enkä saa tarkennuksia itseäni kiinnostaviin näkökulmiin. Vertaishaastattelu ei ole ilmeisen yleisenä käytetty metodi, eikä siitä löydy kovin paljon kirjallista tietoa.

6.2 Kohdejoukko ja tutkimusaineisto

Opinnäytetyöni kohderyhmänä olivat sijaisisät ja –äidit, jotka toimivat Helsingin kaupungin sijoittamien lasten ja nuorten sijaisvanhempina. Vilkkaan (2009: 114, 125.) viitaten laadulliselle tutkimukselle tyypillisesti pyrin haastateltavien valinnassa kiinnittämään huomiota aineiston laatuun, ei niinkään määrään, sekä kohdejoukon asiantuntemukseen ja omakohtaiseen kokemukseen aiheesta. Näin ollen määrittelin lasten sijoituksen kestoksi vähintään kolme vuotta ja aineiston sopivaksi kooksi

kahdeksasta kymmeneen haastateltavaa, vertaishaastattelun toteutuessa pareittain. Heiskalan (1990) mukaan aineisto on hyvä olla sen kokoinen, että tutkija kykenee tulkitsemaan sitä systemaattisesti (emt: 246-249).

Ennen haastateltavien valintaa määritin kriteerit, joiden pohjalta valitsin haastateltavat. Tämän kautta pyrin turvaamaan tutkimuskysymyksen kannalta mahdollisimman antoisan haastatteluaineiston ja vaikuttamaan tutkimuksen luotettavuuteen.

Tärkeimmiksi kriteereiksi aineiston rajaamisessa muodostui:

- Sijoituksen kesto perheessä vähintään kolme vuotta
- Vierasperhesijoitus
- Haastateltavien asuinalue Uusimaa, haastattelujen käytännön toteutuksen vuoksi

Opinnäytetyöprosessin aikana kriteerit muokkautuivat pikkuhiljaa työn edetessä. Kiintymyssuhdetta tutkiessani, määrittyi ensimmäisenä kriteeriksi se, että ainakin ensimmäinen perheeseen sijoitettu lapsi oli asunut sijaisperheessä vähintään kolme vuotta. Perusteeni tässä oli se, että tällöin kiintymyssuhteen rakentamisesta ja sen haasteista sijaisvanhemmalla oli jo useamman vuoden verran kokemusta. Myös lyhyemmät ja vasta-alkaneet sijoitukset sisältävät enemmän sopeutumiseen ja muutokseen liittyviä kriisejä ja vaiheita, kun aineistossani painottuu kuitenkin vakiintuneempiin tilanteisiin sisältyvät kokemukset. Myös Tarja Janhusen tutkimus (2007) Helsingin kaupungin perhehoidon katkenneista sijoituksista (vuosilta 2004–2005) kertoo tietoa siitä, miten useat sijoitukset katkeavat alkuvaiheessa (alle kolme vuotta) tai keskivaiheen alussa (kolmesta viiteen vuotta) (Mantila – Mikkonen – Väinölä 2008: 25.)

Toiseksi tavoitteenani oli saada tutkimusaineistoon vain vierasperhesijoituksia, ei sijaisvanhempia, joille olisi sijoitettu sukulaislapsi. Sukulaissijoituksissa on erilainen lähtökohta kiintymyssuhteen rakentamiselle. Lapsi saattaa olla hyvinkin tuttu sukulaiselle ja ollut mahdollisesti paljon hoidossa sukulaisperheessä. Osittain käytännön syystä kolmanneksi kriteeriksi rajautui haastateltavien asuinalue Etelä-Suomeen, Uudellemaalle, toteuttaessani haastattelut perhehoidon toimistolla Helsingissä. Tämä oli lähestulkoon välttämätöntä, koska haastattelutilanteessa oli läsnä toisilleen vieraat sijaisvanhemmat. Tuttu ympäristö, sijaisvanhemman oma koti,

olisi voinut ollut haastattelun kannalta ihanteellisin, mutta se olisi tullut kyseeseen vain yksilöhaastattelun kohdalla.

Tutkimusaineiston hankinnan aloitin keväällä 2012 lähettämällä opinnäytetyöhön liittyvän sähköpostin Helsingin perhehoidon sosiaalityöntekijöille (Liite 1). Pyysin kollegoiltani sähköpostitse apua opinnäytetyön toteutukseen. Kerroin sähköpostissa lyhyesti tutkimukseni aiheesta ja menetelmästä, haastateltavien kriteereistä sekä opinnäytetyön aikataulusta. Toivoin saavani sosiaalityöntekijöiden kautta suoraan haastatteluun osallistuvien yhteystiedot. Pyysin myös sosiaalityöntekijöitä välittämään sähköpostini sijaisvanhemmille, mikäli se oli mahdollista tai tarpeen. Loppujen lopuksi sain perhehoidon sosiaalityöntekijöiden kautta haastateltavia 8. He olivat kiinnostuneita osallistumaan opinnäytetyöhöni ja kokivat aiheen mielenkiintoisena. Saatuani sijaisvanhemman luvalla yhteystiedot haastatteluuni osallistuvilta, olin heihin yhteydessä puhelimitse sekä sähköpostitse. Lähetin sijaisvanhemmille puhelinkeskustelun tueksi saatekirjeen (Liite 2) tutkimukseeni osallistumisesta, sen toteutuksesta sekä haastattelun aiheet etukäteen tutustuttavaksi. Puhelimessa sovimme haastatteluajat perhehoidon toimistolle.

Haastatteluun osallistuneet vanhemmat olivat kokeita sijaisvanhempia, heillä oli kertynyt kokemusta 5,5 vuodesta – 22 vuoteen. Molempien sukupuolien edustus ei jakautunut haastattelussa tasan, vaan naisia oli osallistuneissa enemmän. Sattumalta valtaosalla haastateltavista löytyi sosiaali- tai terveysalan koulutus, mikä ei ollut kuitenkaan kriteerinä haastateltaville. Ainoastaan ammatillisen perheen kohdalla alan koulutus on yksi edellytys toiminnan kannalta. Vanhemmilla oli sekä biologisia että adoption kautta perheeseen tulleita lapsia. Sijoitukset perheissä olivat kestäneet 3 kuukaudesta noin 18 vuoteen. Lyhyimmän sijoituksen kohdalla kyseessä oli ammatillinen sijaisperhe, jossa osa sijoituksista oli lyhytaikaisia. Sijoitettujen lasten ikähaarukka perheissä ajoittui 8 vuotiaasta – 19 vuotiaaseen ja lapsia oli yhteensä kaikissa perheissä sijoitettuna kuusitoista.

Haastattelun taustatiedoissa pyrin kartoittamaan saivatko sijaisvanhemmat lapsista riittävästi tietoa ennen sijoitusta. Pyysin sijaisvanhempia myös kuvailemaan lapsia ja heistä syntyneitä mielikuvia ajalta ennen sijoitusta. Lähes kaikki haastateltavat kokivat saaneensa niukasti etukäteistietoa lapsista ennen sijoitusta, lukuun ottamatta erästä haastateltavaa, joka kertoi saaneensa tietoa laajasti ja monelta eri taholta, perhehoidon lisäksi muuan muassa sosiaalipediatriasta yksiköstä sekä lastenkodista. Erään

sijaisvanhemman mukaan tiedonmuruja kerättiin pikkuhiljaa, mutta lapsen terveystiedot olivat tulleet melko viiveellä. Toisaalta pienten lasten kohdalla sijoitusvaiheessa oli historiaa kertynyt hyvin vähän. Kuitenkin yleisesti tietoa lapsista jäätiin kaipaamaan enemmän.

Sijaisvanhemmat kuvasivat lapsia lyhyesti; vilkas, kavereita vaihtelevasti, turvallisuushakuinen, vahvaa psyykkistä oireilua, hitaasti lämpenevä, herkkä, ikätasoonsa nähden vahvempaa tukea tarvitseva, ottanut sijaisperheen omakseen ja toiset lapset olivat sosiaalisesti hyvin lahjakkaita, kun toisilla oli viiveitä sosiaalisessa kehityksessä. Mielikuvat lapsista olivat sijaisvanhemmilla toisistaan poikkeavia, kuten kaikki lapsetkin ovat yksilöitä, mutta lähes kaikilla sijaisvanhemmilla oli taustalla kuitenkin kiintymys lapseen jo ennen ensimmäistä tapaamista. Useampi sijaisvanhempi kertoi jännittäneensä etukäteen lapsen tapaamista, lapsia myös odotettiin uteliaina ja tahdottiin tarjota heille eheyttäviä kokemuksia perheessä. Perheissä heräsi huolta myös lapsen terveystiedoista ja toisaalta mielikuvat lapsesta olivat myös realistissävyyisiä; *”eläväinen ja turhankin omatoiminen”* sekä *”jaahas, vai sellainen neiti”*.

6.3 Haastattelun toteutus

Opinnäytetyön aineiston hankinta ajoittui syksystä 2012 alkukevääseen 2013. Opinnäytetyöhöni osallistuvien haastateltavien löytyminen vei yllätykseksi odotettua pidemmän ajan. Lähestyin perhehoidon sosiaalityöntekijöitä useamman kerran sähköpostilla ja ohimennen työyhteisön käytävällä tavatessa muistutin kollegoja tutkimuksestani. Myös haastatteluajkojen sopimisen kolmen henkilön aikataulut huomioiden, koin ajoittain haastavana. Haastatteluihin osallistui yhteensä kahdeksaa sijaisvanhempaa, neljänä eri haastattelu kertana. Ennen haastattelujen sopimista olin hakenut tutkimusluvan Helsingin kaupungilta keväällä 2012 sekä tehnyt opinnäytetyösopimuksen Helsingin perhehoidon kanssa.

Haastatteluparit valikoituivat satunnaisesti sitä mukaa, kun sain haastateltavien yhteystiedot. Haastattelussa oli läsnä kahdesta eri sijaisperheestä joko sijaisisä tai -äiti. Ensimmäisten haastattelujen alkaessa en ollut vielä löytänyt kaikkia haastatteluun sopivia henkilöitä saadakseni vähintään yhteensä neljä haastattelua. Hylkäsin aikataulun takia tässä kohtaa tavoitteeni löytää viisi haastatteluparia.

Haastattelut pidettiin jo aiemmin mainitusti perhehoidon toimistolla käytännön syistä. Haastattelutilanteet alkoivat vapaamuotoisella keskustelulla ja kahvitelulla. Kerroin aluksi haastateltaville tutkimuksen ja haastattelun tarkoituksen. Esittelin sijaisvanhemmille haastattelun teemat ja kävimme haastattelurungon (Liite 3) vielä yhdessä läpi. Painotin olevani kiinnostunut nimenomaan haastateltavien omassa elämässään merkitykselliseksi kokemista asioista ja tuntemuksista kiintymyssuhteeseen liittyen. Lisäksi kerroin haastattelun luottamuksellisuudesta ja siitä, etteivät haastateltavat ole tunnistettavissa valmiista opinnäytetyöstä. Korostin myös keskustelun vapaamuotoisuutta teemojen ulkopuolelle ja että sillä, muistaako haastateltava asiat täysin oikein, ei ole merkitystä. Keräsin haastateltavilta taustatiedot erilliselle lomakkeelle ennen haastattelun alkua ja sen jälkeen sijaisvanhemmat jäivät keskustelemaan kaksin laatimieni teemojen äärelle. Haastattelujen ajan olin itse viereisessä huoneessa ja käytettävissä tarpeen mukaan. Kaikki haastatteluparit suoriutuivat haastattelusta itsenäisesti. Kukin haastattelu kesti noin puolitoista tuntia ja haastattelut nauhoitettiin. Keskustelun loputtua haastateltavat tulivat sovituksi ilmoittamaan, että ovat valmiita ja kävimme vielä lyhyesti läpi haastattelun jälkitunnelmia.

Haastattelun luotettavuuden lisäämiseksi tein koehaastattelun perhehoidon sosiaalityöntekijällä. Hän oli toiminut useamman vuoden ammatillisessa perhekodissa ja näin ollen omasi vahvaa kokemusta sijaisvanhemmuudesta. Kävimme yhdessä läpi opinnäytetyöni aiheen ja tavoitteet sekä niiden pohjalta laatimani teemat ja kysymykset vertaishaastattelua varten. Sain sosiaalityöntekijältä rakentavia kommentteja ja palautetta kysymysten toimivuudesta hänen sijaisvanhempitaustan mukaan. Koehaastattelussa nousseiden asioiden pohjalta muokkasin kysymyksiä opinnäytetyön tavoitteisiin luontevimmiksi, lisäsin kysymyksiä ja jätin päällekkäisiä kysymyksiä pois. Koehaastattelun avulla kysymysten järjestyksi muokkautui myös loogisemmaksi. Erityisesti metodivalinnan takia koin koehaastattelun tekemisen lähestulkoon välttämättömänä, koska en ollut haastattelutilanteessa itse läsnä, enkä voinut täten vaikuttaa haastattelun etenemiseen.

6.4 Aineiston analysointi

Eskola – Suorannan (1999) mukaan aineiston analyysi-osuuden on tarkoitus selkiyttää aineistoa tiivistämällä sitä ja samalla selkeys myös kasvattaa aineiston informaatioarvoa. Siinä analysoidaan tekstiä ja etsitään siitä ihmisten tuottamia

merkityksiä. Opinnäytetyössäni analysoitavat tekstit ovat vertaishaastattelun tuottama aineisto. Tutkimusmenetelmävalinnoissa vaihtoehtoisia lähestymistapoja on useita, mutta omassa työssäni induktiivinen eli aineistolähtöinen lähestymistapa näyttäytyi tutkimuskysymyksen kannalta läheisimpänä vaihtoehtona. (Hirsjärvi ym. 2004: 155.) Tutkimusongelmaan liittyen ei ole olemassa vain yhtä ainoaa oikeaa teoriaa, vaan tutkimuksen teoreettinen tausta koostuu useista erilaisista aiheeseen liittyvistä teorioista, aiemmista tutkimustuloksista ja käsitteistä. On hyvä kuitenkin huomioida, että kyseessä on yksi tapa muiden joukossa määritellä opinnäytetyön näkökulmaa.

Aloitin analysointivaiheen litteroimalla nauhoitetut haastattelut omiksi tiedostoikseen vuoden 2014 keväällä. Aukikirjoitin haastattelut sanatarkasti tietokoneelle Word-tekstinkäsittelyohjelmalla. Ylimääräiset hymähdykset ja naurahdukset jätin huomioimatta, koska en ollut tekemässä kielen rakenteisiin kohdistuvaa tutkimusta, kuten diskurssianalyysia, ja koin ne epäolennaisina omassa työssäni. (Vilka 2009: 115.) Haastateltavat merkitsin tekstiin heidän etunimen ensimmäisellä kirjaimella. Epäselvät kohdat merkitsin aukikirjoitettuun tekstiin ”en saanut selvää”. Litteroitua aineistoa kertyi Tahoma-fontilla kirjoitettuna, 13 fonttikoolla, rivinvälillä 1 yhteensä 74 sivua.

Aloittaessani analysointia, minulla oli kulunut vajaa 2 vuotta aineiston keräämisestä aikaa. Olin kuunnellut haastattelut nauhalta niiden toteutuksen jälkeen, mutta silti niihin palaaminen ja paneutuminen tauon jälkeen uudestaan oli aikaa vievää ja hidasta, mutta myös mielenkiintoista. Tässä kohtaa aiheen tuttuus helpotti kuitenkin analyysiprosessin etenemisessä. Oman elämäntilanteeni takia analysoinnin aloitus ei ollut mahdollista aikaisemmin.

Litteroidut haastattelut luin moneen kertaan läpi, ennen kuin sain tuntumaa haastatteluista ja kuvaavia piirteitä aineistosta esille. Kaikki haastattelut olivat loppujen lopuksi hyvin erilaisia ja niistä kokonaiskuvan muodostaminen oli ajoittain melko työlästä. Tämän vuoksi päädyin analysoimaan haastatteluja niiden toteutuneessa muodossa, eli parikeskusteluna. Useamman lukukokemuksen jälkeen aloin *redusoimaan eli pelkistämään* aineistoa poimien kustakin haastattelusta olennaisia ja toistuvia asioita sijaisvanhempien kertomana sekä tutkimustehtävän ohjaamana. Aineistossa oli tutkimukselle jonkin verran epäolennaista informaatiota, jota jouduin karsimaan pois. Tein haastattelumateriaaliin alleviivauksia ja muita merkintöjä eri värein, siten että samantyyppiset ilmaukset merkitsin samalla värillä. Tämän jälkeen

kirjasin tekstimarginaaleihin, mistä siinä kohtaa tekstiä oli kyse. (Tuomi–Sarajärvi 2012: 109). Seuraavassa esimerkissä sijaisvanhempi muistelee sisarusparin ensimmäistä kohtaamista, tästä käykin pelkistettyä ilmaisua ”ensitapaaminen”. Toisessa esimerkissä sijaisvanhempi pohtii lapsen käyttäytymismallia ja sen yhteyttä kiintymiseen, tästä käykin pelkistettyä ilmaisua ”yhteyden syntyminen”.

”Lastenkotiin kun mentiin, niin tytöt heitti kärrynpyöriä ja olivat hyvin levottomia. Muutama viikko sen jälkeen mentiin nuorempia sisarusparia katsomaan toiseen lastenkotiin. Siellä ne tytöt seiso käsi kädessä hiekkalaatikon reunalla odottamassa.” (H4)

”Lapsen omaehtoisuus oli kauhean suurta ja hänen oli vaikea ottaa hyvää vastaan. Sitten kun tuli niitä pieniä onnistumisen kokemuksia, niin se oli valtavan palkitsevaa, myös itselle. Kun näki lapsen nauttivan läheisyydestä, pienen hetken kerrallaan, niin se oli jotenkin käänteentekevää.” (H6)

Sijaisvanhempien keskusteluista oli löydettävissä monia kymmeniä pelkistettyjä ilmauksia. Aineistoa *klusteroitessa eli ryhmitellessä*, keräsin alkuperäiset ilmaukset yhteen isolle voimapaperille. Tällöin aineiston yhtäläisyydet ja eroavaisuudet oli helpommin ja selkeämmin hahmotettavissa. Eri käsitteet yhdistin aina yhden käsitteen alle, jolloin muodostui kokonaisuus. Esimerkiksi: työhjoaus, mentori, vertaistuki, perheneuvola -> sijaisvanhemman tuki. Käsitteen alle kuuluvat pelkistetyt ilmaisut muodostivat teemaluokat. Aluksi teemat tuntuivat muodostuvan luokittelussa tutkimuskysymysten mukaisiksi, mutta pyrkiessäni aineistolähtöiseen analyysiin, jätin tutkimuskysymykset taustalle palatakseni niihin myöhemmin. Teemaluokkien muodostaminen ei ollut lainkaan yksinkertaista. Välillä aloitin luokittelun kokonaan alusta, mutta pikkuhiljaa lukukokemusten myötä luokat syntyivät pysyviksi. Aineistossa painottui haastattelun kysymysrungosta huolimatta sijaisvanhempien näkemykset kiintymyssuhteeseen vaikuttavista tekijöistä eri tavalla ja eri vaiheissa kiintymysprosessia. Toiset asiat koettiin myös merkityksellisemmiksi kuin toiset. Tämä vaikeutti aineiston käsittelyssä ja tulkinnessa minkä verran annoin painoarvoa eri asiakokonaisuudelle.

Lopulta pääteemoiksi muodostuivat:

- Lapsen muutto
- Kiintymyssuhteen syntyminen
- Tunteet sijaisvanhemmuudessa
- Yhteistyö lapsen verkoston kanssa

- Tuki sijaisvanhemmuudessa

Luin näiden teemojen alle löytämiäni asiasisältöjä useita kertoja läpi ja tein muistiinpanoja jokaisesta haastattelusta vielä erikseen. Näin sijaisvanhempien kuvaamat asiat ryhmittivät aineistosta nousevien sisältöjen mukaisiin ryhmiin (kuvio 2).

Lapsen asettuminen	Kiintyminen	Tunteet	Lapsen läheisverkosto	Tuki
<ul style="list-style-type: none"> - Valmisteltu sijoitus - Lapsen piirteet ja ominaisuudet - Sijaisperheen perherakenne - Sijaisperheen elämäntilanne 	<ul style="list-style-type: none"> - Arjen kokemukset - Tunneyhteys lapseen - Lapsen tarpeisiin vastaaminen - Terapeuttinen asenne - Asennoituminen sijoitukseen - Kiintymystä edistävät tekijät 	<ul style="list-style-type: none"> - Sijaisvanhemman tunteet - Lapsen kokemat tunteet - Sijaisvanhemman kokemat tunteet syntymävanhemman puolesta 	<ul style="list-style-type: none"> - Yhteydenpito - Yhteistyö ja luottamuksen rakentaminen - Asenne vanhempia kohtaan - Lupa kiintyä 	<ul style="list-style-type: none"> - Ulkopuolinen - Psykykinen - Konkreettinen

Kuvio 2 Aineiston luokittelu sijaisvanhempien kuvaamien kokemusten mukaan

Luokittelussa aineisto tiivistyi ja aloin hahmottaa, mitä vaiheita kiintymyssuhteen rakentamiseen sijaisvanhemman näkökulmasta kuuluu ja minkälaista tukea sijaisvanhemmat siinä tarvitsevat. Luokittelusta muodostui pohja opinnäytetyön perusrakenteelle. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä käsitteitä yhdistelemällä löydetään vastaus tutkimustehtävään. Analysointi alkoikin oikeastaan ensimmäisestä lukukerrasta sisällönanalyysiä hyödyntäen. Tuomi & Sarajärveä (2012: 112–115.) mukailien sisällönanalyysi perustuu tulkintaan ja päättelyyn, jossa edetään empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta ilmiöstä. Jatkoain aineiston ryhmittelyä lukemalla jokaista luokkaa kerrallaan ja kokosin haastateltavien kokemuksista ydinasiat paperille, jotka liittyivät eri luokkiin. Näistä muodostui tekemäni tiivistelmä haastatteluparin kokemuksista (kuvio 3).

Esimerkki sijaisvanhempien kiintymiseen liittyvistä ydinkokemuksista
<ul style="list-style-type: none"> - Aika ja läsnäolo lapsen kanssa - Yhteinen tekeminen ja yhdessä jaetut kokemukset - Hoivakokemukset ja -leikit - Tunteiden jakaminen lapsen kanssa - Epävarmuus sijoituksen kestosta - Vanhempien antama lupa kiintymiseen

Kuvio 3 Sijaisvanhempien ydinkokemuksia kiintymisen syntyyn vaikuttavista tekijöistä

Aineiston pelkistäminen ja luokittelu etenivät ikään kuin samanaikaisesti. Tässä kohtaa etsin vastauksia aineistosta tutkimuskysymyksien ja teemaluokkien mukaisesti mitä sijaisvanhemmat kertoivat lapsen muuttoon liittyen, miten kiintymyssuhteen muodostaminen syntyi ja eteni, millaisia tunteita sijaisvanhemmat kokivat ja millaisia kokemuksia heillä oli yhteistyöstä vanhempien kanssa sekä minkälaista tukea sijaisvanhemmat tarvitsivat kiintymysprosessissa.

Ryhmittelyn jälkeen siirryin *abstrahointiin eli teoreettisten käsitteiden luokitteluun*, jossa edetään alkuperäisinformaation käyttämisestä kielellisistä ilmauksista teoreettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin. Ryhmittelyn katsotaan kuuluvan osana abstrahointiprosessia. (Tuomi & Sarajärvi 2009: 111.) Käytännössä abstrahoinnissa yläluokat muodostuivat alaluokkia yhdistelemällä ja pääluokat yläluokkia yhdistelemällä. Näin muodostui sisällönanalyysin avulla viisi teemaa, jotka eivät välttämättä eroa paljon aiemmin esittämistäni teemaluokista.

Sisällönanalyysin tulokset:

- 1) Lapsen asettuminen sijaisperheeseen
- 2) Sijaisvanhemman kokemuksia kiintymyssuhteen rakentamisesta
- 3) Sijaisvanhemman kokemat tunteet
- 4) Jaettu vanhemmuus ja yhteistyö lapsen verkoston kanssa
- 5) Tuen tarve sijaisvanhemmuudessa

Tutkimustulosten raportoinnissa olen käyttänyt haastateltavien suoria lainauksia elävöittääkseni tekstiä ja tuoden aineiston luotettavuutta esille. Tekstilainausten perään olen merkinnyt tutkimushenkilöt H1, H2, jne., sen vuoksi ettei pienestä aineistosta yksittäisten tutkimushenkilöiden vastauksia voida yhdistellä tai päätellä tutkimushenkilöitä. Lasten tai muiden henkilöiden nimet olen muuttanut lainauksissa. Joitakin haastattelun murre sanoja olen muokannut kirjakielen muotoon haastateltavien anonymiteetin suojaamiseksi. Osasta lainauksista olen poistanut tekstiä, joka ei ole liittynyt käsiteltävään asiaan. Toisinaan käytin vain osan tekstilainauksesta.

7 Tutkimustulokset

7.1 Kiintymyssuhteen rakentaminen sijaisvanhemmuudessa

7.1.1 Lapsentahtinen muutto ja siihen valmistautuminen

Sijaisvanhemmat pitivät ehdottoman tärkeänä hyvin suunniteltua ja valmisteltua sijoitusta, minkä oli huomattu kantavan hedelmää myös pidemmälle koko sijoitusprosessissa. Suunnitelmallisuus sijaisvanhemmista näkyi siten, että he olivat pohtineet sijaisvanhemmaksi ryhtymistä jo useamman vuoden ajan. Kokemus tuttavaperheestä sijaisvanhempina ja siitä selviytyminen oli myös toisilla vanhemmilla kimmokkeena omaan sijaisvanhemmuusprosessiin. Useammalla perheellä elämäntilanne oli sen kaltainen, että omat lapset olivat jo kasvaneet hieman isommiksi ja lasta oli sijoituksen kautta mahdollista miettiä perheeseen. Toisaalla muutamissa perheissä jompikumpi vanhemmista oli joka tapauksessa miettinyt hetkeksi työelämästä poisjäämistä (vuorotteluvapaa, opiskelu), mitä sijaisvanhemmuudessa edellytetäänkin. Motivaationa sijaisvanhemmuuteen mainittiin myös ”tyhjä syli” ja ”lapsen pelastaminen”. Mahdollisesti myös haastateltavien koulutustausta saattoi taustalla ohjata orientoitumista sijaisvanhemmuuteen. Hyvin suunnitellussa sijoituksessa sijaisvanhemmat nostivat esille työntekijöiden pysyvyyden ja tavoitettavuuden, riittävien ennakkotietojen saamisen sekä sujuvan yhteistyön viranomaisten kanssa.

Parhaimmillaan jo sijoituksen alkuvaiheessa lapsi oli saanut vanhemmiltaan luvan kiintyä sijaisperheeseen. Tämä näkyi lapsessa valmiutena asettua perheeseen ja lähteä rakentamaan vuorovaikutussuhdetta ja kiintymystä sijaisvanhempiin. Useamman sijoituksen kohdalla lapsen kotiinpaluusta ei ollut sijoituksen alkutaipaleella mitään tietoa, joka haastateltavien mukaan edesauttoi merkittävästi kiintymyssuhdeprosessissa. Sijaisvanhemmat uskalsivat heittäytyä suhteeseen lapsen kanssa vapautuneesti ja suhde muotoutui erityiseksi alusta alkaen. Jos lapsen muuttoon ja siihen liittyvien asioiden hoitamisessa oli voitu edetä ilman kiirettä, oli myös tutustumiset sijaisperheen ja vanhempien välillä toisissa tapauksissa sujuneet hyvässä yhteistyössä. Tuolloin lapsen vanhemmat olivat sopeutuneet tilanteeseen ja sen tuomaan kriisiin parhaansa mukaan. Läheskään aina aika tai suunnitelmallisuus ei vaikuttanut siihen, saiko lapsi vanhemmiltaan luvan kiintyä sijaisvanhempiin ja uuteen verkostoon.

”Meillä yhden pojan kohdalla (Antti 7 v.) isä toi pojan meille ja sanoi: Antti tämä on sinun koti ja tässä on Liisa-äiti, Matti-isä ja minä olen Pekka-isä ja minusta sinun uusi koti tuntuu hyvältä.” (H4)

Aineistossani lapsen ensikohtaaminen ja tapaaminen näyttäytyi sijaisvanhemmista jännittävältä ja mieleenpainuvalta hetkeltä, johon vanhemmat valmistautuivat huolella. Lasta ja lapsen muutttoa perheisiin selvästi odotettiin. Lähes kaikki sijaisvanhemmat aloittivat tutustumiset lapseen lastenkodissa, lukuun ottamatta tukilasten sijoituksia. Rauhallisen tutustumisjakson tärkeyttä sekä mahdollisuuksien mukaan lapsentahtista muutttoa korostettiin kaikissa haastatteluissa. Tavallisimmin lapseen tutustumiset kestivät noin 1,5 – 2 kuukautta, jonka aikana sijaisvanhemmat kävivät tapaamassa lasta lastenkodissa ja lapsi kävi vuoroin yökylässä sijaisperheen kotona. Tutustumisjakson tai varsinaisesti *siirtymävaiheen* toiset vanhemmat totesivat liian pitkäksi, joka tuntui turhaan ajan pitkittämiseltä. Tuolloin sijaisvanhempien mielestä lapsi olisi ollut valmis muuttamaan sijaisperheeseen jo aiemmin.

Lapset reagoivat ensitapaamiseen vaihtelevasti. Toisiin lapsiin sai heti kontaktin ja he olivat lähdössä sijaisvanhempien mukaan saman tien, kun toiset lapset suhtautuivat sijaisvanhempiin pidättäytyen ja torjuen. Erään sijaisäidin mukaan heille sijoitetun alle 2- vuotiaan lapsen kohdalla jouduttiin alkuun tapaamisen ajaksi lukitsemaan sijaisvanhemmat ja lapsi samaan huoneeseen, jotta lapsi ei karannut paikalta. Kun taas toinen lähes samanikäinen lapsi oli ensikohtaamisella todennut ”*mamma*”. Yhden perheen kohdalla oli ensikontakti lapsiin tullut jo synnytyslaitoksella, jolloin tilanne on luonteeltaan hyvin erilainen ja erityinen. Lasten ikä ei näyttänyt tulosten mukaan vaikuttavan siihen, miten lapset sijaisvanhempien tapaamisiin ja tutustumiseen suhtautuivat. Oletettavasti lapsen varhaiset kokemukset vaikuttivat taustalla siihen, kuinka lapsi suhtautui vieraisiin, häntä varten oleviin aikuisiin. Lähtökohtaisesti lapsen tapaaminen oli vanhempien mielestä odotettu ja positiivinen kokemus, mutta muutamat vanhemmat olivat kokeneet lapsen ulkonäössä, ilmeissä tai muissa piirteissä jotain huomiota herättävää alkuun. Tämä ei haastateltavien mukaan vaikuttanut suhteen rakentamiseen, mutta vanhemmat pitivät kokemuksesta luonnollisena ja tärkeänä tuoda esille osana suhteen rakentamisprosessia.

Sijaisperheen biologisten tai muiden lasten merkitys todettiin huomattava etuna uuden perheenjäsenen sopeutumisessa. Lapset odottivat muita lapsia samalla tavalla innokkaina kuin vanhempansa. Lapset liittyvät luonnostaan toisiinsa ja sijaissisaruuksuhteen luominen tapahtuikin perheissä hyvin luontevasti.

”Lapset kiintyvät lapsiin ensimmäisenä...Varmaan pieni ihminen oli niinku turvallisin.” (H5)

”On se vanhemmallekin hirveän tärkeä kiintymyssuhteen muodostamisessa, miten biologiset lapset suhtautuu uuteen tulokkaaseen. Meillä on 1 biologinen lapsi ja vuoden vanhempi, ovat alusta lähtien olleet hyvin läheiset, kuin sisko ja veli sekä hyvässä että pahassa. Sisaruussuhde on selvästi edesauttanut myös meidän kiintymystä ja tietysti sitä oikein odotettiin koko perhe pikkuveljeä tai -siskoa.” (H2)

Tuloksista kävi myös ilmi etenkin monilapsisissa perheissä sijoituksen alkuvaiheelle tyypillistä toiseen sijaisvanhempaan leimautumista. Lapset hakivat paikkaa perheessä ja rakensivat samalla suhdetta läheisimmin toiseen vanhempaan tai sijaisperheen kanssa asuvaan isovanhempaan. Lisähaasteita sijoitukseen toi vanhempien mukaan useamman lapsen (sisarukset) sijoittaminen samaan aikaan sekä yhden lapsen kohdalla katkennut sijoitus taustalla. Useamman lapsen muutto sijaisperheeseen yhtäaikaaisesti vei aikaa pois muilta lapsilta. Varsinkin pienempien lasten kohdalla sijaisvanhemmilta kului paljon aikaa perushoivaamiseen. Myös kiintymyssuhteen näkökulmasta sijaisvanhemmat kokivat, että sisarukset olivat valmiita vasta myöhemmin rakentamaan suhdetta vanhempiin. Toisaalta todettiin, että sisaruksilla oli myös turvaa toisistaan uudessa ja haastavassa elämäntilanteessa. Sijoituksen katkeaminen taustalla taas vaikutti luottamuksen rakentamiseen lapsen ja vanhemman välillä, lapsen aseman löytymiseen perheessä ja ulkopuolisen avun hakemiseen.

Kahdessa perheessä lapset olivat ensin tukilapsina ja he jäivät hieman yllättäen pitkäaikaiseen sijoitukseen. Perheillä oli vain lyhyt aika harkita sijoitusta, mutta toisaalta etuna oli, että lapsi oli kuitenkin heille lyhyehköltä ajalta entuudestaan tuttu, eikä varsinaista tutustumisvaihetta tarvittu. Sijaisäidin mukaan kiintymisprosessi tukilapsen kohdalla oli kuitenkin hitaampi sijoituksen äkkinäisyyden takia, pitkäaikaisuuteen ei ollut osannut mitenkään ennalta varautua. Myös uuden sisarpuolen syntyminen ja hänen huostaanotto oli eräälle perheelle sellainen kohta, jossa perhe joutui melko nopeasti tekemään päätöksen mahtuuko sisarus vielä heidän perheeseen. Sijaisperhe koki tuolloin perhekoon kasvattamisen ja lapsen muuton heille itsestäänselvyytenä ja luonnollisena asiana. Sijaisvanhemmat joutuvatkin aika ajoin kohtaamaan isoja muutoksia ja tekemään pikaisiakin päätöksiä, joihin koko perheen täytyy sopeutua. Kaikista tutkimukseeni osallistuneista sijaisvanhemmista välittyi, että sijaisvanhemmuus koettiin luonnollisena asiana ja tietyllä tapaa myös koko perheen elämäntapana.

7.1.2 Kohti kiintymystä

Lasten valmiudessa ja halussa lähteä rakentamaan kiintymystä, oli haastateltavien mukaan suuria eroja. Toisilla lapsilla oli suuri tarve kokea hyväksyntää ja kiintymystä mahdollisimman nopeassa ajassa, kun taas toiset lapset tarvitsivat siihen paljon enemmän aikaa. Tulosten mukaan vuorovaikutuksen rakentamisprosessi kesti lapsilla noin yhdestä viiteen vuoteen. Haastavimmillaan suhteen rakentaminen alkoi pelkästään jo siitä, että katsekontaktin saaminen lapseen onnistui. Lapsen eleettömyys ja ilmeettömyys sekä vaikeus ottaa hyvää vastaan, oli sijaisvanhemmille vieras ja outo asia. Fyysistä läheisyyttä monella lapsella oli myös alkuun vaikea ottaa vastaan. Lähes kaikissa haastatteluisissa tuli ilmi, kuinka lapset tarvitsevat lähestulkoon jatkuvaa varmistusta ja vahvistusta sille, että heistä välitetään, pidetään huolta ja että he ovat sijaisvanhemmille tärkeitä. Vuorovaikutuksen eheyttäviä kokemuksia lapsen ja vanhemman välillä olivat erityisesti vauva-leikit. Tuolloin oli tärkeää sijaisvanhemman läsnäolo ja leikkiin osallistuminen sekä sallia lapsen taantuminen leikissä ikätasoistaan nuoremaksi. Lapsen annettiin leikkiä vauvaa, jokellella, olla paljon sylissä ja syödä leikisti tuttipullosta. Vauva-leikit saattoivat kestää lapsilla useita vuosia. Theraplay -harjoitteista perheet olivat myös saaneet suhteen rakentamiseen työkaluja. Näistä mainittiin muun muassa silmiinkatsomis- ja hoivaleikit.

”Tiinan lempileikki oli, että suljetaan silmät yhtä aikaa ja katsotaan toisia silmiin kun avataan silmät ja samalla ihastellaan, että sulla on ihanat silmät. Siinä syntyi semmoinen yhteys. Tiina oli muistaakseni silloin 5- vuotias ja yhdessä hetkessä hän alkoi jokellella. Se oli joku äidin ja lapsen välinen tunne, johon uppoutui. Siitä mulle jäi kokemus, että tunnesuhde syntyi.” (H6)

Yleensä sijaisvanhemmat kokivat kiintymyksen rakentamisessa tärkeänä yhteisen ajan ja läsnäolon. Yhdessäoloa saattoi olla muun muassa lapsen kanssa lempi-televisio-ohjelman katsominen tai ihan vaan rauhassa kahden juttelu. Yhteisen tekemisen kautta syntyi kokemus siitä, että tunteet kohtaavat lapsen kanssa. Niin ikään tunteiden jakaminen (esimerkiksi ilo, suru, pelko) lapsen kanssa koettiin suhteessa yhdistävänä tekijänä. Isompien lasten kohdalla tekemisen kautta sai myös helpommin yhteyden lapseen. Kiintyminen syntyi pikkuhiljaa kuin itsestään, yhteisesti jaettujen asioiden myötä. Yleensäkin kiinnostusta lasta ja lapsen asioita kohtaan ei voi sijaisvanhempien mukaan ylikorostaa. Kuten myös ajan merkitystä kiintymyksen muodostamisessa, monessa haastattelussa tuli esille, että *”kiintyminen tarvitsee aikaa”* ja *”kiintymistä tapahtuu kaiken aikaa arjessa”*. Erään sijaisisän mukaan nuorten kohdalla toimi hyvin

”autoterapia”, kun murrosikäisiä kuljetettiin kouluun. Tällöin oli mahdollisuus kohdata nuori luontevasti ja samalla tuli vaihdettua kuulumisia.

Monen sijaisvanhemman mielestä kiintymiseen vaikutti se, millainen lapsi on luonteeltaan, minkä ikäinen tai miten hän käyttäytyy. Pieneen vauvaan kiintyminen on helpompaa ja tapahtuu usein ikään kuin luonnostaan. Kiintymistä edesauttaa lapsen hoivattavuus ja tarvitsevuus, joka koettiin muutenkin kiintymykseen myönteisesti vaikuttavana asiana. Varhaiset lapsuudenkokemukset ja syntymäperheessä opitut erilaiset vuorovaikutustavat vaikeuttivat kiintymistä, varsinkin silloin jos lapsen varhaisista kokemuksista ei ollut tarkkaa tietoa etukäteen. Jokin tavanomainen sijaisvanhemman hellyyden osoitus saattoikin yllättäen säikäyttää tai pelästyttää lapsen. Myös tunteiden pidättäminen (ts. kiltin esittäminen) ja aikuisen miellyttäminen oli lapsilla tavallista kiintymyksen alkutaipaleella.

Nuorten kohdalla kiintymykseen suhtauduttiin sijaisvanhempien näkökulmasta hieman eri tavalla. Nuorelle haluttiin antaa omaa tilaa ja kunnioittaa hänen yksityisyyttään. Kohtaamiset nuoren kanssa olivat suoria ja välittömiä. Nuorilta osa sijaisvanhemmista sai kuulla arvostelua ja kritiikkiä ja nuoret myös omalla tapaa testasivat sijaisvanhempia. Samalla tunnistettiin ja koettiin myös ristiriitaa siinä, ettei nuorisoikäisen kanssa ”ehdi” korjaamaan koettuja asioita, eikä keräämään tulevaisuuden matkalaukkuun riittävästi eväitä, kuten pienempien lasten kohdalla. Pelkästään jo luottamuksen rakentaminen vei myös nuorten kanssa pidemmän aikaa. Nuoriin ja nuoren asioihin vakavasti suhtautumista pidettiin tärkeänä, kuten sairauksien hoitaminen tai pankkitilin avaaminen. Toisaalta asioiden hoitamisen hankaluus (tarvitaan lupa huoltajalta tai sosiaaliviranomaiselta) sekä sosiaalityöntekijän tapaamiset olivat joillekin nuorille ainainen muistutus siitä, että nuori on sijaisperheessä erilainen.

Lapsen vanhemmilla ja läheisverkostolla oli kaikkien vanhempien mukaan todella iso merkitys siinä, miten kiintymys alkoi syntyä ja syventyä suhteessa lapseen. Toiset vanhemmat antoivat lapselle luvan kiintyä sijaisvanhempiin jo alkuvaiheessa ja toisessa ääripäässä vanhemmat hakivat huostaanoton purkua toistuvasti. Lasten ja vanhempien tapaamiset sekä niiden tiheys nähtiin vaikuttavan kiintymisprosessiin merkittävästi. Tapaamiset olivat etenkin alkuvaiheessa sijaisvanhempien näkemyksen mukaan valitettavan usein negatiivissävyisiä; turhia lupauksia kotiinpaluusta, sijaisvanhempien arvostelua ja kritisointia sekä usein tuotiin jotain herkkua tai tavaraa

lapselle. Toisissa sijoituksissa tapaamiset oli sovittu alkuvaiheessa kahden viikon välein, sijaisvanhemmilla oli tunne, ettei lapsi saanut tuolloin rauhaa tutustua ja asettua perheeseen. Välillä vanhemmat jättivät toistamiseen tulematta tapaamisiin tai tulivat paikalle huonossa kunnossa. Vanhempien vointi koettiin hyvin vaihtelevana, ylä- ja alamäkiä vuoronperään. Vanhempien elämäntilanteella oli myös suoria heijastevaikutuksia lapseen ja lapsen vointiin. Jatkuvat pettymykset aiheuttivat surua sekä lapselle, että sijaisvanhemmalle lapsen puolesta. Kuitenkin lapsille oli usein hyvin ominaista tutkimustuloksistakin ilmikäynyt lojaalius vanhempaa kohtaan ja uskominen seuraavan tapaamisen toteutumiseen. Yleensä yhteistyön rakentaminen lapsen syntymävanhempiin koettiin hyvin vaihtelevana ja se vei kaikilla sijaisvanhemmilla pidemmän aikaa.

”Alkuvaiheessa Marjan äiti tuli lankoja pitkin oikein reippaasti. Yhden ainoan kerran hakiessa oli Marjan sukkahousut rikki ja siitä käytiin useamman kerran keskustelua. Mutta ei siinä kuitenkaan hirveän pitkään mennyt, että äiti koki itsensä hyväksytyksi ja tilanne muuttui hyvin radikaalisti. Lapsi sai luvan olla meillä ja suhde muuttui hyväksi äidin kanssa, kunnes äiti kuoli. Sukulaisia löytyi kuitenkin hautajaisista perhetutuksi.” (H5)

”Kyllähän se aika paljon vaati multa, myönnän kyllä, niinä vuosina kun tuli lunta tupaan koko ajan. Et milloin oli lapsella vääränlaiset vaatteet, hampaat vinossa, liian laiha tms. Ja koko ajan vanhempi pyysi takaisin lapsia. Olin hallinto-oikeudessa kuultavana ja siellä mä istuin biologisen isän vieressä, joka esitti mulle kritiikkiä. Olin aika nuori ja tuore sijaisvanhempi, niin olihan se aikamoinen kokemus.” (H4)

Lapsen vanhempien asenne sekä sijoitusta että sijaisvanhempia kohtaan koettiin useamman sijaisvanhemman keskuudessa vaikuttavan suoranaisesti siihen, oliko sijaisvanhemmissa herännyt pelko lapsen menettämisestä sekä kotiinpaluusta. Mikäli taustalla oli pienikin mahdollisuus, että lapsi saattoi palata vanhemmilleen tai vanhemmat hakivat usein huostaanoton purkua, tunnistivat sijaisvanhemmat tämän vaikuttavan omaan uskallukseen kiintyä lapseen. Useimmat lapset olivat menettäneet toisen tai molemmat vanhemmat sijaisperheessä asumisen aikana. Lapsen suuri menetys toi aluksi sijaisvanhempi-suhteeseen takapakkia. Lapsilla nousi yleensä vanhoja muistoja mieleen, vihan ja pettymyksen tunteita sekä hylkäämisen kokemukset vahvistuivat. Muutaman lapsen kohdalla menetys laukaisi vanhan lapsuuden trauman ja lapsi tarvitsi psykiatrista hoitoa. Vanhemman kuolemasta selvittyään, oli kokemus useimmiten lapsilla kääntynyt helpotuksen tunteeksi, suhteen vanhempiin ollessa ennestään joko olematon – tai hyvin ristiriitainen. Sijaisvanhemmat kokivat tunteiden läpikäymisen sekä jakamisen lähentävä ja yhdistävänä tekijänä lapsen kanssa.

Vanhemmilla oli myös tunne, että niin ikään surullisen kokemuksen jälkeen lapset olivat valmiimpia kiintymään sijaisvanhempiin ja tunne oli tuolloin molemminpuolinen.

Kiintymyksessä ja sitä kautta turvallisuuden tunteen luomisessa pidettiin tulosten mukaan tärkeinä arjen rutiineja ja perheen yhteisiä sääntöjä. Muutamassa haastattelussa vanhemmat keskustelivat siitä, kuinka heille oli tärkeää pyrkiä tekemään suurimmat kotityöt päivällä, jotta illalla jäisi yhteistä aikaa lasten kanssa. Eräs sijaisvanhempi kertoi kuinka hänelle itselleen toi seesteisen mielen tuoreena sijaisvanhempana ja edelleenkin, kodin siisteys ja järjestys sekä säännölliset ruokajat. Nuorten kohdalla jouduttiin käymään usein keskustelua kotiintuloajoista tai oman huoneen siivouksesta, mutta kuitenkin pääosin nuoret olivat noudattaneet perheen sääntöjä hyvinkin tarkasti. Haastateltavat pitivät tärkeänä myös muun muassa erilaisten elämäntaitojen ja ihmissuhdetaitojen opettamisen lapsille, joka tapahtui arkiaskareiden keskellä. Kuinka nuori selviytyy itsenäisesti arjesta? Pystyykö nuori suojelemaan itseään? Millaisen parisuhteen nuori löytää tulevaisuudessa? Näitä kysymyksiä muun muassa vanhemmat pohtivat haastattelussa ja kantoivat selkeästi huolta nuorten tulevaisuudesta. Samanaikaisesti sijaisvanhemmat toivoivat, että he osaisivat ohjeistaa ja auttaa nuorta oikeaan suuntaan elämässään.

Erilaisilla onnistumisen kokemuksilla todettiin olevan myös suoranaisesti positiivinen vaikutus kiintymyssuhteeseen. Sijoitettujen lasten kanssa toimiessa pienikin onnistuminen sai suuren mittakaavan. Jos lapsi haki omaehtoisesti läheisyyttä ja nautti siitä, tuli sijaisvanhemmalle kokemus tunteisiin vastaamisesta. Myös lapsen löytäessä oman paikkansa sijaisperheessä, tuntui se useamman sijaisvanhemman mukaan työvoitolta kiintymyssuhteen rakentamisen näkökulmasta. Yleensä kokemukset lapsen menestymisestä elämässä, esimerkiksi opiskelu- tai työpaikan saaminen, lujitti ja vahvisti suhdetta entisestään.

7.1.3 Tunteita laidasta laitaan

Sijaisvanhempien kokemat tunteet olivat heidän kokemusten mukaan pääpiirteiltään eroteltavissa kolmeen eri suhteeseen; sijaisvanhemman omat tunteet, lapset kokemat tunteet ja sijaisvanhemman kokemat tunteet lapsen syntymävanhemman puolesta. Rakkaus, suojeleminen ja vastuu lapsesta korostuivat päällimmäisinä kaikissa haastatteluissa sijaisvanhempien jakaessa tunnekokemuksiaan. Kun lasta oltiin toivottu ja odotettu perheeseen, toisten kohdalla pidemmän aikaa, pidettiin itsestään selvyytenä,

että hänestä haluttiin huolehtia kuin omasta. Toiset sijaisvanhemmista toivatkin haastattelussa esille, etteivät juurikaan enää ajattele, että lapset ovat sijoitettuja. Varsinkin niiden lasten kohdalla, jotka olivat asuneet sijaisperheessä jo pitkään, tuntuivat sijoitetut lapset yhtä läheisiltä kuin biologisetkin lapset.

Sijaisvanhempien kokema tunnemaailma oli hyvin laaja. Lapsen tunteet olivat yhtä lailla sijaisvanhempien tunteita tai ainakin luonnollisesti heijastuivat sijaisvanhempaan. Valtaosa haastatelluista tunsu surua lapsen puolesta, lapsen kokemista asioista tai sairauksista ja myös kokematta jääneistä asioista varhaislapsuudessa. Lapsen kokemat menetykset elämässä koskettivat myös sijaisvanhempia. Lapset saattoivat herkästi itkeä omaa asemaansa tai esittää suoria kysymyksiä: *"miksi voi olla kokonaan teidän lapsi"* tai *"miksi et voi olla mun äiti"* ? Sijoitetun lapsen koettiin herättävän tunteita sijaisvanhemmassa herkemmin ja myös vähäpätöisemmistä asioista kuin biologisen lapsen kohdalla. Tämän todettiin selittyvän osaltaan sillä, että sijoitetut lapset testaavat sijaisvanhemman välittämistä usein, ja sillä hetkellä kun vanhempi on heikoimmillaan.

Etenkin alkuvaiheelle tyypillistä oli, että koettiin lapsen menettämisen pelkoa ja omaa riittämättömyyden tunnetta vanhemmuuden tehtävässä. Myös syntymävanhemman ja lapsen tunnekuorman vastaanottaminen vei alussa sijaisvanhempien voimavaroja. Toiset vanhemmat olivat kokeneet paljon syytelyä, uhkailua ja pelottelua lasten vanhempien tai muun läheisverkoston taholta. Muutenkin osa sijaisvanhemmista tunsu olevansa helposti arvioinnin ja arvostelun kohteena, milloin miltäkin taholta. Muutamat vanhemmat toivat haastattelussa esille miten tuntui raskaalta, vaikealta ja pelottavaltakin, kun lapsessa ei herännyt vastakiintymystä sijaisvanhempaa kohtaan. Näiden perheiden kohdalla lapsi päätettiin uudelleen sijoittaa, kun kiintymyssuhdetta ei syntynyt monien vuosien yrittämisenkään jälkeen. Kokemukset nostivat edelleen sijaisvanhemmissa huolta ja surua siitä, kuinka lapsi pärjää uudessa sijaishuoltopaikassa ja elämässä yleensä. Kuitenkaan vanhemmat eivät kokeneet rakkauden lasta kohtaan kadonneen, vaikka lapsi olikin muuttanut pois sijaisperheestä.

Toisissa sijaisvanhemmissa kokemukset tunteista herätti syvällisempään pohdintaan ja oman aseman kyseenalaistamiseen hoitaessaan toisen lasta: Missä suhteessa olen parempi hoitamaan lasta kuin hänen omat vanhempansa? Onko minulla lupa kiintyä lapseen? Mikä on riittävää sijaisvanhemmuudessa? Toiminko ja teenkö oikein? Sijaisvanhemmat kokivat tehtävänsä hyvin vastuullisena. Tunteiden kirjo

sijaisvanhempien keskuudessa oli moninainen; tunteet suhteessa lapseen sekä tunteet suhteessa lapsen vanhempaan ja muuhun läheisverkostoon. Sijaisvanhemmat pohtivat haastattelussa myös lapsen syntymävanhemman asemaa ja vanhemman kokemia tunteita, erityisesti siitä näkökulmasta kuinka luvan antaminen kiintymiseen on vanhemmille hyvin vaikea ja iso asia.

”Kyllä mä suren myös äidinkin puolesta. En mä voi kuin pojalle osoittaa parhaani mukaan, että mä kunnioitan hänen äitiänsä, arvostan hänen äitiyttään sekä pojan ja äidin välistä suhdetta. Mutta mä olen myös valmis antamaan kaikkeni ja ehdottoman hyväksyntäni pojalle, äidistä huolimatta.” (H8)

Lapset kantoivat usein vielä oman kortensa kekoon kyseenalaistamalla sijaisvanhemman asemaa, etenkin riita-tilanteissa kommentoiden: ”sä et oo mun isä” tai ”te ette voi määrätä, kun ette oo mun oikeat vanhemmat”. Nuorten kohdalla koettiin usein huolta ja joskus jopa raivoa ja vihaa niistä tilanteista, mihin nuori oli joutunut tahtomattaan tai tahallisesti. Näitä olivat esimerkiksi varastelu, kavereiden kesken tappelu, koulussa luntaaminen ja kaverisuhteissa henkiset hyväksikäytön kokemukset.

”Yläastevaiheessa Maija oli sosiaalisissa suhteissa niinku avautunu ja oli se kaverin nälkä. Mutta Maija oli niin taitamaton, että tuli aika lailla hyväksikäytetyksi. Se nosti esille myös niitä omia kipeitä tunteita, raivoa, se oli niin riipaisevaa. Maija odotti jossain tuntikaupalla kuten oli sovittu kaveriporukassa, mutta sitten ei vaivauduttu ilmoittaa hänelle, ettei mentykään sinne paikkaan. Ja jossain rahasioissa oli niin, että Maija laitettiin maksamaan. Silloin mulla oli myös suuri huoli, että millaisia ne kaverit oikeastaan on.” (H6)

Sijaisvanhemmat pitivät tunnekeskustelussa tärkeänä rehellisyyttä omia tunteita kohtaan ja hyväksyntää myös negatiivisille tunteille. Nöyryys ja armollisuus itseä kohtaan nostettiin esille, sekä omien virheiden hyväksyminen sijaisvanhemman tehtävässä. Vaikeissa tilanteissa todettiin mahdollisesti auttavan kun yrittää suhtautua asiaan / tilanteeseen ammatillisesti ja ei-henkilökohtaisesti, mutta kuitenkin välittäen ja kuunnellen. Eräs äiti kertoi ajattelevan lapsen oireilun olevan osa hänen kehityskaarta ja koki näin selviävän haastavastakin tilanteesta paremmin. Tärkeänä kasvatustehtävänä pidettiin myös lapsen omien tunteiden tunnistamista sekä niiden opettelua, kuten myös vastavuoroista anteeksi pyytämistä ja antamista vuorovaikutussuhteessa.

Ärsytystä, harmitusta, epävarmuutta ja negatiivisia tunteita sijaisvanhemmissa herätti lainsäädännöstä keskustelu ja sijaisvanhemman asema lastensuojelulain edessä. Oma asema koettiin toissijaisena ja vähäpätöisenä, huolimatta sijaisvanhemman vastuullisesta ja vaativasta tehtävästä. Terveystuollon asiakasrekisterit ja niissä

sijaisvanhempien tietojen näkymättömyys herätti myös huolta. Puhumattakaan siitä, että sijaisvanhempien yhteystiedot näkyisi yli kuntarajan, jos lapsi on eri kunnan sijoittama, kuin missä sijaisperhe asuu. Jos lapselle sattuu jotain tai hän joutuu onnettomuuteen, niin missä vaiheessa tieto saavuttaa sijaisvanhemman, pohdittiin eräässä haastattelussa.

7.1.4 Jaettu vanhemmuus – onko sitä?

Lähes kaikki haastattelun sijaisvanhemmat olivat kokeneet tai kokivat osittain edelleen lapsen vanhemmat hankalana yhteistyökumppanina. Haasteet sijoituivat erityisesti sijoituksen alkuvaiheeseen, mutta joidenkin sijoitusten kohdalla oltiin vuosien saatossa päästy sopuisaan tai jopa hyvään yhteiseen vanhemmuuteen. Osalla sijoituksista ei pelkästään vanhemmat aiheuttaneet hankaluuksia, vaan lapsen suku koettiin myös taustalla häiritsevänä. Mahdolliset valitukset hallinto-oikeuteen toivat oman lisän yhteistyöhaasteisiin ja pitkittivät luonnollisesti sitä, miten tai millaiseksi suhde lapsen syntymävanhempien kanssa muodostui. Päälimmäisenä vaikeutena koettiin jo aiemminkin mainittu vanhemmilta luvan saaminen kiintymiseen sekä miten lapsi kutsui sijaisvanhempia. Jos lapsi ei saanut lupaa / uskaltanut kutsua sijaisäitiä äidiksi, oltiin keksitty kutsumanimeksi esimerkiksi ”mami” ja ”mamma” tai lapset puhuttelivat sijaisäitiä myös pelkästään etunimellä. Sijaisisien kohdalla ei haastattelussa tullut esille miten lapset olivat heitä kutsuneet.

Lasten vanhempien kunto koettiin vaihtelevana, joka vaikeutti omalta osaltaan yhteistyötä. Hyvinä jaksoina vanhempi oli aktiivinen ja piti yhteyttä lapseen, mutta huonommassa vaiheessa vanhemmasta ei saattanut kuulua mitään. Vanhempi saattoi suhtautua sijaisvanhempiin myös hyvin ristiriitaisesti, välillä taisteltiin lapsesta, mutta samanaikaisesti turvaututtiin ja haettiin tukea sijaisvanhemmasta. Vanhempiin luottamuksellisen suhteen rakentaminen koettiin ajoittain näin vaikeana ja aikaa vievänä. Useampi vanhempi toi haastattelussa kuitenkin esille, kuinka he ovat alusta alkaen jo sijaisvanhemmuuteen lähtiessään halunneet suhtautua lapsen vanhempiin ja muuhun sukuun arvostavasti ja kunnioittavasti. Tärkeänä pidettiin myös, että lapset näkevät ja kokevat, että sijaisvanhemmat eivät arvostele heidän vanhempia, vaan kohtelevat ystävällisesti niin kuin kaikkia muitakin perheen läheisiä tai sukulaisia. Osa sijaisvanhemmista koki tärkeänä, että vanhemmille tarjottiin ruokaa tai kahvia, kun he tulivat käymään sijaisperheessä.

Muutamissa sijaisperheissä oli jouduttu ikävän kokemuksen eteen kun lapsen vanhempi tai molemmat vanhemmat olivat kuolleet sijoituksen aikana. Eräs sijaisvanhempi oli tuolloin joutunut hoitamaan muun muassa perunkirjoitukset oikeusaputoimistossa. Monesti toisen vanhemman menetys oli laukaissut lapsessa tunteen, että hän halusi yrittää solmia vielä suhteen toiseen vanhempaan tai muuhun läheisekseen kokemaan sukulaiseen. Toisaalta osalla lapsista heräsi katkeruuden tunne siitä, miksi hän ei voinut olla sijaisperheen biologinen lapsi, menettäessään oman biologisen yhteyden sukuun. Lapsi saattoi kokea vanhemman menetyksen tietyllä tapaa myös silloin, kun vanhempi oli joutunut vankilaan. Eräs sijaisvanhempi kertoi kokemuksestaan kuinka lapsia kierrätettiin eri vankiloissa vanhempaa tapaamassa ja välillä matkassa oli vanhemmalle tapaamiseen eväätkin. Pienelläkin eleellä tai huomioimisella saattoi yhteistyössä päästä monta askelta eteenpäin.

Monet sijaisvanhemmat kokivat, että vanhemmuudessa riittää osa-alueita sekä lapsen syntymävanhemmille että sijaisvanhemmille. Vanhemmuus koettiin yhteisenä asiana ja nimenomaan jaettu vanhemmuus ideaalina, mikäli sille annettiin mahdollisuus toteutua. Sijaisvanhemmat pyrkivät yleisesti kannustamaan lapsia suhteiden ylläpitoon biologisen suvun kanssa ja pitivät rikkautena sitä, mitä enemmän lapsen elämässä on läheisiä ja turvallisia aikuisia. Eräs sijaisvanhempi kertoi myös korostaneen lapsille sitä, että heillä on lupa rakastaa molempia, sekä syntymävanhempia että halutessaan myös sijaisvanhempia.

Lapsen ja vanhemman tapaamisista ei haastattelussa noussut kovin paljon mitään uutta, mitä ei aiemmin olisi tullut tässä opinnäytetyössä esille. Muutamat sijaisvanhemmat kokivat näin jälkikäteen pohtiessaan yhteydenpidon lapsen sukuun nimenomaan alkuvaiheessa olleen liian tiivistä. Toisessa perheessä myös lapsen sosiaalityöntekijän vaihtumisen myötä tapaamiset oli muuttuneet viikoittaisiksi, joka alkoi pikkuhiljaa näkyä lapsen oirehinnassa. Muuten lasten ja vanhempien tapaamisia pidettiin ehdottomasti tärkeinä ja toivottiin niiden säännöllisyyttä sekä sopimusten noudattamista erityisesti vanhemman puolelta. Tapaamiset koettiin myös tilanteena, jossa voi havainnoida miten tapaamiset alkaa ja päättyy sekä millainen jälleennäkeminen lapsen ja vanhemman välillä on. Etenkin pienten lasten kohdalla tapaamisia pidettiin jonkinlaisena ”näköalapaikkana”.

Parhaimmillaan yhteistyössä lapsen vanhempi hyväksyi, että lapsella on kahdet vanhemmat ja lapsen koti on toistaiseksi muualla. Koulun vanhempainillassa tai

perheen juhlassa lapsella saattoi olla monta vanhempaa läsnä ja tilanne oli kaikille osapuolille kuitenkin luonteva. Lasten todettiin olevan helpottuneita, kun ne näkivät, että vanhemmat tulevat toimeen keskenään.

”Meillä Laura tapaa äitiään ja mummoa samanaikaisesti, ja viimeksi Laura esitteli mulle jotain ja sanoi ”äiti katso”, niin mummo vähän suuttui ja ja sanoi ettei se oo sun äiti. Biologinen äiti itse korjas, että kyllä Lauralla voi olla kaksi äitiä.” (H1)

7.1.5 Tuen tarve sijaisvanhemmuudessa

Ulkopuolinen tuki

Sijaisperheiden tukitahot olivat hyvin yhtenäisiä. Joidenkin perheiden kohdalla tuki määrittyi sen myötä, jos lapsella oli jo olemassa hoitokontakti. Perheneuvola ja sen tarjoamat eri tukimuodot tulivat esille useamman sijaisvanhemman kohdalla haastattelussa. Perheneuvola koettiin matalan kynnyksen avuntarjoajana, jonka palvelut oli helppo ottaa vastaan. Perheneuvolaa pidettiin myös paikkana, jossa sai puhua mistä vaan, muun muassa arjesta, lapsesta, omista tunteista ja omasta kasvusta sijaisvanhempana. Neuvolan tarjoamaa erityisosaamista arvostettiin, mitä sijaisvanhemmuuden näkökulmasta tarvitaan. Keskusteluapu lapsen asioissa oli yleisin tukimuoto, mitä oli käytetty. Yleensä, että oli paikka ja tila missä jakaa ajatuksia ja keskustella rauhassa, koettiin hyvin tarpeelliseksi. Lapsen kanssa haastaviin tilanteisiin oli perheneuvola tarjonnut avuksi myös theraplay – terapiaa muutamille lapsille ja sijaisvanhemmille. Theraplay:n hyödyllisyys nähtiin siinä, että harjoitteita oli mahdollista jatkaa itsenäisesti myös kotioloissa ja terapia koettiin vahvasti yhtenä hyvänä tukimuotona kiintymyssuhteen rakentamisessa lapsen ja sijaisvanhemman välillä. Erilaiset terapiat yleensä nähtiin hyödyllisenä sijoitetulle lapselle, vaikka se ei kaikkien lasten kohdalla ollutkaan toiminut. Kuitenkin osalla sijaisperheen lapsista oli takana useamman vuoden terapiasuhte. Kaikille sijoitetuille lapsille toivottiin terapian tarpeen arviointia, mikäli terapiaan pääsy oli muuten vaikeaa.

Perheneuvolan kautta toisille vanhemmille oli järjestetty myös työnohjaus. Pitkäkestoinen suhde saman työnohjaajan kanssa oli ollut merkittävä apu eräälle monilapsiselle perheelle. Yleisesti lähes kaikki perheet saivat tai olivat jossain vaiheessa saaneet työnohjausta. Työnohjausta arvostettiin ja se nähtiin hyötynä etenkin kun kyseessä oli yksilötyönohjaus. Työnohjaus koettiin paikkana, jossa oli mahdollisuus omien tunteiden ja ajatusten peilaamiseen. Tärkeänä pidettiin

työnohjaajan ulkopuolisuutta sijaisperheestä sekä koko sijoitusprosessista. Muutamilla vanhemmilla oli myös kokemus, että he olivat joutuneet odottamaan liian pitkään työnohjausta. Heidän mukaan tämä johtui siitä, että heillä oli monen vuoden kokemus sijaisperheenä olemisesta.

”Itsellä oli pitkään se kokemus, että sosiaalityöntekijä oli ainoa, mistä sain tukea. Mutta onneksi siihen on nyt tullut muutos, että työnohjaus on olemassa ja se on myös ulkopuolista. Kaikilla ei ole tätä onnea, että sosiaalityöntekijä on paras mahdollinen. Että siinäkin mielessä on tärkeä, ettei työntekijälle tule kaksoisroolia työnohjauksen muodossa.” (H5)

Puolet sijaisvanhemmista koki saaneensa merkittävää tukea lapsen vastuusosiaalityöntekijältä. Näiden vanhempien kohdalla suhde sosiaalityöntekijään oli pitkäaikainen ja etuna oli nimenomaan tuttuus ja vanhemmilla tunne siitä, että sosiaalityöntekijään voi olla yhteydessä mistä asiasta tahansa. Toimiva ja hyvä yhteistyösuhde oli myös luottamuksellinen, sijaisvanhempi koki tulevansa kuulluksi ja asioita vietiin eteenpäin. Sosiaalityöntekijältä kaivattiin muun muassa tukea, hyväksyntää ja rohkaisua, etenkin haastavien tilanteiden edessä. Tärkeänä pidettiin myös sitä, että työntekijälle oli lupa puhua avoimesti tunteista ja myös omista peloista. Yhdessä haastattelussa nostettiin esille sosiaalityöntekijän ja lapsen välinen suhde sekä sen merkitys koko sijoitusprosessissa. Etenkin nuorten kohdalla korostui työntekijän pysyvyys, jotta nuoren persoonaan olisi mahdollisuus tutustua kunnolla ja luoda luottamuksellinen suhde. Esimerkiksi täysi-ikäisen kanssa toivottiin, että nuoren kanssa käytäisiin hänen asiakirjat läpi, mitä lastensuojeluhistorian aikana on kerääntynyt. Lapsen ja nuoren kanssa työskentelyä pidettiin siis yhtä lailla tärkeänä kuin sijaisvanhemmankin. Yhtenä onnistumisen kokemuksena mainittiin perhehoidon sosiaaliohjaajan työskentely nuoren kanssa. Sosiaaliohjaajan ja nuoren tapaamiset koettiin intensiivisenä tukena ja nuoren sen hetkiseen tarpeeseen vastaavana työskentelynä.

Vertaistuen merkitystä ei tämänkään opinnäytetyön haastattelijoiden keskuudessa voinut liiaksi korostaa. Vertaistuki koettiin helppona ja ymmärrys yhteistä jaettua asiaa kohtaan syntyi kuin itsestään. Etenkin kiintymyssuhteesta tai sijaisvanhemmuudesta ajatuksia ja tunteita purkaessa, oli usein toinen sijaisvanhempi tai oma puoliso sellainen, kenen puoleen käännettiin ja keneltä sai tukea. Parilla sijaisvanhemmalla oli kokemus myös vertaistukiryhmästä, toinen oli ollut osallistujana ja toinen ryhmän vetäjänä. Ryhmät koettiin erittäin toimivina, mutta jostain syystä ne eivät olleet jatkuneet yhden kauden jälkeen.

Lisä- ja täydennyskoulutukset sekä niiden tärkeys nousi esille puolella haastatelluista. Sijaisvanhemmuus on aihealueena niin erityinen ja tunnepitoinen, että pienetkin tiedonmurut otettiin ilolla vastaan. Sijaisvanhemmat kokivat saavansa omaan elämäntilanteeseen koulutuksen myötä tukea, pysähtymällä hetkeksi pohtimaan tunteitaan ja peilaamaan ajatuksiaan. Koulutuksen koettiin parhaimmillaan myös ”sanoittavan” sijaisperheessä koettuja asioita ja tapahtumia, mitä sijaisvanhempi oli saattanut itsekseen ihmetellä. Yleensä erityisesti kiintymyssuhteeseen liittyvät koulutukset olivat jääneet sijaisvanhemmille mieleen ja niistä todettiin aina oivaltavan jotain uutta, vaikka aihe olisikin tuttu. Koulutuksia toivottiin olevan tarjolla säännöllisin ajoin.

”Sijaisvanhemmille tarkoitetussa koulutuksessa oli tuttua asiaa kiintymyssuhteesta, mutta siinä oli kuitenkin jotain semmoista, mikä laitto miettimään omaakin elämää, omaa kiintymyssuhdehistoriaa ja miten se reagoi lasten historian kanssa. Ja miksi jossain kohtaa tulee törmäyksiä lasten kanssa. Taas oivalsin jotain uutta.” (H6)

Muita tukimuotoja, joita oli vähemmän käytetty ja joista sijaisvanhemmilla oli vähemmän kokemusta, oli perheterapeutin tapaamiset, mentorointi sekä Perhehoitoliiton palvelut. Haastatteluni ammatillisen sijaisperheen tueksi oli järjestetty perheterapeutin tapaamisia murrosikäisten muuttaessa perheeseen. Sijaisvanhemmat tapasivat terapeuttia ja tapaamisia oli myös kaikkien perheenjäsenten kesken sijaisperheen kotona joitain kertoja. Mentoroinnista oli kokemusta vain yhdellä sijaisvanhemmalla mentorointikoulutuksen osalta, joka oli vielä haastattelun aikana kesken. Mentoroinnista sijaisvanhempi arveli etenkin uusien sijaisperheiden hyötyvän uudessa elämäntilanteessa. Perhehoitoliiton lakimieheltä yksi sijaisvanhempi oli saanut apua ja neuvoa joutuessaan hallinto-oikeuteen kuultavaksi. Eräs sijaisvanhempi mainitsi myös sosiaaliviraston myöntämän taloudellisen tuen, kun perheessä tarvittiin hetken aikaa molempien sijaisvanhempien läsnäoloa kotona. Myös lasten opettaja koettiin tilanteen mukaan tarpeelliseksi yhteistyötahoksi .

Psyykkinen tuki

Tärkeimpänä henkisenä tukena sijaisvanhemmat kokivat jos / kun lapselle oli annettu lupa ja mahdollisuus kiintyä sijaisvanhempiin. Tämä nousi esille kaikissa haastatteluissa. Yleensä hyvät ja sopuisat välit lapsen läheisverkoston kanssa vähensi huomattavasti henkistä kuormitusta sijaisvanhemmilla.

Parisuhdetta pidettiin myös yhtenä vahvana voimavarana sijaisperheissä. Samaa arkea elävä puoliso oli luontevasti auttamassa, jos toisessa vanhemmassa näkyi uupumisen merkkejä. Vastuita eri asioiden hoitamisesta jaettiin ja toiselle vanhemmista vapautui hieman enemmän vapaa-aikaa. Joskus pelkästään jo yksin roskien vieminen toi pienen hengähdystauon sijaisvanhemmalle tai shoppailu, ulkoilu koiran kanssa, mikä toimi kenelläkin vanhemmalla. Ajan löytymistä parisuhteen hoitamiseen pidettiin aika ajoin haastavana. Osa sijaisvanhemmista mainitsi myös ystävien tai tuttavaperheiden tuen, useimmiten he olivat myös sijaisvanhempia.

Yleensä voimavaroja sijaisvanhemmille toi kuulluksi tulemisen tunne ja tunnekuorman purkaminen, tahosta huolimatta. Tärkeänä pidettiin, että tukea ylipäänsä sai silloin kun sille oli tarve, eikä tarvinnut jäädä yksin murheiden kanssa. Toiset vanhemmat kokivat myös oman koulutustaustan tukena sijaisvanhemmuudessa, tällöin vanhemmalla oli jotain pohjatietoa olemassa lastensuojelusta ja mahdollisesti myös perhehoidosta. Toisaalta haastatteluissa tuli myös esille se, kuinka sijaisvanhemmat kuitenkin kokivat, että apua täytyy hakea hyvin itsenäisesti, oma-aloitteisesti ja lapsen puolia täytyy pitää. Erityisesti tunteisiin liittyvissä asioissa muutama sijaisvanhemmista koki jääneensä melko yksin.

"Mä ajattelen, että on hirveän tärkeää sijaisvanhemmalla olla paikka, jossa voi vähän vaikeitakin tunteita käsitellä. Se on ainoa tapa siihen, että tunteet ei patoudu, eikä leimahda hallitsemattomana. Lapsi on niin älykäs ja erityisesti murrosiässä saa helposti vanhemman raivon valtaan ja se on yksi hänen kehitystehtävänsä. Vanhemmalla pitää olla tilaa tuulettaa." (H5)

"Kyllä mä ihan ehdottomasti näkisin, että mitä enemmän sijaisvanhempia saa tarvitsemaansa tukea, niin se suoraan kertaantuu lapsille ja heidän hyvinvointiin. Sitä jaksaa ihan toisella tavalla kun tulee kuulluksi ja toinen ymmärtää mistä on kysymys." (H4)

Konkreettinen tuki

Muuna konkreettisena tukena sijaisvanhemmat kokivat ajoittain esimerkiksi lastenhoitoavun. Yleensä sijaisperheen lähipiiristä löytyi hoitoapua, sukulaisista tai tuttavasijaisperheestä, mutta myös parhaassa mahdollisessa yhteistyötilanteessa sijoitetun lapsen äiti oli välillä eräässä perheessä lastenhoitajana. Arjen keskellä pienikin yhteinen aika vanhempien kesken oli arvokasta, mutta sijaisvanhemmat toivat esille myös satunnaisen tarpeen pidemmästä yhteisestä ajasta, kuten viikonloppulomasta.

Yleisesti jo aiemminkin mainittu perhehoidon sosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajan tuki koettiin useimmiten tarpeelliseksi. Tieto siitä, että apua ja tukea oli tarpeen mukaan mahdollista saada, oli monelle vanhemmalle tärkeä asia. Myös kaikenlainen lapsen kanssa työskentely koettiin useimmiten perheissä voimavarana.

Lakimieheltä saatu apu ja tuki haastavassa tilanteessa oli tärkeänä koettu tuki. Joko lausunto tai lakimiehen konkreettinen mukana olo oikeudenkäynnissä oli sellainen tuki, mitä ei voinut korvata millään muulla tavalla. Asia, jota osa sijaisvanhemmista jäi kaipaamaan ja joka oikeastaan on toive, oli se, että virallisissa asiakirjoissa ja asiakasrekistereissä olisi oma kohta varattu sijaisvanhempien tiedoille, jos lapsi ei asu syntymävanhempien kanssa. Tämä lakimuutos helpottaisi monessa kohtaa sijaisperheen arkea.

8 Johtopäätökset

Olen päässyt opinnäytetyössäni tarkastelemaan kahdeksan sijaisvanhemman ja heillä asuvien sijoitettujen lasten välistä kiintymyksen rakentamisprosessia arjen keskellä. Tutkimustehtävänäni oli selvittää mitkä tekijät vaikuttavat sijaisvanhemman mukaan kiintymyssuhteen muodostamiseen ja mitä tukea sijaisvanhemmat tarvitsevat kiintymyssuhteen ylläpitämisessä sekä samalla näiden kysymysten kautta valottaa hieman koko kiintymysprosessin eri vaiheita.

Tulosten mukaan kiintymyssuhteen rakentamisessa oli kaikkien sijaisvanhempien kertomusten perusteella samanlaisia vaiheita, vaikkakin jokaisella lapsella on oma tausta ja tarina. Kuitenkin lähtötilanne uudessa sijoituksessa oli useimmiten samanlainen kaikilla sijaisvanhemmilla, ellei vanhemmalla ollut jo kokemusta aiemmasta sijoituksesta perheessä. Kaikki tutkimukseni sijaisvanhemmat olivat kiintyneet lapsiin ja osalla kiintymyksen rakentamiseen vaikutti myös oma tietoinen halu kiintyä lapseen. Sijoitettuun lapseen kiintymistä ja sen tuomia haasteita oltiin prosessoitu etukäteen sijaisperheiden valmennuksessa sekä sijaisvanhemmat olivat pohtineet kiintymystä myös itsenäisesti. Haastatteluiden myötä tuli myös vaikutelma, että sijaisvanhemmuuteen ryhtyminen oli monelle hyvin luonteva asia ja ehkä kutsumuskin. Kiintymys lapseen syntyi monen sijaisvanhemman kohdalla piankin lapsen muuton jälkeen, pienempien lasten kohdalla helpommin ja nopeammin. Sama seikat nousivat esille Valkosen (2014: 63.) sijaisvanhempia koskevassa tutkimuksessa.

Niin ikään sijaisvanhemmat kokivat kiintyneensä lapsiin nopeastikin ja lapsen iän koettiin vaikuttavan tilanteeseen. Toisaalta poikkeavaa Valkosen tutkimuksen kanssa oli se, että sijaisvanhemmat pitivät vahvaa kiintymistä riskinä, kun sijoituksen kestosta ei ollut takuuta. Tätä omissa tuloksissani ei tullut samalla tavalla esille, vaikkakin sijoituksen pysyvyydestä käytiin keskustelua. Sijaisvanhemmat pitivät kiintymistä jokseenkin itsestäänselvyytenä ja vahvasti sijaisvanhemmuuteen kuuluvana elementtinä, huolimatta siitä, että sijoituksen pysyvyydestä ei ole takeita, eikä lainsäädäntö siihen tue.

Kiintymyssuhteesta puhuttaessa, sijaisvanhemmat puhuivat samaan aikaan tunteista. Muutenkin yleisesti sijaisvanhemmuuteen yhdistettiin vahvasti tunnemaailma ja sen kokemukset sekä todettiin että ”*sijaisvanhemmuutta tehdään tunteella*”. Myös lapsen kanssa tunteista puhuminen ja niiden sanoittaminen koettiin osana arjen terapeuttisuutta. Sijaisperheen arki koettiin tavanomaisena lapsiperheen arkena, jossa yhteiset säännöt ja rutiinit toivat lapsille turvaa. Oman lisän arkeen toi lapsen ja vanhempien tapaamiset. Vaikka sijaisvanhemmat kokivat kiintyneensä lapsiin, eivät he ajatelleet vevän lapsen syntymävanhemman paikkaa, vaan päinvastoin. Valtaosa haastateltavistani sijaisvanhemmista piti lapsen ja syntymävanhemman suhdetta sekä yhteydenpitoa biologiseen sukuun luonnollisena ja tärkeänä asiana perhesijoituksessa. Vanhemmuus koettiin yhteisenä ja jaettavana asiana, mikäli syntymävanhempi oli siihen valmis ja kykeneväinen. Myös Valkonen (2008: 115.) on todennut sijoituksen onnistumiseen vaikuttavan sen, että sijaisvanhemmat hyväksyvät lapsen syntymävanhemmat ja kykenevät heidän kanssaan hyvään yhteistyöhön.

Työni tuloksista nousi tärkeimpänä edellytyksenä kiintymyssuhteen syntymiselle yksi asia yli muiden; vanhempien antama lupa kiintymiselle. Tämä asia tuli esille kaikissa haastatteluissa ja useammassa eri yhteydessä. Luvan saamiseen vaikutti useimmiten aika. Alkuvaiheen tunnekuorman ja sijaisvanhempiin tutustumisen myötä, osa vanhemmista pystyi pikkuhiljaa hyväksymään lapsen sijoituksen ja sijaisvanhemmat. Aina ei kuitenkaan näin käynyt, vaikka yhteistyö sijaisvanhempien kanssa saattoikin muuten olla kohtalaisen sujuvaa. Vanhempien elämäntilanne koettiin vaihtelevana ja usein se vaikutti vahvasti siihen, kuinka lapsen sijoitukseen suhtauduttiin. On hyvä myös huomioda se, minkä Tuovilakin (2008: 48.) on maininnut, että syntymävanhemmat jäävät valitettavan usein yksin ja ilman tukea lapsen sijoitusvaiheessa. Vanhempien tukeminen on usein sosiaalityön varassa, jossa resurssit eivät valitettavasti kohtaa työn määrän kanssa. Tärkeää kiintymyksestä

puhuttaessa on myös se, että lapselle on annettu sijaisperheen lupa kiintyä ja mahdollisuus saada tunne, että sijaisvanhemmat välittävät lapsesta ja ovat häntä varten. Tämä tunne välittyi työhöni osallistuneista sijaisvanhemmista.

Toisena kiintymyssuhteen kannalta tärkeänä seikkana korostui tutkimustuloksissani yhteinen aika ja läsnäolo lapsen kanssa. Sijaisvanhemmat kokivat, että kiintymykselle ei voi asettaa mitään aikarajoja, vaan sitä tapahtuu koko ajan vuorovaikutussuhteessa. Lapsen kanssa haluttiin viettää kahdenkeskistä aikaa ja tutustua lapseen. Myös lapsen huomioimista ja hänen tarpeisiin vastaamista pidettiin tärkeänä, vaikka yhteisen ajan löytäminen arjessa tuotti ajoittain perheille haastetta. Samoin monet kiintymyssuhdetutkijat, näiden joukossa Punamäki (2012: 112.) on korostanut emotionaalisen läsnäolon ja tunnepitoisen vuorovaikutuksen merkitystä jo lapsen kehityksenkin kannalta. Yhtenä kiintymyssuhteeseen vaikuttavana tekijänä tutkijat pitävät myös sensitiivisyyttä eli kykyä ja halua havaita lapsen viestejä sekä niihin vastaamista oikea-aikaisesti ja oikealla tavalla. Lapsen tarpeet ja niiden huomioiminen nousi myös omista tutkimustuloksistani esille. Helppona lapsen tarpeisiin vastaamista ja niiden ymmärtämistä eivät sijaisvanhemmat aina lainkaan pitäneet, kun lapsen historiaa ja taustoja ei tunneta samalla tavalla, kuten biologisen lapsen kanssa. Tässäkin kohtaa myös lapsen ikä vaikutti merkittävästi siihen, kuinka lasta osattiin tulkita.

Lapselle ja nuorelle tulisi puhua useammin ja selkeämmin siitä, että tämän hetkisen tilanteen valossa näyttää siltä, että hän kasvaa sijaisperheessä aikuiseksi ja lähtee sieltä omaan elämään. Tärkeä olisi myös realisoida, mitkä kaikki seikat ovat vaikuttaneet lapsen huostaanottoon ja tehdä hänelle ymmärrettäväksi hänen tarinansa. (Tuovila 2008: 50.) Ristiriitaa tuloksissani näkyi juuri siinä, kuinka sijaisvanhemmilta vaaditaan ja edellytetään monia asioita, mutta lain edessä sijaisvanhemmat kokivat olevansa näkymättömiä. Tutkijat korostavat usein lapsen edun mukaisessa sijoituksessa kiintymyssuhdeteoreettista lähtökohtaa, jolloin lapsen huostaanottoa ja sijoitusta tulisi arvioida erityisesti pysyvyyden kannalta, koska lyhyitä sijoituksia vieraaseen ympäristöön ei nähdä lapselle hyötynä. (Kalland 2011: 208.) Pysyvyys edellyttää sitoutumista lapseen, mutta pysyvyyttä ei valitettavasti sijaisvanhemmille voida Suomen lainsäädännön puitteissa taata. Tilanne voi vaikuttaa molemminpuolisesti kiintymiseen sekä lapsen että sijaisvanhemman kohdalla. Lapsi, sijaisvanhemmat ja myös syntymävanhemmat tarvitsevat vahvaa tukea heti sijoituksen alkuvaiheessa sekä yhteistä ymmärrystä miksi tilanteessa ollaan ja miten siinä

edetään. Kuitenkin kysymys lapsen kotiin paluusta nousee usein esille vuosittaisissa asiakassuunnitelmanneuvottelussa, jossa sijoituksen kestoa arvioidaan lain mukaan säännöllisesti. Sijoitusten kesto ja pysyvyys ovat asioita, jotka varmasti nousevat perhehoidossa säännöllisin väliajoin esille ja herättävät keskustelua sekä toiveita muutokselle lastensuojelulaissa. Samasta aiheesta uutisoi myös Helsingin sanomat (HS 24.5.2015), jonka mukaan sosiaali- ja terveysministeriö tulee pohtimaan uudelleen pysyvän huostaanoton mahdollisuutta ja sen edellyttämää valtakunnallista, yhtenäisen järjestelmän luomista.

Sijaisvanhemmuuteen liittyy vahvasti yhteistyö lapsen syntymävanhempien ja muun läheisverkoston kanssa. Tulosten mukaan haastatteluni sijaisvanhemmat eivät kokeneet yhteistyötä kuitenkaan kovin kuormittavana, eivätkä nostaneet sen haasteita niin vahvasti esille, kuin mitä kiintymyssuhdekeskustelun oletin aiheuttavan. Osaltaan tähän vaikutti varmasti se, että sijoituksista oli kulunut jo useampia vuosia aikaa, eikä yhteistyön haasteet olleet enää niin pinnalla. Toki vanhempien kokemusten mukaan yhteistyön rakentamiseen kuului erilaisia vaiheita, eikä sitä pidetty alkutaipaleella helppona. Joidenkin lasten kohdalla toinen vanhempi tai molemmat olivat kuolleet, jolloin suhdetta yritettiin rakentaa muihin sukulaisiin. Ainoastaan ammatillisella perheellä oli tuoreessa muistissa millaista yhteistyön rakentaminen lapsen vanhempien kanssa on sekä sen tuomat haasteet.

Tutkimukseni sijaisvanhemmat suhtautuivat yleensä kunnioittavasti lapsen vanhempiin ja tapaamisiin. Harmittavana asiana lapsen puolesta pidettiin tapaamisten peruuntumisia ja turhia lupauksia tapaamisista. Hyvin samankaltaisia yhtäläisyyksiä oli Valkonen (2014: 23-24.) löytänyt omassa tutkimuksessaan yhteistyöstä lapsen vanhempien kanssa. Hän kuvasi yhteydenpidon sujuvan joko säännöllisesti, epäsäännöllisesti, ennakoimattomasti tai ei lainkaan. Luottamukselliseen ja hyvään suhteeseen pääseminen vei Valkosenkin tutkimuksessa vuosia ja joidenkin lasten kohdalla yhteys syntymävanhempiin oli hyvin vähäistä. Lapsen tapaamiset syntymävanhempien kanssa on yksi ristiriitaa herättävä asia sijaishuollossa ja perhehoidossa yleensä. Tuovila (2008: 46.) on pohtinut samaa asiaa ja nostanut esille kysymyksen siitä, kuinka paljon täytyy tukea ja ylläpitää kiintymyssuhteita lapsen vanhempiin, joiden vuoksi koko lapsen kehityskaarina on lähtenyt väärään suuntaan? Yksiselitteistä vastausta kysymykseen ei ole, mutta ainakin liian tiheään sovitut tapaamiset estävät Tuovilan mukaan lapsen kuntoutumista ja vievät häntä takaisin niihin vuorovaikutussuhteisiin, joista ongelmat ovat saaneet alkunsa.

Joskus voi käydä myös niin, että kiintymystä ei välttämättä synny sijaisvanhemman ja lapsen välille, ja suhde saattaa tuntua vaikealta ja raskaalta. Tämä kipeä kokemus ja muisto oli tutkimukseni kahdella sijaisvanhemmalla edelleen vahvasti mielessä. Kokemus tilanteesta ja sijoitettavan lapsen oireilusta oli molemmilla sijaisvanhemmilla hyvin samankaltainen. Janhunen (2008: 124.) on tutkinut katkenneita sijoituksia ja hän muistuttaakin, että sijoituksen katkeaminen on aina kriisi, joka aktivoi lapsissa ja aikuisissa aiemmat hylkäämiskokemukset. Kaikilla perheisiin sijoitetuilla lapsilla on takana vähintään yksi eroon joutuminen hänelle läheisistä aikuisista ja samalla lapset ovat usein joutuneet kokemaan syntymävanhemman mielenterveys- tai päihdeongelman sekä vanhempien kyvyttömyyttä huolehtia lapsesta. Samoin tutkimukseni sijaisvanhemmat pohtivat haastattelussa, mitä lapset olivat joutuneet kokemaan varhaislapsuudessa ennen huostaanottoa, joka vaikeutti lasten kiintymistä. Molemmissa perheissä oli kuitenkin muita sijoitettuja lapsia ja sijaisvanhemmilla oli kokemus kiintymyksen syntymisestä heidän kanssaan. Toisinaan pohdittiin myös syntymäperheessä opittujen erilaisten vuorovaikutustapojen vaikutusta kiintymiseen. Kiintymyssuhdeteorian näkökulmasta minäkokemus perustuu vuorovaikutuskokemuksissa saatuun palautteeseen sekä jaettuihin kokemuksiin lapsen ja vanhemman välillä (Sinkkonen 2001a, Salo 2003). Tätä taustaa vasten voi ymmärtää miksi vuorovaikutuksessa vaurioituneiden sijoitettujen lasten on usein vaikeaa muuttaa vuorovaikutustapaansa.

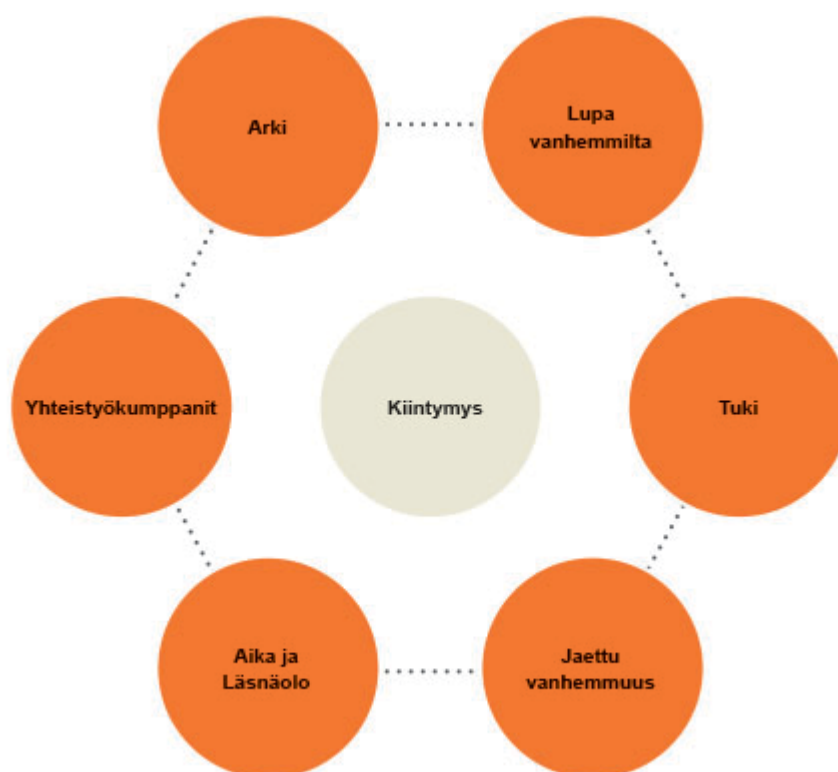
Kun lapsi sijoitetaan perheeseen, sijaisvanhempien riittävä tukeminen on osoittautunut merkittäväksi sijoitusta suojaavaksi tekijäksi. (Janhunen 2008: 137-140.) Tuki, sen tarve ja oikea-aikaisuus koettiin haastatteluni sijaisvanhempien keskuudessa myös hyvin tärkeäksi. Merkittävintä ulkopuolista tukea sijaisvanhemmat kokivat saaneensa työnohjauksesta ja vertaistuesta, kuten myös Valkosen (2014: 51.) tutkimuksessa. Harmillisesti tarpeellisena tukena koettua ryhmätoimintaa vertaisten kesken oli järjestetty hyvin vähän tai ei lainkaan. Kuten Raitanenkin (2008: 165.) on vertaistuen näkökulmasta todennut sijoitettujen lasten ja heidän hoitoon sekä kasvatukseen liittyvien asioiden jakamista rajoittavan sijaisvanhemmuudessa vaitiolovelvollisuus, eikä asioiden jakamista muutenkaan koeta aina mutkattomana. Tunnepitoisen kiintymyssuhdetyöskentelyn näkökulmasta sijaisvanhemmilla olikin tarve saada puhua tunteistaan, tulla kuulluksi ja saada ymmärrystä. Osa sijaisvanhemmista koki saaneensa tukea lapsen sosiaalityöntekijältä, mutta moni totesi myös hakeneensa apua itsenäisesti ja painotti lapsen edun huomioimisen tärkeyttä. Usein myös pelkkä

hetki omaa aikaa toi sijaisvanhemmille voimavaroja ja auttoi jaksamaan arjessa. Lasten mahdolliset terapiat, muut hoitotahot tai työskentely yleensä lapsen kanssa koettiin myös vahvasti apuna lapsen asettumisessa ja kiinnittymisessä sijaisperheeseen. Myös theraplay – terapia ja sen harjoitteet nähtiin hyödyllisenä vuorovaikutuksen ja kiintymyksen työkaluina. Vuonna 2012 uudistettu lainsäädäntö, jonka mukaan lapsen sijaishuolto on ensisijaisesti järjestettävä perhehoidossa, tuo sijaisvanhempien tukemiseen lisähaastetta. Tämä on asia, johon nyt ja tulevaisuudessa tulee kiinnittää entistä vahvemmin huomiota sekä kehittää uusia tukimuotoja sijaisvanhemmille.

Vaikka sijaisvanhemmuus mielletään usein tietyllä tapaa erilaisena vanhemmuutena tai jopa työnä, työni tulosten mukaan sijaisvanhemmat kokivat oman vanhemmuuden kuitenkin hyvin tavallisena. Vanhemmuuden erilaiset tehtävät ja roolit koettiin samankaltaisina kuin biologistenkin lasten kanssa. Poikkeavaa sijaisvanhemmuudessa on se, että vanhemmilta vaaditaan muun muassa avoimuutta, herkkyyttä eri tilanteille, kritiikin sietokykyä ja tasapainoilua monessa eri suhteessa. Valkonen (2014: 140.) puhuu tutkimuksessaan huolenpidon tunneulottuvuudesta, joka yhdistetään myös sijaisvanhemmuuteen. Tunneulottuvuudella tarkoitetaan sitä, miten arkipäiväisen lapsen huolenpidon kautta suhde ja kiintymys lapseen syntyy. Usein pikkuhiljaa huolenpito sijaisvanhemmuudessa muuttuu tunnetyöksi, jossa tunnetta ja toimintaa ei voida erottaa toisistaan. Joskus huolenpidon tunneulottuvuutta ei synny lainkaan tai sen syntyminen kestää pidempään, kuten omassakin työssäni tuli esille. Tutkijat (Berrick & Skiveness 2012) ovat listanneet tavallisen vanhemmuuden lisäksi sijaisvanhemmuudelle erityisiä vanhemmuuden taitoja: 1) tukea lapsen asettumista uuteen perheeseen ja kohdella lapsia kuin omia, 2) huomioida lapsen, hänen perheensä ja sijaisperheen välinen suhde ja 3) vastata lapsen erityistarpeisiin. (Valkonen 2014: 120.)

Johtopäätösteni lopuksi voidaan todeta sijaisvanhempi-suhteessa kiintymyksen syntymiseen vaikuttavien tekijöiden olevan melko samankaltaisia kuin tavanomaisessa vanhempi-suhteessa, lukuun ottamatta perimän vaikutusta sekä lapsen läheisverkoston tuomaa erityisyyttä. Lapselle annettu aika ja läsnäolo arjessa ovat yhtä lailla tärkeitä elementtejä sijaisvanhemmuudessa kuin biologisessa vanhemmuudessa kiintymyssuhteen näkökulmasta. Tärkeä on kuitenkin huomioida myös sijoituksen väliaikaisuuden vaikutus kiintymyksen syntyyn.

Olen saanut työni tulosten kautta vastauksia tutkimuskysymyksiini. Sisällönanalyysin myötä sijaisvanhempien kiintymyssuhteen polku on rakentunut ja työstäni on noussut tekijöitä, jotka sijaisvanhempien mukaan vaikuttavat kiintymyssuhteen muodostamiseen sijaisvanhemman ja sijoitetun lapsen välillä. Myös sijaisvanhempien tuen tarve kiintymyssuhteen näkökulmasta sekä siinä erilaiset tukimuodot ovat löytyneet tutkimustuloksistani. Alla olevassa kuviossa olen vielä tiivistetysti havainnollistanut ne tekijät, jotka tulosten mukaan vaikuttavat myönteisesti sijaisvanhemman ja lapsen kiintymyssuhteen rakentamiseen.

Kuvio 4 Kiintymykseen vaikuttavat tekijät

Opinnäytetyön saattaminen päätökseen on ollut pitkä ja haastava matka, mutta myös antoisa. Sen lisäksi, että olen saanut työn tekemisestä paljon itselleni, toivon siitä myös muiden hyötyvän. Työni tavoitteissani olen mielestäni onnistunut ja saanut sijaisvanhempien ääntä ja kokemuksia esille tärkeän teeman ympäriltä, kiintymyssuhteen rakentamisesta ja sen haasteista. Toivon tulevaisuudessa työni myötä kiinnitettävän enemmän huomioita sijaisvanhempien ja lasten tukemiseen kiintymyssuhdeasioissa sekä tietoisuuden lisääntyvän kiintymyssuhteen haasteista niin perhehoidon työntekijöiden, sijaisvanhempien kuin sijaisvanhemmuutta harkitsevienkin keskuudessa. Uskon opinnäytetyöni tuoman sijaisvanhempien kokemustiedon olevan hyödynnettävissä koulutusten suunnittelussa, sijaisvanhempien tukemisessa ja

yleisesti perhehoidon työkäytäntöjen kehittämisessä. Tietoa sijaisvanhempien näkökulmasta kiintymyssuhteen muodostamiseen tarvitaan niin jatkotutkimukseen kuin käytännön lastensuojelun edistämiseksikin.

9 Pohdinta

Kiinnostukseni opinnäytetyön aihetta kohtaan on lähtenyt omasta työyhteisöstäni perhehoidon sosiaaliohjaajana. Aloittaessani opintoja, oli minulle jo melko selvää, että opinnäytetyöni aihe tulisi liittymään jollain tapaa kiintymyssuhteeseen. Työskennellessäni sijaisvanhempien, sijoitettujen lasten ja heidän perheiden kanssa, olen monesti pohtinut ja ihmetellyt miten kiintymyssuhde vieraan lapseen syntyy ja mitä se vaatii kaikilta eri osapuolilta. Toisinaan samalla kun olemme miettineet yhdessä sijaisvanhempien kanssa miten heitä voisi parhaiten tehtävässään tukea, olen myös ihastellut sijaisvanhempien kykyä, herkkyyttä ja rohkeutta lähteä niinkin haastavaan tehtävään kuin sijaisvanhemmuuteen. Opinnäytetyöprosessia aloittaessani minua kiinnosti myös lasten näkökulma kiintymiseen, mutta ajallisesti haastateltavien saatavuus olisi ollut vielä työläämpää. Lopulta opinnäytetyöaiheen päätökseen vaikutti myös keskustelut työyhteisössä, perhehoidon ajankohtaisuus ja ensisijaisuus sijaishuoltopaikkana lastensuojelulakimuutoksen (316/2011 § 50) myötä sekä se, että sijaisvanhempien näkökulmasta kiintymyssuhteesta ei löytynyt juurikaan aiempaa tutkimustietoa. Niin ikään olen pyrkinyt tämän opinnäytetyön kautta tuomaan sijaisvanhempien kokemustietoa aiheesta esille. Toimintatavoissani on ollut eettisyyden huomioiminen ja luotettavan tutkimustiedon tuottaminen sijaisvanhemmuudesta ja kiintymyssuhteen rakentamisesta.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan harteilla on valta siitä, mitä tutkitaan, miten, ketä ja kuinka aineisto analysoidaan ja tulkitaan. Samalla tutkija ottaa vastuun havaintojen luotettavuudesta ja niiden puolueettomuudesta. (Tuomi ja Sarajärvi 2012: 136.) Tietyllä tapaa oma läheinen suhde tutkittavaan aiheeseen asetti haasteen objektiivisuuden näkökulmalle opinnäytetyössäni. Uskon kuitenkin työkokemukseni hyödyn olleen enemmänkin tutkimussuunnitelman laatimisessa, teoriataustan rakentamisessa sekä aiheen rajaamisessa. Aiheen tuttuus saattoi tiedostamattani helpottaa osin myös haastattelukysymysten laatimisessa, mutta toisaalta koin pohtivani kysymyksiä ulkopuolisena työntekijäasemassa. Tämän vuoksi hyödynsinkin perhehoidon kollegan sijaisvanhempikokemusta ja arvioin haastattelua hänellä. Koin arvioinnin hyödyllisenä,

mutta jälkikäteen pohdittuani myös ehkä osittain liiankin yksityiskohtaisesti aiheeseen syventävänä. Tämä saattoi vaikeuttaa sijaisvanhempien etenemistä haastattelussa. Kuitenkin tutkittaessa haastateltavien henkilökohtaisia kokemuksia, puhutaan yksilöllisyydestä ja on tärkeä muistaa että eri ihmiset voivat kokea samatkin asiat eri tavoin. Aineistosta tehdyn tulkinnan uskottavuuden lisäämiseksi olisin voinut lähettää tutkimustulokset haastateltaville arvioitavaksi ja vahvistettavaksi. Harkitsinkin sitä, mutta ajanpuute ja opintojeni valmistumisaikataulu eivät lopulta mahdollistaneet sitä. Toisaalta koin aineiston luetuttamisella olevan myös omat rajoituksena; osallistujien kertominen ei ole staattista, tulkinta on muuttuva, eikä välttämättä yksittäinen osallistuja voi arvioida useista haastatteluista tehtyä analyysia. (Eskola 2004: 137, Riessman 1993: 61-65.)

Olen pyrkinyt luotettavuuden lisäämiseksi myös dokumentoimaan aineiston mahdollisimman hyvin ja auki kirjoittamaan läpinäkyväksi miten olen työssäni edennyt. Työn eri vaiheissa tehdyt ratkaisut olen perustellut dokumentoinnissa parhaani mukaan (Kananen 2014: 153.) Työssäni olen tavoitellut akateemista, tieteellisesti luotettavan lähdekirjallisuuden käyttöä. Käyttämäni aineisto on alan asiantuntijoiden tuottamaa ja julkaisut ovat noin viimeisen kymmenen vuoden ajalla. Tarkasteltavien ilmiöiden laajentamiseksi olen hyödyntänyt myös muutamaa kansainvälistä lähdeä ja vanhempaa tutkimustietoa, jotka koin edelleen käyttökelpoisena ja ajankohtaisena tutkimukseni näkökulmasta. Tekstitiedostoon olen merkinnyt lähteet mahdollisimman selkeästi välttääkseni epäselvyyksiä. Olen pyrkinyt työssäni käyttämään alkuperäisiä lähteitä, mutta joitakin kertoja olen joutunut käyttämään niin sanottuja toissijaisia lähteitä, alkuperäisten hankalan saatavuuden vuoksi.

Näen tutkimusaiheeni hyvin sensitiivisenä ja siihen liittyy vahvasti myös eettisyys koko tutkimusprosessin ajan. Huomasin pohtivani aineistoa litteroidessa, että herättikö haastattelu jälkikäteen sijaisvanhemmissa minkälaisia tunteita ja onko kokemusten muisteleminen ja jakaminen voinut herättää jotain kielteistä? Toisaalta kukaan haastateltavista ei ollut minuun jälkikäteen yhteydessä ja jo haastattelihoita hakiessani pyrin kertomaan avoimesti opinnäytetyöstäni ja sen tavoitteista, korostaen osallistumisen vapaaehtoisuutta. Haastattelukysymykset lähetin myös etukäteen sijaisvanhemmille tutustuttavaksi, jolloin haastateltavalle itselleen siirtyi myös vastuu tutkimukseen osallistumisesta.

Aineiston keruuvaiheessa yllätyin siitä, miten haastateltavia oli loppujen lopuksi vaikea löytää. Opinnäytetyöni aihe oli kuitenkin omaan työyhteisööni sijoittuva ja siten vahvasti työelämälähtöinen. Perustyön ohessa opinnäytetyön markkinoiminen sijaisvanhemmille oli varmasti perhehoidon työntekijöille haastavaa, mutta valitettavasti muuta väylää ei kontaktien saamiseksi oikeastaan ollut. Kahdessa eri sijaisvanhemmille suunnatuissa valmennuksissa esittelin omaa opinnäytetyötäni ja jätin yhteystietoni mahdollista kiinnostuneisuutta kohtaan, mutta tämä ei tuottanut tulosta. Valmennukseen osallistuu myös paljon perheitä ympäri Suomea, joka luonnollisesti karsi mahdollisia osallistujia pois. Mietin myös jälkikäteen oliko työni aihe joidenkin sijaisvanhempien mielestä liian henkilökohtaisiin kokemuksiin liittyvä. Kuitenkin lopputulemana olen hyvin tyytyväinen ja kiitollinen saadessani kahdeksan rohkeaa sijaisvanhempaa osallistumaan tutkimukseeni ja jakamaan kokemustietoa perhehoidon kentällä.

Tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden anonyymiuden ja luottamuksen säilymistä pidetään ensiarvoisen tärkeänä (Kananen 2008: 133-136.). Myös Kuulan (2006: 215.) mukaan peitenimien käyttö on yksi anonyymiuden suoja. Alun perin suunnittelin korvaavani peitenimillä haastateltavien nimet analyysissä, mutta lopulta poistin nimet kokonaan. Tähän ratkaisuun päädyin siten, ettei pienestä aineistosta voida yksittäisten tutkimushenkilöiden vastauksia yhdistellä, eikä yhdisteltyjen vastausten perusteella päätellä kenestä on kyse. Tutkimustiedot pysyivät luottamuksellisina ja olivat vain omassa käytössäni koko opinnäytetyöprosessin ajan, jonka jälkeen aineisto tuhottiin. Tutkimukseen osallistujilla on oikeus odottaa tutkijalta vastuuntuntoa eli minun oli noudatettava lupaamiani sopimuksia (Tuomi–Sarajärvi 2002: 131–133). Anoin tutkimusluvan Helsingin kaupungilta saatua ohjaavalta opettajaltani hyväksynnän tutkimussuunnitelmalle. Luvan saamisen jälkeen aloitin aineiston keruun. Myöhemmin tein vielä opinnäytetyösopimuksen Helsingin perhehoidon ja Metropolia ammattikorkeakoulun välillä, jossa sovittiin opinnäytetyön käyttötarkoituksesta ja aikataulusta.

Valitsemani tutkimusmetodi, vertaishaastattelu, on mietityttänyt minua koko opinnäytetyöprosessin ajan. Päädyin vertaishaastatteluun opinnäytetyön ohjauskeskustelujen myötä sekä tutkittuani aineistoa, jossa menetelmää oli käytetty. Tutustuin syvemmin vertaishaastattelun teoriaan ja koin sen antavan mielenkiintoisen näkökulman työhöni sekä tuovan kohdejoukon kokemukset luonnollisesti esille vertaisen kanssa jaettuna. Tiedostin samalla myös menetelmän kannalta yhden isoimmista riskeistä; ilman perinteistä haastattelijaa en välttämättä saisi

tutkimuskysymyksiini kohdistuvia vastauksia. Sama riski on olemassa muissakin haastattelun muodoissa ja aineiston analysointivaiheessa tutkimuskysymysten vastauksiin vasta perehdytäänkin tarkemmin, mutta myönnän pelänneeni luovuttaa oman työni ohjat hetkeksi muiden haltuun. Tässä vaiheessa en kuitenkaan lähtenyt vaihtamaan tutkimusmetodia teema- tai ryhmähaastatteluun, jotka olivat myös harkinnassani.

Kuitenkin aloittaessani aineiston analysointia, jouduin toteamaan itselleni, että suhtauduin vertaishaastatteluun ja sen tuottamaan aineistoon liian optimistisesti opinnäytetyön alkutaipaleella. Koen, että minun olisi pitänyt tutustua vertailun vuoksi muihin menetelmiin syvällisemmin ja puntaroida vielä tarkemmin vertaishaastattelun hyödyt ja haitat. Alkuperäisajatukseni oli, että vertaishaastattelu olisi tuottanut syvällisempää tietoa vertaisten kesken kuin perinteisempi haastattelu. Oletukseni oli myös, Välimäen & Järvenkin (2005) mukaan, että vertaiset toisivat keskustelussaan paremmin olennaisimmat näkökulmat aiheesta esiin. Näin jälkikäteen mietittynä olisin mahdollisesti päätenyt menetelmävalinnassani kuitenkin johonkin muuhun haastattelun muotoon.

Toteutuneet haastattelut olivat hyvin mielenkiintoisia, aitoja, avoimia ja rehellisiä sijaisvanhempien kiintymyssuhdekokemuksia, joita lähdin alun perin hakemaan. Haastattelijosta välittyi innostuneisuus sekä kiinnostuneisuus aihetta kohtaan ja haastattelut etenivät hyvin jouhevasti ilman taukoja tai katkoksia. Sijaisvanhemmat mielsivät keskustelun kiintymyssuhteesta ja sen rakentamisesta painottuvan enimmäkseen sijoituksen alkuvaiheeseen. Tämä oli osittain haastavaa ja ajoittain sijaisvanhemmat joutuivat todella muistelemaan, miten olivat kokeneet asioita tai eivät välttämättä osanneet sanoa lainkaan, koska tapahtumista oli kulunut jo pidemmän aikaa. Laatimastani haastattelurungosta huolimatta kaikki haastattelut olivat hyvin erilaisia, yksilöllisiin kokemuksiin pohjautuvia kertomuksia. Toisissa perheissä oli useampia sijoitettua lapsia, jolloin vanhempien kokemukset olivat moninaisempia ja keskustelu oli välillä risteilevää. Toisinaan keskustelu jäi pinnalliseksi ja asiakokonaisuudet keskeytyivät. Sijaisvanhempien kiintymyskokemukset profiloituivat vahvasti sijaisperheissä asuviin lapsiin, ei kokemuksiin yleisesti.

Tutkijan näkökulmasta vertaishaastattelun haasteet tulivat esille siinä kohtaa, kun keskustelua ei ollut ulkopuolinen ohjaamassa, eikä myöskään tarkentavia kysymyksiä voinut täten esittää. Huomasin myös miettiväni, oliko oikein jättää vastuu keskustelusta

aineistoni kohdejoukolla. Litterointivaiheessa haastatteluista nousi esiin erittäin mielenkiintoisia kommentteja sekä näkökulmia, joihin olisin kaivannut tarkennuksia ja halunnut tehdä lisäkysymyksiä. Aineistoa analysoidessa taas jo pelkistettyjen ilmaisujen muodostaminen oli välillä hankalaa kertojen monivaiheisesta kommentoinnista johtuen. Myös eri luokkien muodostaminen oli melko työlästä ja haastavaa keskustelujen erilaisuuden sekä eritahtiin etenemisen vuoksi. Kertasin litteroidut aineistot moneen kertaan läpi, että varmasti ymmärsin asianomaisten kommentit mahdollisimman samalla tavalla kuin haastateltava itse. Pysin myös huomioimaan kaikkien haastateltavien kommentit ja näkökulmat tasavertaisina aiheeseen liittyen. Tiedostan kuitenkin tulkintojeni ja havaintojeni vaikuttaneen lopullisiin tutkimustuloksiin. Kaiken kaikkiaan voin todeta, että olen käyttämäni metodivalinnan kautta saanut kuitenkin vastaukset tutkimuskysymyksiin. Toisin sanoen olen tyytyväinen opinnäytetyöni toteutukseen ja siinä tekemiini ratkaisuihin. Opinnäytetyön luotettavuuteen en kokenut menetelmävalinnan vaikuttavan, vertaiset eivät mielestäni ohjailleet toisiaan keskustelussa, vaan antoivat toisilleen tilaa ja keskustelu oli vapaamuotoista.

Laadulliselle tutkimukselle tyypilliseen tapaan työni tuloksia ei voida yleistää koskemaan kaikkien sijaisvanhempien kiintymyssuhdekokemuksia, vaan tarkoitukseni oli tuoda työssäni esille sijaisvanhempien yksilöllisiä kokemuksia kiintymyssuhteen rakentamisesta suhteessa lapseen. Myöskään mitään tarkkaa faktatietoa tuloksiksi ei voida saada yksilöiden kokemuksia tutkiessa. Tutkimustuloksia tarkasteltaessa on huomioitavaa, että haastateltavien kokemukset ovat olleet jossain määrin erilaisia ja toisaalta jokseenkin samanlaisia. Laadullisen tutkimuksen mukaisesti tarkoituksena ei ole jaotella määrällisesti kuinka moni haastateltavista on mitään mieltä, mutta olen työssäni kuitenkin jossain kohdissa ilmaissut esimerkiksi ”osa haastateltavista” tai ”suurin osa vastaajista”, tuoden esille etteivät kaikki haastateltavat ole ilmaisseet asiaa samalla tavalla tai olleet asiasta samaa mieltä. Näin olen tavoitellut mahdollisimman totuudenmukaisia tuloksia ja kokemusten eroavuuksien esille tuomista.

Opinnäytetyöni nostaa esiin kysymyksen sijaisperheen pysyvyyden merkityksestä lastensuojelun sijaishuollossa. Pysyvä tunne sijaisperheeseen kuulumisesta voisi mahdollisesti antaa lapsille tunteen jonnekin kuulumisesta. Haastateltavien mukaan lapset kaipasivat lähes päivittäin vahvistusta sijaisvanhempien tunteista heitä kohtaan. Tämän näkökulman myötä ajatukset siirtyvät perhehoidon tulevaisuuteen, jossa

voidaan nähdä yhtenä vaihtoehtona lastensuojelun sijaishuollossa avoin adoptio. Tämä on vielä melko tuntematon käsite Suomessa, mutta se mahdollistaisi kuitenkin lapsella yhteyden säilyttämisen biologisiin vanhempiin. (Pajari 2013: 63.) Haastetta tulevaisuudelle tuo perhehoitolain uudistus (263/2015), joka rajoittaa perhehoidossa asuvien lasten määrää ja vaikuttaa suoranaisesti molempien sijaisvanhempien kotonaoloon. Lakiuudistus voi vaarantaa perhehoidon ensisijaisuuden lastensuojelun perhehoidossa.

Opinnäytetyöprosessi on kaiken kaikkiaan ollut monivaiheinen, pitkä ja ajoittain hyvin haastava asiantuntijuuteni kehittämisen taival. Olen käynyt prosessin aikana läpi tunteita epätoivosta, luottamuksen kautta onnistumisen oivalluksiin ja iloihin. Opinnäytetyön päätökseen saattamiseksi olen saanut ensiarvoisen tärkeää tukea Metropolian opettajilta, opiskelutovereilta, Perhehoidon henkilökunnalta ja läheisiltäni. Suuren suuret kiitokset lähetän tietysti myös niille rohkeille sijaisvanhemmille, jotka osallistuivat työhöni ja jakoivat tärkeitä kokemuksiaan kiintymyssuhteesta. Ilman heitä tämä työ ei olisi valmistunut!

Tämän opinnäytetyön kautta syntyneiden tutkimustulosten pohjalta voidaan nostaa esiin kaksi keskeistä jatkotutkimuksen aihetta:

- Lasten ja nuorten kiintymyssuhdekokemukset. Miten perhesijoituksessa olevat/olleet lapset ja nuoret kokevat kiintymyssuhteen muodostamisen sijaisvanhempiin? Mitkä tekijät ovat edistäneet kiintymyssuhteen rakentamisessa ja mitkä vaikeuttaneet? Mikä merkitys kiintymisellä on sijoitukselle?
- Lapsen perhesijoitus vanhempien kokemana. Miten vanhemmat kokevat lapsen muuton ja asettumisen sijaisperheeseen? Mitä haasteita siinä on? Miten vanhempien ja lapsen kiintymyssuhdetta voisi vahvistaa ja tukea perhesijoituksessa?

Päätän opinnäytetyön sijaisvanhemman kommenttiin kiintymisestä, johon mielestäni kiteytyy kiintymisen ydin perhesijoituksessa:

”...Kiintyminen on semmoinen lahja. Olen tyytyväinen, että olen pystynyt kiintymään lapseen, kun muistelee kuinka sitä jännitti. Minulle on itsestään selvää,

ettei kiintymyssuhde lopu koskaan, ei ole mitään päivämäärää olemassa. Toivottavasti lapset haluavat pitää meidät myös isovanhempina.” (H1)

Lähteet

Ainsworth, Mary – Blehar, Mary – Waters, Everett – Wall Sally 1978: Patterns of attachment. A psychological study of the strange situation. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, publishers.

Arkimies, Kirsikka 2008. Terveisiä sijaisperheestä: Yhdessä lapsen parhaaksi. Helsinki: Kirjapaja.

Back-Kiianmaa, Raili – Hakkarainen Pirjo 2008. Sijaisvanhemmat tarvitsevat riittävät valmiudet. Teoksessa: Ketola, Jari 2008b. Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-kustannus.

Becker-Weidman, Arthur – Shell Deborah (toim.) 2008. Auta lasta kiintymään. Vuorovaikutteinen kehityspsykoterapia traumaperäisen kiintymyshäiriön hoidossa. Tampere: PT-Kustannus.

Bowlby, John 1969/1982: Attachment and loss. Vol 1. Basic Books: New York. 2., tarkistettu laitos 1982.

Bretherton, I 1985. Attachment theory: Retrospect and prospect. Teoksessa Bretherton, I & Waters, E. (toim). Growing points of attachment theory and research. Monographs of the Society for Research in Child Development. 2: 3009-315.

Broberg, Anders – Almqvist, Kjerstin – Tjus, Tomas 2005: Kliininen lapsipsykologia. Helsinki: Edita.

Brodén, Marhgaréta 2006. Raskausajan mahdollisuudet. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.

Eronen, Tuija 2013. Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaan otettujen lasten institutionaalisisista poluista. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 4/2013. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.

Eskola, Jari – Suoranta, Juha 1999: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 3. Painos. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari 2004. Tutkijan monet valinnat. Teoksessa Eskola, Jari – Pihlström, Sami (toim.) Ihmisiä tutkimassa. Yhteiskuntatieteiden metodologian ajankohtaisia kysymyksiä. Kuopio: Kuopio University press, 137-160.

Golding, Kim S. 2014. Hoitava kiintymys – terapeutin vanhemmuus. Turvattomuutta ja traumoja kokeneiden lasten ja nuorten kasvun tukeminen. Käsikirja kasvattajille ja ammattilaisille. Tampere: PT-Kustannus. Suomennos: Elina Lähti. Alkuperäinen teos Golding, Kim S. 2014. Nurturing Attachment. Training Resource. London: Jessica Kingsley Publisher.

Hakkarainen, Pirjo – Koisti-Auer, Anna-Liisa (toim.) 2006. PRIDE-kirja. PRIDE-valmennus sijais- ja adoptiovanhemmuutta harkitseville. Pesäpuu ry.

Heinonen, Hanna 2011. Sadoissa verkoissa sukkulointia - kumppanuudet sijaishuollossa.

<http://www.lskl.fi/files/935/Sadoissa_verkoissa_sukkulointia_Kumppanuudet_sijaishuollossa.pdf > Luettu 4.11.2011

Heinonen, Hanna – Väisänen, Antti – Hipp, Tiia 2012. Miten lastensuojelun kustannukset kertyvät? Lastensuojelun keskusliitto.

Helsingin sanomat. Koskaan ei tiedä, milloin lapsi lähtee? 24.5.2015

Heiskala, Risto 1990. Tulinnan koeteltavuus ja aikakauslehtien analyysi. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 242–262.

Hirsjärvi, Sirkka – Remes, Pirkko – Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

Hirsjärvi, Sirkka – Remes, Pirkko – Sajavaara, Paula 2004. Tutki ja kirjoita. 10. osin uudistettu painos. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Hughes, Daniel A. 2011. Kiintymyseskeinen vanhemmuus. Toimivuutta kasvatukseen. Tampere: PT-kustannus. Suomennos: Liisa Ritanen. Alkuperäinen teos Hughes, Daniel A. 2009. Attachment-Focused Parenting. Effective Strategies to Care for Children. New York: W. W. Norton & Company.

Hämäläinen, Kati 2012. Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56/2012. Helsinki: Väestöliitto.

Janhunen, Tarja 2007. Sijoitusten purkautuminen pitkäaikaisessa perhehoidossa. Perhehoitoliitto ry.

Janhunen, Tarja 2008. Jotta sijoitukset kestäisivät. Teoksessa: Ketola, Jari 2008a. Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus.54

Jernberg, Ann & Booth, Phyllis 2003. Theraplay: Vuorovaikutuksen käsikirja. Suomennos: Tytti Träff. Helsinki: Psykologien Kustannus.

Kalland, Mirjam 2001. Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa: Sinkkonen, Jari (toim.) – Kalland, Mirjam (toim.) 2001: Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino.

Kalland, Mirjam & Sinkkonen, Jari 2001. Finnish Children in Foster Care: Evaluating the Breakdowns of Long-Term Placements. Social Work 2003, vol. 48 (2)

Kalland, Mirjam 2011. Varhaislapsuuden tunnesuhteet ja sijoitettu lapsi. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.). Varhaislapsuuden tunnesuhteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY

Kananen, Jorma 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan laadullisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 176.

Kanninen, Katri – Sigfrids, Arja 2012. Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin. Juva: PS-kustannus.

Karling, Marjo – Ojanen, Tuija – Siven, Tuula – Vilhunen Riitta – Vilen, Marika 1997/2008. Lapsen aika. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy. 11., uudistettu painos, 2008.

Kaskela, Marja – Väливаара, Christine 2010: Ihan iholla – Opas sijaisvanhempien kasvuryhmien ohjaajille. Opas- ja käsikirjat 2/ 2010. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Keltikangas-Järvinen, Liisa 2012. Pienen lapsen sosiaalisuus. Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö.

Ketola, Jari 2008a. Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus.

Ketola, Jari 2008b. Perhehoito ennen ja nyt. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-kustannus.

Koponen, Taina – Linna, Marja-Riitta 2014. Kaksoiserikoiselämää. Opas Keinu–ajattelu – ja toimintamallista. Perhehoitoliitto ry.

Kuula, Arja 2006. Tutkimusetiikka. Aineiston hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Lastensuojelulaki 417/2007. 88/2010. 316/2011.

Lammi-Taskula, Johanna – Karvonen, Sakari (toim.) 2014. Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.

Main I & Goldwyn R 1984: Prediction rejection from mother's representation of her own experience: Implications for the abused-abusing intergenerational cycle. Child Abuse and Neglect 8.

Mantila, Ritva – Mikkonen, Marjo – Väinölä LeenaMaaria 2008. Onnistuneen sijoituksen siltaa rakentamassa. Lastensuojelun perhehoidon työkirja. Oppaita ja työkirjoja 2008: 6. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.

Marjomaa, Paula – Laakso, Milja 2011. Terveisiä täältä kodista! Lasten, sijaisvanhempien, syntymävanhempien ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmia lastensuojelun perhehoitoon. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 17.

Metsämuuronen, Jari 2005. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Mikkola, Matti 2004. Lastensuojelulain tausta. Teoksessa Puonti, Annamaija; Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Mikkonen, Marjo 2008. Helsingiläistä lastensuojelun perhehoitoa kolmelta vuosikymmeneltä. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston tutkimuksia. 2008: 1.

Mykkänen, Raili 2011. Terapeuttinen vanhemmuus työvälineenä. Pelastakaa Lapset/Teema. Helmikuu 2011. < <http://pelastakaalapset-fi->

bin.directo.fi/@Bin/99464f7ae8ce07f5fb0b78f412295591/1429418838/application/pdf/347458/Pela_2_2011_paras%20juttu.pdf. > Luettu 4.4.2015

Helsingin Perhehoidon esite. Luettu 3.11.2011.

Perhehoitoliitto. Mitä perhehoito on? <
<http://www.perhehoitoliitto.fi/perhehoito/suomessa/2.htm>> Luettu 4.11.2011

Perhehoitoliitto 2012. Parasta perhehoitoa. Perhehoidon tietopaketti. Opaskirja.

Perhehoitajalaki 263/2015.

Pesäpuu ry. PRIDE-valmennus – sijais- ja adoptiovanhemmuutta harkitseville.
<http://pesapuu.fi/pride-ohjelma/pride-valmennus/> Luettu 19.2.2012

Pitkänen, Miia 2011. Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Socca ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja nro 26. Yliopistopaino

Psychenet. <<http://psychenet.wordpress.com/mielen-tutkimus-ja-hoito/kiintymyssuhdeteoria/>> Luettu 6.11.2011

Punamäki, Raija 2011. Vanhemmuuteen siirtyminen: raskausajan ja ensimmäisen vuoden kiintymyssuhteet. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY.

Puustinen-Korhonen, Aila – Pösö, Tarja 2010. Toteutuuko lapsen oikeus pysyviin kasvuolosuhteisiin? Puheenvuoro lastensuojelun vaikuttavuudesta. Helsinki: Kuntatalon paino.

Raitanen, Tuija 2008. Sijaisperheen intensiivinen tukeminen. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus.

Riessman, Catherine Kohler 1993. Narrative analysis. Qualitive research methods volume 30. Newbury Park: Sage Publications.

Rusanen, Erja 2011. Hoiva, kiintymys ja lapsen kehitys. Porvoo: Finn Lectura.

Salo, Saara 2003. Kiintymyssuhteen merkitys elämänkaaren aikana. Teoksessa Sinkkonen, Jari (toim.) 2003. Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. 2.painos. Vantaa: WSOY.

Seppänen–Järvelä, Riitta (toim.) 2005. Vertaismenetelmät kehittävän arvioinnin välineenä. FinSoc arviointiraportteja 2/2005. Helsinki: Stakes.

Siltala, Pirkko 2003. Varhainen vuorovaikutus kokemuksen ja tutkimuksen valossa 16-43. Teoksessa Niemelä, Pirkko (toim.) – Siltala, Pirkko (toim.) – Tamminen, Tuula (toim.): Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Juva: WSOY.

Sinclair, I & Jeffreys, T. 2005. Fostering now: Messages from research. London: Jessica Kingsley.

Sinkkonen, Jari 2001a. Lapsen puolesta. Helsinki: WSOY.

Sinkkonen, Jari 2001b. Kiintymyssuhteen häiriöiden yhteydet psykopatologiaan. Teoksessa Sinkkonen, Jari. & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY.

Sinkkonen, Jari 2003. Lapsen kiintymyssuhteen syntyminen ja sen häiriöt. Teoksessa Niemelä, Pirkko (toim.) – Siltala, Pirkko (toim.) – Tamminen, Tuula (toim.): Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus. Juva: WSOY.

Sinkkonen, Jari 2004: Kiintymyssuhdeteoria – tutkimuslöydöksistä käytännön sovelluksiin. Duodecim 120.

Sinkkonen, Jari – Kalland, Mirjam (toim.) 2011: Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY.

STM. Lastensuojelu. http://www.stm.fi/lapset/palvelut_perheille/lastensuojelu> Luettu 22.01.2012

Strauss, Anselm – Corbin, Juliet 1998. Basics of qualitative research. USA: Sage Publications, Inc.

Söderholm Annlis – Kivitie-Kallio Satu (toim.) 2012. Lapsen kaltoinkohtelu. Porvoo: Kustannus Oy Duodecim.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Lastensuojelu. 2013. <
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116946/Tr26_14.pdf?sequence=5> Luettu 14.3.2015

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli 2012. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 9. uudistettu lainos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 6. uudistettu painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 1-2. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuovila, Pirjo 2008. Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus.

Valkonen, Leena 1996: Kuka on minun vanhempani? Perhehoitotuorten vanhempisuhteet. Stakes: tutkimuksia 52. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Valkonen, Leena 2008. Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella? Teoksessa Ketola, Jari (toim.): Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-kustannus.

Valkonen, Leena 2014. Sijaisvanhemmat. Perhehoitoliitto ry.

Van Ijzendoorn MH 1995. Adult attachment representation, parental responsiveness and infant attachment: A meta analysis on the predictive validity of the attachment interview. Psychological Bulletin 117: 387-403.

Vilén, Marika – Seppänen, Paula – Tapio, Niina – Toivanen, Riikka (toim.) 2010. Kohtaamisia lapsiperheissä. Menetelmiä perhetyöhön. Helsinki: Kirjapaja.

Vilka, Hanna 2009. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

Vähämaa, Pirjo 2008. Tavallisuutta epätavallisissa olosuhteissa. Lastensuojelun perhesijoituksen onnistuminen sosiaalityön kokemustietona. Lisensiaatintutkimus. Tampere: Tampereen yliopisto.

Välimäki, Anna-Leena 1994. Vertaishaastattelu. Metodinen kuvaus ja arviointi. Stakes raportteja 132. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Välimäki, Anna-Leena – Järvi, Seija 2005. Vertaishaastattelu ja dialoginen vertaisprosessi. Teoksessa Seppälä–Järvelä, Riitta (toim.): Vertaismenetelmät kehittävän arvioinnin välineinä. STAKES.

Welch, Martha 1995. Syyliäika. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Whiting, Jason B. 2000. The view from down here: Foster children's stories. Child and Youth Care Forum, 29 (2). Teoksessa Hämäläinen, Katri: Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Helsinki: Väestöliitto.

Wirth, Eileen – Worden, Joan 1993: How to adopt a child from another country. Nashville: AbingdonPress.

Sähköposti Helsingin perhehoidon työntekijöille

Hyvät kollegat!

Tarvitsisin teidän apuunne kartoittaessani opinnäytetyöhöni soveltuvia sijaisvanhempia. Opiskelen parhaillaan Metropolia- ammattikorkeakoulussa sosiaalialan ylempää ammattikorkeakoulututkintoa. Työstän parhaillaan opintoihin kuuluvaa 30 opintopisteen laajuista opinnäytetyötä.

Opinnäytetyöni aiheena on sijaisvanhempien kiintymyssuhteen rakentaminen. Tarkoitukseni on keskittyä erityisesti siihen, mitkä tekijät vaikuttavat kiintymyssuhteen rakentamiseen sijaisvanhemman ja sijoitetun lapsen välillä sekä millaista tukea sijaisvanhemmat sinä tarvitsevat.

Tutkimusmenetelmäni on vertaishaastattelu, jossa kaksi sijaisvanhempaa keskustelevalt keskenään laatimani teemoitetun haastattelurungon pohjalta. Tavoitteenani on saada haastatteluun 8 sijaisvanhempaa, yhteensä 4 toteutuskertaa. Haastattelu on tarkoitus järjestää Perhehoidon toimistolla kevään–kesän 2012 aikana. Haastattelu nauhoitetaan, sen materiaali tulee olemaan vain omassa käytössäni ja se tuhoetaan opinnäytetyöni valmistuttua.

Kriteereitä haastatteluun osallistuville on kolme:

- Lapsen sijoitus on kestänyt perheessä vähintään kolme vuotta
- Lapsi on sijoitettu vierasperheeseen
- Sijaisvanhemman tulisi asua pääkaupunkiseudulla tai sen läheisyydessä käytännön toteutuksen vuoksi. Haastattelut pidetään perhehoidon toimistolla, koska haastattelussa on läsnä kaksi toisilleen vierasta sijaisvanhempaa.

Toivoisin, että ilmoittaisitte minulle, mikäli teillä on tiedossa sijaisvanhempia, jotka voisivat olla kiinnostuneita osallistumaan opinnäytetyöni toteutukseen haastattelun muodossa.

Olen myös erittäin kiitollinen, jos jakaisitte tietoa opinnäytetyöstäni sijaisvanhemmille. Liitetiedostona on sijaisvanhemmille osoitettu kirje, jota toivoisin teidän lähettävän eteenpäin. Annan mielelläni mahdollisiin kysymyksiinne ja opinnäytetyöhöni liittyen lisätietoa.

Suuret kiitokset jo etukäteen!

Ystävällisin terveisin,

Terhi

Tiedote opinnäytetyöstä sijaisvanhemmille

Hyvä Sijaisvanhempi!

Olen Perhehoidon sosiaalihoaja Terhi Tukia ja koulutukseltani olen sosionomi AMK. Opiskelen työn ohessa sosiaalialan ylempää korkeakoulututkintoa Metropolia- ammattikorkeakoulussa.

Haen parhaillaan opinnäytetyöhöni haastateltavaksi sijaisvanhempia. Mikäli sinulla on lapsi vierasperhesijoituksessa ja lapsen sijoitus on kestänyt perheessäsi vähintään kolme vuotta, olet todennäköisesti juuri etsimäni sijaisvanhempi haastatteluun.

Opinnäytetyöni tarkoituksena on selvittää, mitkä tekijät vaikuttavat kiintymyssuhteen rakentamiseen sijaisvanhemman ja sijoitetun lapsen välillä sekä kuinka kiintymyssuhteen syntymistä voidaan tukea sijaisvanhemmuudessa. Kiintymyssuhteesta löytyy laajasti viimeaikaista tutkimustietoa, mutta sijaisvanhemmuuden näkökulmasta uskon saavani uutta ja merkittävää, lapsen sijoituksen onnistumiseen vaikuttavaa tietoa sekä Teille sijaisvanhemmille, Perhehoidon työyhteisölle että itselleni tutkijana.

Aineiston kerään vertaishaastattelun avulla, jossa kaksi sijaisvanhempaa keskustelevat tekemäni teemallisen haastattelurungon pohjalta kiintymyssuhde-aiheen äärellä. Tavoitteenani on saada haastatteluun 8 sijaisvanhempaa. Haastattelu on tarkoitus järjestää Perhehoidon toimistolla Helsingissä, osoitteessa Toinen Linja 4 kevään–kesän 2012 aikana. Haastattelu nauhoitetaan, sen materiaali tulee olemaan vain omassa käytössäni ja se tuhoetaan opinnäytetyöni valmistuttua. Halutessanne teillä on oikeus kieltäytyä tai vetäytyä opinnäytetyöstäni missä tahansa työvaiheessa.

Otathan rohkeasti yhteyttä jos kiinnostuit opinnäytetyöhöni osallistumisesta. Annan mielelläni lisätietoa ja vastaan mahdollisiin kysymyksiinne.

Ystävällisin terveisin,

Terhi Tukia (puhelinnumero, osoite)

Vertaishaastattelurunko

Taustatiedot:

- ikä
- sukupuoli
- koulutus
- työkokemus alalta
- kuinka kauan olet toiminut sijaisvanhempana
- omat lapset, iät
- minkä ikäinen lapsi/lapsia on teille sijoitettuna
- kuinka kauan sijoitus on kestänyt
- mitä tietoja sait lapsesta etukäteen? Oliko tietoa tarpeeksi?
- mitä mielikuvia heräsi lapsesta tiedonsaannin jälkeen?
- kuvaile lyhyesti sijoitettua lasta esim. kotona, koulussa, hoidossa, kavereiden kanssa

Vuorovaikutuksen rakentaminen

(n. 30 min.)

- Millaisia ajatuksia lapsen ensikohtaaminen herätti sinussa?
- Millaista vuorovaikutuksen rakentaminen oli sijoituksen alussa (1, 2 ja 3 vuoden aikana)?
Oliko vuorovaikutuksessa jotain poikkeavaa?
 - A) Kertoisitko jonkin esimerkin?
 - B) Mikä vaikutti vuorovaikutuksen muutokseen?
- Millaisia tunteita koit sijaisvanhempana?
 - A) Pystyitkö läpikäymään tunteita?
- Millaisia erityisiä tilanteita tai hetkiä muistat vuorovaikutuksen rakentamisessa?
 - A) Onko jokin erityinen tilanne vaikuttanut suhteeseenne?

Kiintymyssuhteen muodostaminen ja ylläpitäminen

(n. 30 min.)

- Millaisia onnistumisen kokemuksia olet kokenut?
- Entä millaisia haasteita on tullut vastaan?
 - A) Miten olette selvinneet haasteista?
- Miten kiintymyssuhteen muodostaminen näyttäytyi sijoituksen ensimmäisten vuosien aikana?

- Osaatko määritellä missä vaiheessa tällä hetkellä olette kiintymyksen muodostamisessa? (esim. asteikolla 1-10, 10 positiivisin)
- Millaisia erityisiä tilanteita tai hetkiä muistat kiintymyksen muodostamisessa? (voit kertoa jonkun käytännön esimerkin)
- Miten koet lapsen läheisverkoston vaikuttaneen kiintymyksen muodostamiseen?
- Millaista tukea lapsi on tarvinnut suhteen muodostamisessa?

Sijaisvanhemman tuen tarve kiintymyssuhteen muodostamisessa

(n. 30 min.)

- Oletko tarvinnut tukea kiintymyssuhteen muodostamisessa?
- Oletko saanut tukea riittävästi?
 - A) Mitä kautta olet saanut tukea?
 - B) Saitko tukea tunteiden käsittelyyn?
- Koetko tarvitsevasi tällä hetkellä tukea? Minkälaista?
- Millaista tukea toivot tulevaisuudessa?